

PRAVILNIK

O NASTAVNOM PLANU ZA PRVI, DRUGI, TREĆI I ČETVRTI RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA I NASTAVNOM PROGRAMU ZA TREĆI RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 1/2005, 15/2006, 2/2008, 2/2010, 7/2010, 3/2011 - dr. pravilnik, 7/2011 - dr. pravilnik, 1/2013, 11/2014, 11/2016 i 12/2018)

Član 1

Ovim pravilnikom utvrđuje se nastavni plan za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavni program za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja.

Član 2

Nastavni plan za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavni program za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja odštampani su uz ovaj pravilnik i čine njegov sastavni deo.

Član 3

Nastavni plan za prvi i nastavni plan i program za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja primenjuje se počev od školske 2005/2006. godine.

Član 4

Nastavni plan za drugi i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja primenjuje se počev od školske 2006/2007. godine.

Član 5

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

***Samostalni članovi Pravilnika o izmenama i dopunama
Pravilnika o nastavnom planu i programu osnovnog obrazovanja i vaspitanja
("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 15/2006)***

Član 3

Nastavni plan i program za izborni nastavni predmet Šah primenjuje se počev od školske 2007/2008. godine.

Član 4

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

***Samostalni članovi Pravilnika o izmenama i dopunama
Pravilnika o nastavnom planu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i
nastavnom programu za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja
("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 7/2010)***

Član 3

Nastavni program za obavezan nastavni predmet *Priroda i društvo* primenjuje se počev od školske 2010/2011. godine.

Član 5

Danom stupanja na snagu ovog pravilnika prestaje da važi Pravilnik o izmenama i dopunama Pravilnika o nastavnom planu i programu osnovnog obrazovanja i vaspitanja ("Prosvetni glasnik RS", broj 2/2010).

Član 6

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

***Samostalni član Pravilnika o izmenama
Pravilnika o nastavnom planu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i
nastavnom programu za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja
("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 11/2016)***

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Republike Srbije - Prosvetnom glasniku" i primenjuje se od školske 2016/2017. godine.

**Samostalni član Pravilnika o izmeni
Pravilnika o nastavnom planu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i
nastavnom programu za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja
("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 11/2016)**

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Republike Srbije - Prosvetnom glasniku" i primenjuje se od školske 2016/2017. godine.

**Samostalni član Pravilnika o izmeni i dopunama
Pravilnika o nastavnom planu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i
nastavnom programu za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja
("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 12/2018)**

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku RS - Prosvetnom glasniku", a **primenjuje se počev od školske 2018/2019. godine, osim u delu koji se odnosi na program predmeta "SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK" za treći razred**, koji se **primenjuje počev od školske 2020/2021. godine**

SADRŽAJ PRAVILNIKA

NASTAVNI PLAN

NASTAVNI PROGRAM OBRAZOVANJA I VASPITANJA ZA III RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

1. SVRHA, CILJEVI I ZADACI PROGRAMA OBRAZOVANJA I VASPITANJA

2. OBAVEZNI I PREPORUČENI SADRŽAJI OBAVEZNIH I IZBORNIH PREDMETA

OBAVEZNI NASTAVNI PREDMETI

SRPSKI JEZIK

Treći razred

Jezik

Književnost

Jezička kultura

Način ostvarivanja programa

MATERNJI JEZICI PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA

BUGARSKI JEZIK

MAĐARSKI JEZIK

RUMUNSKI JEZIK

RUSINSKI JEZIK

SLOVAČKI JEZIK

HRVATSKI JEZIK

SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK

Treći razred

Tematika

Jezička materija

Govorne vežbe

Pismene vežbe

Čitanje

Pravopis

Način ostvarivanja programa

SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK

STRANI JEZIK

Treća godina učenja

Sadržaji programa

KOMUNIKATIVNE FUNKCIJE

Engleski jezik

Nemački jezik

Francuski jezik

Italijanski jezik

Španski jezik

Ruski jezik

Način ostvarivanja programa

MATEMATIKA

[Treći razred](#)

[Sadržaji programa](#)

[Način ostvarivanja programa](#)

[Osnovni zahtevi u pogledu matematičkih znanja i umjenja učenika](#)

PRIRODA I DRUŠTVO

[Treći razred](#)

[Sadržaji programa](#)

[Način ostvarivanja programa](#)

LIKOVNA KULTURA

[Treći razred](#)

[Sadržaji programa](#)

[Način ostvarivanja programa](#)

MUZIČKA KULTURA

[Treći razred](#)

[Sadržaji programa](#)

[Način ostvarivanja programa](#)

[Zahtevi programa po aktivnostima](#)

[Preporučene kompozicije za pevanje u trećem razredu](#)

[Preporučene kompozicije za slušanje u trećem razredu](#)

FIZIČKO VASPITANJE

[Treći razred](#)

[Sadržaji programa](#)

[Način ostvarivanja programa](#)

IZBORNI NASTAVNI PREDMETI

VERSKA NASTAVA

[VERSKA NASTAVA - PRAVOSLAVNI KATIHIZIS](#)

[ISLAMSKA VERONAUKA \(ILMUDIN\)](#)

[VJERSKA NASTAVA - KATOLIČKI VJERONAUKE](#)

[VERSKA NASTAVA - SLOVAČKE EVANGELIČKE CRKVE A. V.](#)

[VERSKO VASPITANJE REFORMATORSKE HRIŠĆANSKE CRKVE](#)

[VERONAUKA EVANGELIČKE HRIŠĆANSKE CRKVE](#)

[VERONAUKA - JUDAIZAM](#)

GRADANSKO VASPITANJE - SAZNANJE O SEBI I DRUGIMA

[Sadržaji programa](#)

[Način ostvarivanja programa](#)

[Kriterijum i način ocenjivanja](#)

[Prostor, oprema i nastavna sredstva](#)

NARODNA TRADICIJA

[Treći razred](#)

[Sadržaji programa](#)

[Način ostvarivanja programa](#)

[Druga pitanja od značaja za ostvarivanje programa](#)

RUKA U TESTU - OTKRIVANJE SVETA

[Treći razred](#)

[Sadržaji programa](#)

[Način ostvarivanja programa](#)

ČUVARI PRIRODE

[Treći razred](#)

[Sadržaji programa](#)

[Način ostvarivanja programa](#)

OD IGRAČKE DO RAČUNARA

MATERNJI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

[MAĐARSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE](#)

[ROMSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE](#)

[RUMUNSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE](#)

[RUSINSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE](#)

[SLOVAČKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE](#)

[UKRAJINSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE](#)

[HRVATSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE](#)

[BOSANSKI \(BOŠNJAČKI\) JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE](#)

[BUNJEVAČKI GOVOR SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE](#)

[MAKEDONSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE](#)

[ČEŠKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE](#)

[VLAŠKI GOVOR SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE](#)

ŠAH - Treći razred

[Sadržaji programa](#)

[Način ostvarivanja programa](#)

[A\) ŠKOLSKI PROSTOR](#)

[B\) ŠKOLSKA OPREMA](#)

3. PREPORUČENE VRSTE AKTIVNOSTI U OBRAZOVNO-VASPITNOM RADU

4. NAČIN PRILAGOĐAVANJA PROGRAMA

5. OPŠTI I POSEBNI STANDARDI ZNANJA

6. DRUGA PITANJA OD ZNAČAJA ZA OSTVARIVANJE NASTAVNIH PROGRAMA

ŠKOLSKI PROGRAM

[Preporuke za ostvarivanje programa zdravstvenog vaspitanja](#)

[Sadržaji programa](#)

[Preporuke za ostvarivanje programa slobodnih aktivnosti \(hor i orkestar\)](#)

UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE NASTAVE U PRIRODI U PRVOM CIKLUSU OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

NASTAVNI PLAN

Red. broj	A. OBAVEZNI NASTAVNI PREDMETI	PRVI RAZRED		DRUGI RAZRED		TREĆI RAZRED		ČETVRTI RAZRED	
		ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.
1.	Srpski jezik _____ jezik ¹	5	180	5	180	5	180	5	180
2.	Srpski jezik ²	2	72	2	72	3	108	3	108
3.	Strani jezik	2	72	2	72	2	72	2	72
4.	Matematika	5	180	5	180	5	180	5	180
5.	Svet oko nas	2	72	2	72	-	-	-	-
6.	Priroda i društvo	-	-	-	-	2	72	2	72
7.	Likovna kultura	1	36	2	72	2	72	2	72
8.	Muzička kultura	1	36	1	36	1	36	1	36
9.	Fizičko vaspitanje	3	108	3	108	3	108	3	108
UKUPNO: A		19 – 21*	684 – 756*	20- 22*	720 - 792*	20 - 23*	720 - 828*	20 - 23*	720 - 828*

Red. broj	B. IZBORNI NASTAVNI PREDMETI ³								
1.	Verska nastava/Građansko vaspitanje ⁴	1	36	1	36	1	36	1	36
2.	Narodna tradicija	1	36	1	36	1	36	1	36
3.	Ruka u testu - Otkrivanje sveta	1	36	1	36	1	36	1	36
4.	Čuvari prirode	1	36	1	36	1	36	1	36
5.	Lepo pisanje	1	36	-	-	-	-	-	-
6.	Od igračke do računara	1	36	1	36	1	36	1	36
7.	Maternji jezik sa elementima Nacionalne kulture	2	72	2	72	2	72	2	72
8.	Šah	1	36	1	36	1	36	1	36
UKUPNO: B		2 – 3*	72 – 108*	2 – 3*	72 – 108*	2 – 3*	72 – 108*	2 – 3*	72 – 108*
UKUPNO: A + B		21 – 24*	756 – 864*	22 – 25*	792 – 900*	23 – 26*	828 – 936*	23 – 26*	828 – 936*

1 Naziv jezika nacionalne manjine kada se nastava realizuje u školama na tom maternjem jeziku.

2 Realizuje se u školama gde se nastava održava na maternjem jeziku nacionalne manjine.

3 Škola je dužna da sa liste izbornih predmeta, pored obaveznih izbornih nastavnih predmeta, ponudi još tri izborna, od kojih učenik bira jedan predmet prema svojim sklonostima.

4 Učenik bira jedan od ponuđenih obaveznih nastavnih predmeta i izučava ga do kraja prvog ciklusa.

* Broj časova za učenike pripadnike nacionalnih manjina.

Oblici obrazovno-vaspitanog rada kojima se ostvaruju obavezni i izborni nastavni predmeti

Red. broj	OBLIK OBRAZOVNO-VASPITNOG RADA	PRVI RAZRED		DRUGI RAZRED		TREĆI RAZRED		ČETVRTI RAZRED	
		ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.
1.	Redovna nastava	21-24*	756-864*	22-25*	792-900*	22-26*	792-936*	22-26*	792-936*
2.	Dopunska nastava	1	36	1	36	1	36	1	36
3.	Dodatni rad	-	-	-	-	-	-	1	36
4.	Nastava u prirodi**	7 - 10 dana godišnje		7 - 10 dana godišnje		7 - 10 dana godišnje		7 - 10 dana godišnje	

**** Napomena:** Nastava u prirodi organizuje se za učenike od prvog do četvrtog razreda, u trajanju od 7 do 10 dana, uz pismenu saglasnost roditelja, za najmanje dve trećine učenika odeljenja.

Za učenike koji ne odlaze na nastavu u prirodi škola je dužna da organizuje nastavu.

Red. broj	OSTALI OBLICI OBRAZOVNO-VASPITNOG RADA	PRVI RAZRED		DRUGI RAZRED		TREĆI RAZRED		ČETVRTI RAZRED	
		ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.
1.	Čas odeljenjskog starešine	1	36	1	36	1	36	1	36
2.	Društvene, tehničke, humanitarne, sportske i kulturne aktivnosti	1-2	36-72	1-2	36-72	1-2	36-72	1-2	36-72
3.	Ekskurzija	1-3 dana godišnje		1-3 dana godišnje		1-3 dana godišnje		1-3 dana godišnje	

NASTAVNI PROGRAM OBRAZOVANJA I VASPITANJA ZA III RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

1. SVRHA, CILJEVI I ZADACI PROGRAMA OBRAZOVANJA I VASPITANJA

Svrha programa obrazovanja

- Kvalitetno obrazovanje i vaspitanje, koje omogućava sticanje jezičke, matematičke, naučne, umetničke, kulturne, zdravstvene, ekološke i informatičke pismenosti, neophodne za život u savremenom i složenom društvu.
- Razvijanje znanja, veština, stavova i vrednosti koje osposobljavaju učenika da uspešno zadovoljava sopstvene potrebe i interese, razvija sopstvenu ličnost i potencijale, poštuje druge osobe i njihov identitet, potrebe i interese, uz aktivno i odgovorno učešće u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu i doprinos demokratskom, ekonomskom i kulturnom razvoju društva.

Ciljevi i zadaci programa obrazovanja su:

- razvoj intelektualnih kapaciteta i znanja dece i učenika nužnih za razumevanje prirode, društva, sebe i sveta u kome žive, u skladu sa njihovim razvojnim potrebama, mogućnostima i interesovanjima;
- podsticanje i razvoj fizičkih i zdravstvenih sposobnosti dece i učenika;
- osposobljavanje za rad, dalje obrazovanje i samostalno učenje, u skladu sa načelima stalnog usavršavanja i načelima doživotnog učenja;
- osposobljavanje za samostalno i odgovorno donošenje odluka koje se odnose na sopstveni razvoj i budući život;
- razvijanje svesti o državnoj i nacionalnoj pripadnosti, negovanje srpske tradicije i kulture, kao i tradicije i kulture nacionalnih manjina;
- omogućavanje uključivanja u procese evropskog i međunarodnog povezivanja;
- razvijanje svesti o značaju zaštite i očuvanja prirode i životne sredine;
- usvajanje, razumevanje i razvoj osnovnih socijalnih i moralnih vrednosti demokratski uređenog, humanog i tolerantnog društva;
- uvažavanje pluralizma vrednosti i omogućavanje, podsticanje i izgradnja sopstvenog sistema vrednosti i vrednosnih stavova koji se temelje na načelima različitosti i dobrobiti za sve;
- razvijanje kod dece i učenika radoznalosti i otvorenosti za kulture tradicionalnih crkava i verskih zajednica, kao i etničke i verske tolerancije, jačanje poverenja među decom i učenicima i sprečavanje ponašanja koja narušavaju ostvarivanje prava na različitost;
- poštovanje prava dece, ljudskih i građanskih prava i osnovnih sloboda i razvijanje sposobnosti za život u demokratski uređenom društvu;
- razvijanje i negovanje drugarstva i prijateljstva, usvajanje vrednosti zajedničkog života i podsticanje individualne odgovornosti.

2. OBAVEZNI I PREPORUČENI SADRŽAJI OBAVEZNIH I IZBORNIH PREDMETA

OBAVEZNI NASTAVNI PREDMETI

SRPSKI JEZIK

Cilj i zadaci

Cilj nastave srpskog jezika jeste da učenici ovladaju osnovnim zakonitostima srpskog književnog jezika na kojem će se usmeno i pismeno pravilno izražavati, da upoznaju, dožive i osposobe se da tumače odabrana književna dela, pozorišna, filmska i druga umetnička ostvarenja iz srpske i svetske baštine.

Zadaci nastave srpskog jezika:

- razvijanje ljubavi prema maternjem jeziku i potrebe da se on neguje i unapređuje;
- osnovno opismenjavanje najmlađih učenika na temeljima ortoepskih i ortografskih standarda srpskog književnog jezika;
- postupno i sistematično upoznavanje gramatike i pravopisa srpskog jezika;
- upoznavanje jezičkih pojava i pojmova, ovladavanje normativnom gramatikom i stilskim mogućnostima srpskog jezika;
- osposobljavanje za uspešno služenje književnim jezikom u različitim vidovima njegove usmene i pismene upotrebe i u različitim komunikacionim situacijama (uloga govornika, slušaoca, sagovornika i čitaoca);
- razvijanje osećanja za autentične estetske vrednosti u književnoj umetnosti;
- razvijanje smisla i sposobnosti za pravilno, tačno, ekonomično i uverljivo usmeno i pismeno izražavanje, bogaćenje rečnika, jezičkog i stilske izraza;
- uvežbavanje i usavršavanje glasnog čitanja (pravilnog, logičkog i izražajnog) i čitanja u sebi (doživljajnog, usmerenog, istraživačkog);
- osposobljavanje za samostalno čitanje, doživljavanje, razumevanje, svestrano tumačenje i vrednovanje književnoumetničkih dela raznih žanrova;
- upoznavanje, čitanje i tumačenje popularnih i informativnih tekstova iz ilustrovanih enciklopedija i časopisa za decu;
- postupno, sistematično i dosledno osposobljavanje učenika za logičko shvatanje i kritičko procenjivanje pročitane tekste;
- razvijanje potrebe za knjigom, sposobnosti da se njome samostalno služe kao izvorom saznanja; navikavanje na samostalno korišćenje biblioteke (odeljenjske, školske, mesne); postupno ovladavanje načinom vođenja dnevnika o pročitanim knjigama;
- postupno i sistematično osposobljavanje učenika za doživljavanje i vrednovanje scenskih ostvarenja (pozorište, film);
- usvajanje osnovnih teorijskih i funkcionalnih pojmova iz pozorišne i filmske umetnosti;
- upoznavanje, razvijanje, čuvanje i poštovanje vlastitog nacionalnog i kulturnog identiteta na delima srpske književnosti, pozorišne i filmske umetnosti, kao i drugih umetničkih ostvarenja;
- razvijanje poštovanja prema kulturnoj baštini i potrebe da se ona neguje i unapređuje;
- navikavanje na redovno praćenje i kritičko procenjivanje emisija za decu na radiju i televiziji;
- podsticanje učenika na samostalno jezičko, literarno i scensko stvaralaštvo;
- podsticanje, negovanje i vrednovanje učenikovih vannastavnih aktivnosti (literarna, jezička, recitatorska, dramska, novinarska sekcija i dr.);
- vaspitavanje učenika za život i rad u duhu humanizma, istinoljubivosti, solidarnosti i drugih moralnih vrednosti;
- razvijanje patriotizma i vaspitavanje u duhu mira, kulturnih odnosa i saradnje među ljudima.

TREĆI RAZRED

Operativni zadaci:

- ovladavanje tehnikom čitanja i pisanja na oba pisma;
- savladavanje proste rečenice (pojam, glavni delovi);
- sticanje osnovnih pojmova o imenicama, pridevima i glagolima;
- postepeno uvođenje u tumačenje osnovne predmetnosti književnog dela (osećanja, događaji, radnje, likovi, poruke, jezičko-stilske karakteristike);

- ovladavanje usmenim i pismenim izražavanjem prema zahtevima programa (prepričavanje, pričanje, opisivanje, izveštavanje);
- postepeno upoznavanje metodologije izrade pismenog sastava.

Jezik

Gramatika

Imenice: zajedničke i vlastite; rod i broj imenica.

Glagoli: radnja, stanje, zbivanje; razlikovanje oblika kojima se označava sadašnjost, prošlost i budućnost. Razlikovanje lica i broja glagola. Potvrdni i odrični oblik glagola.

Pridevi: rod i broj prideva; opisni i prisvojni pridevi.

Rečenica: pojam rečenice; vrste rečenica po značenju: obaveštajne, upitne, uzvične i zapovedne; glavni delovi rečenice - predikat i subjekat; reči koje označavaju mesto, vreme i način vršenja radnje; potvrdni i odrični oblik rečenice.

Uočavanje upravnog govora u tekstu.

Reči koje znače nešto umanjeno i uvećano.

Reči istog oblika, a različitog značenja.

Reči različitog oblika, a istog ili sličnog značenja.

Pravopis

Obnavljanje i vežbe u primeni pravopisnih pravila.

Upotreba velikog slova u pisanju imena naroda, višečlanih geografskih imena, praznika, naslova knjiga, časopisa i novina.

Pisanje datuma.

Pisanje naziva ulica.

Pisanje brojeva slovima.

Pisanje rečice NE uz glagole, prideve i imenice.

Pisanje rečice LI.

Azbuka i abeceda - izgovor napamet i uočavanje primene u spiskovima učenika i sl. Interpunkcijski znak na kraju obaveštajnih, upitnih, uzvičnih i zapovednih rečenica.

Pisanje suglasnika j u rečima (otklanjanje grešaka ako ih učenici čine) - između samoglasnika i - o / o - i;

Pisanje skraćenica tipa: br., uč., str., god. i skraćenice za mere.

Ortoepija

Pravilno izgovaranje glasova Č, Ć, DŽ, Đ i H.

Intonacija rečenice: ton i jačina glasa u izgovaranju rečenice; isticanje reči u rečenici (rečenični akcenat); intonaciono podešavanje glasa u izgovaranju obaveštajne, upitne, uzvične i zapovedne rečenice; izgovaranje potvrdnog i odričnog oblika rečenice; značaj brzine i pauze u govoru.

Književnost

Lektira

Lirika

Narodna pesma: *Ženidba vrapca Podunavca*

Narodna pesma: *Dvije seje brata ne imale*

Branko Radičević: *Cic*

Jovan Jovanović Zmaj: *Prolećnica*

Vojislav Ilić: *Prvi sneg*

Grigor Vitez: *Kakve je boje potok*

Desanka Maksimović: *Vožnja*

Dragan Lukić: *Šta je otac*

Dušan Vasiljev: *Zima*

Dušan Radović: *Zamislite*

Dušan Kostić: *Septembar*

Branislav Crnčević: *Ljutito meće*

Ljubivoje Ršumović: *Domovina se brani lepotom*

Dobrica Erić: *Slavuj i sunce*

Milovan Danojlić: *Ljubavna pesma*
Branko Miljković: *Pesma o cvetu*
Miroslav Antić: *Šta je najveće*
Običajne narodne lirske pesme (izbor)
Izbor iz poezije Dušana Radovića

Epika

Narodna pesma: *Marko Kraljević i beg Kostadin*
Narodna basna: *Vuk i jagnje*
Ezop: *Kornjača i zec*
Narodna pripovetka: *Sveti Sava i seljak bez sreće*
Narodne pripovetke: *Vetar i sunce; Svijetu se ne može ugoditi*
Narodna bajka: *Čardak ni na nebu ni na zemlji*
Desanka Maksimović: *Priča o raku krojaču*
Branko Ćopić: *Mačak otišao u hajduke*
Stevan Raičković: *Bajka o belom konju*
Branko V. Radičević: *Samoća*
Grozdana Olujić: *Staklareva ljubav*
Stojanka Grozdanov - Davidović: *Priča o dobroj rodi*
Arapska narodna pripovetka: *Lav i čovek*
Braća Grim: *Bajke* (izbor)
Maksim Gorki: *Vrapčić*
Oskar Vajld: *Sebični džin*
Sun Ju Ćin: *Svitac traži prijatelja*
Pjer Gripari: *Zaljubljene cipele*

Drama

Dušan Radović: *A zašto on vežba*
Aleksandar Popović: *Led se topi*
Jovanka Jorgačević: *Nikad dva dobra*
Dopunski izbor
Pored navedenih dela, nastavnik i učenici slobodno biraju najmanje dva, a najviše još četiri dela za obradu.
Naučno - popularni i informativni tekstovi
Izbor iz knjiga, enciklopedija i časopisa za decu

Čitanje teksta

Postupno i sistematično navikavanje učenika na doživljajno čitanje teksta kao značajnog preduslova za njegovo valjano tumačenje na času (sa odgovarajućim i primerenim podsticanjem).
Usmereno/istraživačko čitanje u funkciji produbljivanja doživljaja teksta i neposredne pripreme za njegovo tumačenje. Čitanje odlomaka iz teksta radi dokazivanja/obrazlaganja sopstvenih stavova.
Sistematske vežbe u izražajnom čitanju i kazivanju različitih vrsta teksta (postepeno i funkcionalno ovladavanje osnovnim elementima/činioćima dobre dikcije). Čitanje dramskog i dramatizovanog teksta po ulogama radi učenja napamet i scenskog improvizovanja.
Podsticanje i ohrabrivanje učenika da zapisuje svoje utiske o pročitanim tekstovima. Povremeno čitanje i komentarisane takvih zapisa.

Tumačenje teksta

Slobodno i spontano saopštavanje ličnog doživljaja i prvih utisaka o pročitanoj tekstu.
Zapažanje i obrazlaganje osnovne predmetnosti pročitanoj teksta (osećanja, pesničke slike, fabula, radnja, informacija). Tumačenje književnih likova. Otkrivanje i slobodno obrazlaganje poruka književnoumetničkog teksta.
Uočavanje i dokazivanje povezanosti/međuzavisnosti kompozicijskih delova teksta. Postepeno uvođenje u razumevanje stilogene funkcije jezika kao sredstva izražavanja u književnoumetničkom tekstu (naročito u lirskoj pesmi).

Simultano usvajanje i upotreba književnih i funkcionalnih pojmova. Dalje negovanje učeničkih navika da svoje stavove dokazuju pojedinostima iz teksta.

Književni pojmovi

Lirika

Ritam; naglašeni i nenaglašeni slogovi; rima. Pesnička slika kao sastavni činilac kompozicije lirske pesme.

Poređenje - prepoznavanje stilskog sredstva.

Porodične narodne lirske pesme, šaljiva pesma, rodoljubiva pesma - osnovna obeležja.

Epika

Fabula: povezanost događaja s mestom, vremenom i likovima.

Književni lik: izgled; govorna karakterizacija književnog lika; odnosi među likovima.

Piščev govor i govor likova.

Razgovor, opis - na nivou prepoznavanja i imenovanja.

Narodna i autorska bajka - prepoznavanje.

Drama

Radnja u drami. Razvoj dramskog sukoba. Dramski lik i glumac. Scenski prostor - na nivou prepoznavanja i spontanog uvođenja u svet dramske/scenske umetnosti.

Funkcionalni pojmovi

Podsticanje učenika da shvataju i usvajaju sledeće pojmove: slično, različito, suprotno, izražajno; zapažanje, ponašanje, postupak, ubedljivo, neočekivano; snalažljivost, radoznalost.

Jezička kultura

Osnovni oblici usmenog i pismenog izražavanja

Prepričavanje sadržine tekstova, igranih i animiranih filmova, pozorišnih predstava, radijskih i televizijskih emisija za decu - detaljno (opširno), po zajedničkom i individualnom planu; sažeto prepričavanje po zajedničkom i samostalno sačinjenom planu za prepričavanje.

Pričanje o doživljajima i događajima, stvarnim i izmišljenim (naročito u funkciji stvaranja pogodne atmosfere za čitanje i tumačenje teksta). Pričanje prema slici sa celovitim događajem po zajedničkom i samostalno sačinjenom planu. Pričanje po zadatim rečima. Nastavljanje priče podstaknuto datim početkom.

Opisivanje ljudi i prirode: spoljašnja obeležja osobe koja se opisuje (fizički portret), njene osnovne karakterne crte (duhovni profil) i ponašanje u konkretnim životnim okolnostima (postupci, reakcije, govor). Kolektivna i samostalna posmatranja prirode (šetnja, izleti, posete, dokumentarni filmovi) na osnovu kojih se uvežbava opisivanje uočljivih i zanimljivih pojedinosti koje su međusobno povezane. Samostalno biranje motiva i izdvajanje detalja koji učenika posebno zaokupljaju i podstiču na opisivanje - najčešće u pismenom obliku. Uvežbavanje planskog pristupa u opisivanju (zajednički i individualni planovi/podsetnici za opisivanje).

Izveštavanje - sažeto informisanje o sebi (kratka autobiografija).

Usmena i pismena vežbanja

Ortoepske vežbe: uvežbavanje pravilnog izgovora reči, iskaza, rečenica, poslovice, kraćih tekstova; slušanje zvučnih zapisa, snimanje čitanja, analiza snimka i odgovarajuće vrednovanje.

Ortografske vežbe: prepisivanje teksta sa ćirilice na latinicu. Uvežbavanje čitkog i urednog rukopisa, uz primenu pravopisnih pravila. Prepisivanje teksta sa datim zadatkom.

Diktati: sa dopunjavanjem, autodiktat, izborni diktat, kontrolni diktat.

Leksičke i semantičke vežbe: osnovno i preneseno/figurativno značenje reči, građenje reči - formiranje porodica reči; iznalaženje sinonima i antonima, uočavanje semantičke funkcije akcenta; neknjiževne reči i njihova zamena jezičkim standardom.

Sintaksičke i stilske vežbe: dopunjavanje iskaza različitim mogućnostima u skladu sa ponuđenom govornom situacijom, proširivanje rečenice unošenjem ličnog tona, sažimanje rečenice radi pojačanja njene informativne moći i dr.

Intonaciono podešavanje glasa u izgovoru pojedinih rečenica (obaveštajne, upitne, uzvične i zapovedne) ili nekih njihovih delova (rečenični akcenat). Uvežbavanje podešavanja reda reči prema komunikativnim potrebama u kontekstu.

Kazivanje napamet naučenih tekstova (lirskih, epskih i dramskih).

Scensko prikazivanje dramskog i dramatizovanog teksta.

Zagonetanje i odgonetanje, sastavljanje i rešavanje rebusa i ukrštenih reči. Služenje rečnikom i enciklopedijom za decu i pisanje sopstvenog rečnika.

Negovanje kulture slušanja sagovornika; pisanje pisma, čestitke i razglednice.

Slušanje i vrednovanje govora i razgovora u emisijama za decu na radiju i televiziji.

Sistematsko uvođenje u način planiranja (izrada podsetnika) i pisanja tzv. slobodnih pismenih sastava.

Dva pismena zadatka - jedan u prvom i jedan u drugom polugodištu.

Način ostvarivanja programa

Jezik (gramatika i pravopis)

U nastavi jezika učenici se osposobljavaju za pravilnu usmenu i pismenu komunikaciju standardnim srpskim jezikom. Otuda zahtevi u ovom programu nisu usmereni samo na jezička pravila i gramatičke norme već i na njihovu funkciju. Na primer, rečenica se ne upoznaje samo kao gramatička jedinica (sa stanovišta njene strukture), već i kao komunikativna jedinica (sa stanovišta njene funkcije u komunikaciji).

Osnovni programski zahtev u nastavi gramatike jeste *da se učenicima jezik predstavi i tumači kao sistem. Nijedna jezička pojava ne bi trebalo da se izučava izolovano, van konteksta u kojem se ostvaruje njena funkcija*. U I i II razredu u okviru vežbi slušanja, govorenja, čitanja i pisanja učenici zapažaju jezičke pojave bez njihovog imenovanja, da bi se od III do VIII razreda u koncentričnim krugovima i kontinuiranim nizovima gramatički sadržaji izučavali postupno i selektivno u skladu sa uzrastom učenika.

Postupnost se obezbeđuje samim izborom i rasporedom nastavnih sadržaja, a konkretizacija nivoa obrade, kao vrsta uputstva za nastavnu praksu u pojedinim razredima, naznačena je opisno formulisanim zahtevima: zapažanje, uočavanje, usvajanje, pojam, prepoznavanje, razlikovanje, informativno, upotreba, obnavljanje, sistematizacija i drugima. Ukazivanjem na *nivo programskih zahteva* nastavnicima se pomaže u njihovim nastojanjima da *učenike ne optereće* obimom i dubinom obrade jezičke građe.

Selektivnost se ostvaruje izborom najosnovnijih jezičkih zakonitosti i informacija o njima.

Takvim pristupom jezičkoj građi u programu nastavnici se usmeravaju da tumačenje gramatičkih kategorija zasnivaju na njihovoj funkciji koju su učenici u prethodnim razredima uočili i njome, u manjoj ili većoj meri, ovladali u jezičkoj praksi. Postupnost i selektivnost u programu gramatike najbolje se uočavaju na sadržajima iz sintakse i morfologije od I do VIII razreda. Isti principi su, međutim, dosledno sprovedeni i u ostalim oblastima jezika. Na primer, alternaciju suglasnik **k, g, h**, učenici će prvo zapažati u građenju reči i deklinaciji u V razredu, a vežbama i jezičkim igrama u tom i prethodnim razredima navikavati se na pravilnu upotrebu tih konsonanata u govoru i pisanju; elementarne informacije o palatalizaciji dobiće u VI razredu, a usvojena znanja o bitnim glasovnim osobinama srpskog jezika obnoviti i sistematizovati u VIII razredu. Tim načinom će učenici steći osnovne informacije o glasovnim promenama i alternacijama, osposobiće se za jezičku praksu, a neće biti opterećeni učenjem opisa i istorije tih jezičkih pojava.

Elementarne informacije iz *morfologije* počinju se učenicima davati od II razreda i postupno se iz razreda u razred proširuju i produbljuju. Od samog početka učenike treba navikavati da uočavaju osnovne morfološke kategorije, na primer: u II razredu pored uočavanja reči koje imenuju predmete i bića, uvodi se i razlikovanje roda i broja kod tih reči a u III razredu razlikovanje lica kod glagola. Tim putem će se učenici postupno i logički uvoditi ne samo u morfološke već i u sintaksične zakonitosti (razlikovanje lica kod glagola - lični glagolski oblici - predikat - rečenica). Reči uvek treba uočavati i obrađivati u okviru rečenice, u kojoj se zapažaju njihove funkcije, značenja i oblici.

Programske sadržaje iz *akcentologije* ne treba obrađivati kao posebne nastavne jedinice. Ne samo u nastavi jezika, već i u nastavi čitanja i jezičke kulture, učenike treba u svakom razredu uvoditi u programom predviđene standardne akcenatske norme a stalnim vežbanjem, po mogućstvu uz korišćenje audio snimaka, učenike treba navikavati da čuju pravilno akcentovanu reč a u krajevima gde se odstupa od akcenatske norme da razlikuju standardni akcenat od svoga akcenta.

Pravopis se savlađuje putem sistematskih vežbanja elementarnih i složenih koje se organizuju često, raznovrsno i različitim oblicima pismenih vežbi. Pored toga, učenike vrlo rano treba upućivati na služenje pravopisom i pravopisnim rečnikom (školsko izdanje).

Vežbe za usvajanje i utvrđivanje znanja iz gramatike do nivoa njegove praktične primene u novim govornim situacijama proističe iz programskih zahteva, ali su u velikoj meri uslovljene konkretnom situacijom u odeljenju - govornim odstupanjima od književnog jezika, kolebanjima, greškama koje se javljaju u pismenom izražavanju učenika. Stoga se sadržaj vežbanja u nastavi jezika mora određivati na osnovu sistematskog praćenja govora i pisanja učenika. Tako će nastava jezika biti u funkciji osposobljavanja učenika za pravilno komuniciranje savremenim književnim srpskim jezikom.

U *nastavi gramatike* treba primenjivati sledeće postupke koji su se u praksi potvrdili svojom funkcionalnošću:

- podsticanje svesne aktivnosti i misaonog osamostaljivanja učenika;
- suzbijanje misaone inercije i učenikovih imitatorskih sklonosti;
- zasnivanje težišta nastave na suštinskim vrednostima, odnosno na bitnim svojstvima i stilskim funkcijama jezičkih pojava;
- uvažavanje situacione uslovljenosti jezičkih pojava;
- povezivanje nastave jezika sa doživljavanjem umetničkog teksta;
- otkrivanje stilske funkcije, odnosno izražajnosti jezičkih pojava;
- korišćenje umetničkih doživljaja kao podsticaja za učenje maternjeg jezika;
- sistematska i osmišljena vežbanja u govoru i pisanju;
- što efikasnije prevazilaženje nivoa prepoznavanja jezičkih pojava;
- negovanje primenjenog znanja i umenja;
- kontinuirano povezivanje znanja o jeziku sa neposrednom govornom praksom;
- ostvarivanje kontinuiteta u sistemu pravopisnih i stilskih vežbanja;
- pobuđivanje učenikovog jezičkog izraza životnim situacijama;
- ukazivanje na gramatičku sačinjenost stilskih izražajnih sredstava;
- korišćenje prikladnih ilustracija određenih jezičkih pojava.

U nastavi gramatike izrazito su funkcionalni oni postupci koji uspešno suzbijaju učenikovu misaonu inertnost, a razvijaju radoznalost i samostalnost učenika, što pojačava njihov istraživački i stvaralački odnos prema jeziku. Navedena usmerenja nastavnog rada podrazumevaju njegovu čvrstu vezanost za životnu, jezičku i umetničku praksu, odnosno za odgovarajuće tekstove i govorne situacije. Zbog toga je ukazivanje na određenu jezičku pojavu na izolovanim rečenicama, istrgnutim iz konteksta, označeno kao izrazito nepoželjan i nefunkcionalan postupak u nastavi gramatike. Usamljene rečenice, lišene konteksta, postaju mrtvi modeli, podobni da se formalno kopiraju, uče napamet i reprodukuju, a sve to sprečava svesnu aktivnost učenika i stvara pogodnu osnovu za njihovu misaonu inertnost.

Savremena metodika nastave gramatike zalaže se da težište obrade određenih jezičkih pojava bude zasnovano na suštinskim osobenostima, a to znači na njihovim bitnim svojstvima i stilskim funkcijama, što podrazumeva zanemarivanje formalnih i sporednih obeležja proučavanih jezičkih pojava.

U nastavi jezika nužno je posmatrati jezičke pojave u životnim i jezičkim okolnostima koje su uslovile njihovo značenje. Učenike valja uputiti na pogodne tekstove i govorne situacije u kojima se određena jezička pojava prirodno javlja i ispoljava. Tekstovi bi trebalo da budu poznati učenicima, a ako pak nisu, treba ih pročitati i o njima razgovarati sa učenicima.

Nastavnik valja da ima na umu i to da upoznavanje suštine jezičke pojave često vodi preko doživljavanja i shvatanja umetničkog teksta, što će biti dovoljno jak podsticaj za nastavnika da što češće upućuje učenike da otkrivaju stilsku funkciju (izražajnost) jezičkih pojava. To će doprineti razvijanju učenikove radoznalosti za jezik, jer umetnička doživljavanja čine gramatičko gradivo konkretnijim, lakšim i primenljivijim. Kad učenicima postane pristupačna stilsko (izražajna, ekspresivna) funkcija jezičke pojave, prihvataju je kao *stvaralački postupak*, što je vrlo pogodan i podsticajan put da znanja o jeziku brže prelaze u *umenja*, da se na taj način doprinosi boljem pismenom i usmenom izražavanju, ali i uspešnjoj analizi književnih tekstova.

Nužno je da nastavnik uvek ima na umu presudnu ulogu umesnih i sistematskih *vežbanja*, odnosno da nastavno gradivo nije usvojeno dok se dobro ne uvežba. To znači da vežbanja moraju biti sastavni činilac obrade nastavnog gradiva, primene, obnavljanja i utvrđivanja znanja.

Metodika nastave jezika, teorijski i praktično, upućuje da u nastavi maternjeg jezika treba što pre prevazići nivo prepoznavanja i reprodukcije, a strpljivo i uporno negovati više oblike znanja i umenja - *primenljivost* i *stvaralaštvo*. U nastojanjima da se u nastavnoj praksi udovolji takvim zahtevima, funkcionalno je u svakoj pogodnoj prilici znanja iz gramatike staviti u funkciju tumačenja teksta (umetničkog i popularnog), čime se ono uzdiže od prepoznavanja i reprodukcije na nivo umenja i praktične primene.

Praktičnost i primenljivost znanja o jeziku i njegovo prelaženje u umenje i navike posebno se postiže negovanjem *pravopisnih* i *stilskih vežbi*.

Učenike, takođe, kontinuirano treba podsticati da svoja znanja o jeziku povezuju sa komunikativnim govorom. Jedan od izrazito funkcionalnih postupaka u nastavi gramatike jesu vežbanja zasnovana na korišćenju primera iz neposredne govorne prakse, što nastavu gramatike približava životnim potrebama u kojima se primenjeni jezik pojavljuje kao svestrano motivisana ljudska aktivnost. Nastava na taj način postaje praktičnija i zanimljivija, čime učeniku otvara raznovrsne mogućnosti za njegova stvaralačka ispoljavanja.

Situacije u kojima se ispoljavaju određene jezičke pojave može i sam nastavnik da postavlja učenicima, da ih spretno podseća na njihova iskustva, a oni će kazivati ili pisati kako u izazovnim prilikama govorno reaguju. Celoviti saznanji krugovi u nastavi gramatike, koji započinju motivacijom, a završavaju saznavanjem, rezimiranjem i primenom određenog gradiva, u savremenom metodičkom pristupu, pogotovu u problemski usmerenoj nastavi, otvaraju se i zatvaraju više puta tokom nastavnog časa. Takav saznanji proces podrazumeva učestalo spajanje indukcije i dedukcije, analize i sinteze, konkretizacije i apstrakcije, teorijskih obaveštenja i praktične obuke.

Savremena metodika nastave ističe niz saodnosnih metodičkih radnji koje valja primeniti u nastavnoj obradi programskih jedinica iz jezika i koje omogućuju da svaki celovit saznanji put, počev od onog koji je uokviren školskim časom, dobije svoju posebnu strukturu.

Obrada novih nastavnih (programskih) jedinica podrazumeva primenu sledećih metodičkih radnji:

- Korišćenje pogodnog *polaznog teksta* (jezičkog predloška) na kome se uviđa i objašnjava odgovarajuća jezička pojava. Najčešće se koriste kraći umetnički, naučno-popularni i publicistički tekstovi, a i primeri iz pismenih radova učenika.
- Korišćenje iskaza (primera iz prigodnih, tekućih ili zapamćenih) *govornih situacija*.
- Podsticanje učenika da polazni tekst *dožive* i *shvate* u celini i pojedinostima.
- Utvrđivanje i obnavljanje znanja o poznatim jezičkim pojavama i pojmovima koji *neposredno doprinose* boljem i lakšem shvatanju novog gradiva. (Obično se koriste primeri iz poznatog teksta.)
- Upućivanje učenika da u tekstu, odnosno u zapisanim iskazima iz govorne prakse, *uočavaju primere* jezičke pojave koja je predmet saznavanja.
- Najavljivanje i beleženje *nove nastavne jedinice* i podsticanje učenika da zapaženu jezičku pojavu *istraživački sagledaju*.
- Saznavanje *bitnih svojstava* jezičke pojave (oblika, značenja, funkcije, promene, izražajnih mogućnosti...).
- Sagledavanje jezičkih činjenica (primera) sa *raznih stanovišta*, njihovo upoređivanje, opisivanje i klasifikovanje.
- Ilustrovanje i *grafičko predstavljanje* jezičkih pojmova i njihovih odnosa.
- *Definisanje jezičkog pojma*; isticanje svojstva jezičke pojave i uočenih zakonitosti i pravilnosti.
- Prepoznavanje, objašnjavanje i primena saznatog gradiva u novim okolnostima i u primerima koje navode sami učenici (neposredna dedukcija i prvo vežbanje).
- Utvrđivanje, obnavljanje i primena stečenog znanja i umenja (dalja vežbanja, u školi i kod kuće).

Navedene metodičke radnje međusobno se dopunjuju i prožimaju, a ostvaruju se u sukcesivnoj i sinhronoj postavci. Neke od njih mogu biti ostvarene pre nastavnog časa na kome se razmatra određena jezička pojava, a neke i posle časa. Tako, na primer, dobro je da tekst na kome se usvaja gradivo iz gramatike bude ranije upoznat, a da pojedine jezičke vežbe budu predmet učeničkih domaćih zadataka. Ilustrovanje, na primer, ne mora biti obavezna etapa nastavnog rada, već se primenjuje kad mu je funkcionalnost neosporna.

Paralelno i združeno u navedenom saznanjnom putu teku sve važne logičke operacije: zapažanje, upoređivanje, zaključivanje, dokazivanje, definisanje i navođenje novih primera. To znači da časovi na kojima se izučava gramatičko gradivo nemaju odeljene etape, odnosno jasno uočljive prelaze između njih. Nešto je vidljiviji prelaz između induktivnog i deduktivnog načina rada, kao i između saznavanja jezičke pojave i uvežbavanja.

Književnost

Uvođenje najmlađih učenika u svet književnosti ali i ostalih, tzv. neknjiževnih tekstova (naučnopopularnih, informativnih), predstavlja izuzetno odgovoran nastavni zadatak. Upravo, na ovom stupnju školovanja stiču se osnovna i ne malo značajna znanja, umenja i navike od kojih će u dobroj meri zavisiti ne samo učenička književna kultura već i njegova opšta kultura na kojoj se temelji ukupno obrazovanje svakog školovanog čoveka.

Lektira

Ukinuta je neprirodna i nepotrebna podela na domaću i školsku *lektiru*, pa tako izvori za obradu tekstova iz lektire, pored čitanki, postaju knjige lektire za određeni uzrast i sva ostala pristupačna literatura.

Data je *lektira* za određen razred, razvrstana po književnim rodovima - *lirika, epika, drama*, da bi se kroz sve programe mogla pratiti odgovarajuća i razložna proporcija i imati uvid u to.

Učitelj ima načelnu mogućnost da ponuđene tekstove prilagođava konkretnim nastavnim potrebama, ali je obavezan i na slobodan izbor iz naše narodne usmene književnosti i tzv. neknjiževnih tekstova - prema programskim zahtevima.

Razlike u ukupnoj umetničkoj i informativnoj vrednosti pojedinih tekstova utiču na odgovarajuća metodička rešenja (prilagođavanje čitanja vrsti teksta, opseg tumačenja teksta u zavisnosti od složenosti njegove unutrašnje strukture, povezivanje i grupisanje sa odgovarajućim sadržajima iz drugih predmetnih područja - gramatike, pravopisa i jezičke kulture i sl.).

Učitelju je data mogućnost i *dopunskog izbora* tekstova u skladu sa nastavnim potrebama i interesovanjima konkretnog đačkog kolektiva sa kojim ostvaruje program.

Čitanje i tumačenje teksta

Osobenost i delikatnost ovog predmetnog segmenta nisu toliko u programiranim sadržajima koliko su u uzrasnim mogućnostima najmlađih učenika da date sadržaje valjano usvoje, te da se stečenim znanjima i umenjima funkcionalno služe i u svim ostalim nastavnim okolnostima. Shodno tome, čitanje i tumačenje teksta u mlađim razredima prevashodno je u funkciji daljeg usavršavanja glasnog čitanja, uz postepeno, sistematsko i dosledno uvođenje u tehniku čitanja u sebi, kao i usvajanje osnovnih pojmova, odnosa i relacija koje sadrži u sebi pročitani tekst.

Čitanje teksta, prema tome, na mlađem uzrasnom nivou ima sva obeležja prvog i temeljnog ovladavanja ovom veštinom kao znanjem, naročito u prvom razredu. Posebno je važno da učenici postupno i funkcionalno usvoje valjano *čitanje naglas* koje u sebi sadrži neke od važnijih činilaca logičkog čitanja (izgovor, jačina glasa, pauziranje, intonaciono prilagođavanje i dr.) i koje će prirodno težiti sve većoj izražajnosti tokom drugog razreda (naglašavanje, emocionalno podešavanje, tempo i sl.) čime se u dobroj meri olakšava usvajanje tehnike izražajnog čitanja (treći razred). Pritom, od osobite je važnosti da se svako čitanje naglas i svakog učenika ponaosob (a naročito u prvom razredu) - osmišljeno, kritički i dobronamerno vrednuje. Svaki učenik, naime, nakon što je pročitao neki tekst naglas, treba od svojih drugova u razredu i učitelja da sazna šta je u tom čitanju bilo dobro, a šta eventualno treba menjati da bi ono postalo još bolje.

Postupnost, sistematičnost i doslednost posebno dolaze do izražaja u osposobljavanju učenika za *čitanje u sebi*. Ovaj vid čitanja u mlađim razredima predstavlja složeniji nastavni zahtev, iako sa stanovišta iskusnog, formiranog čitača to ne izgleda tako. Čitanje u sebi, naime, sadrži niz složenih misaonih radnji koje učenik treba simultano da savlada, a poseban problem predstavlja tzv. unutrašnji govor. Zato se kod većine učenika prvog razreda ovo čitanje najpre ispoljava u vidu tihog čitanja (tihi žagor, mrmljanje), da bi kasnije, ali upornim vežbanjem, dobilo svoja potrebna obeležja. Među njima svakako valja istaći različite vidove motivisanja, podsticanja i usmerenja, čime se olakšava doživljavanje i razumevanje teksta koji se čita, te tako čitanje u sebi, sa stanovišta metodike savremene nastave književnosti, postaje nezaobilazni uslov za valjano tumačenje teksta.

Tumačenje teksta u mlađim razredima predstavlja izuzetno složen i delikatan programski zahtev. Tekst je temeljni programski sadržaj koji ima vodeću i integracionu nastavnu ulogu jer oko sebe okuplja i grupiše odgovarajuće sadržaje i iz ostalih predmetnih područja. Ali, zbog uzrasnih ograničenja u recepciji, tumačenju i usvajanju osnovnih strukturnih a naročito umetničkih činilaca teksta, potrebno je ispoljiti mnogo inventivnosti, sistematičnosti i upornosti u osposobljavanju učenika za postepeno uočavanje, prepoznavanje, a zatim obrazlaganje i spontano usvajanje njegove osnovne predmetnosti.

U prvom razredu tumačenje teksta ima izrazita obeležja spontanog i slobodnog *razgovora* sa učenicima o relevantnim pojedinostima - prostornim, vremenskim, akcionim - u cilju provere razumevanja pročitano, odnosno u funkciji aktivnog uvežbavanja i valjanog usvajanja čitanja naglas i u sebi. Inventivnim motivisanjima, podsticanjima i usmerenjima (ko, gde, kada, zašto, kako, čime, zbog čega, šta je radosno, tužno, smešno, zanimljivo, neobično i sl.) - učenicima se omogućava da uočavaju, zapažaju, otkrivaju, upoređuju, objašnjavaju, obrazlažu date pojavnosti koje čine predmetnost pročitano teksta.

U drugom razredu pristup tumačenju teksta skoro je u svemu isti kao i u prethodnom razredu, samo što su zahtevi, po prirodi stvari, nešto uvećani a programski sadržaji adekvatno dopunjeni (samostalno saopštavanje utisaka o pročitano tekstu, zauzimanje vlastitih stavova o važnijim pojavnostima iz teksta i rečito obrazlaganje i odbrana takvih shvatanja, otkrivanje i shvatanje poruka u tekstu, prepoznavanje odeljka, uočavanje karakterističnih jezičkih i stilskih pojmova i sl.).

Učenike treba sistematski i na valjan način podsticati na uključivanje u biblioteku (školsku, mesnu), formiranje odeljenjske biblioteke, priređivanje tematskih izložbi knjiga, slušanje/gledanje zvučnih/video zapisa sa umetničkim kazivanjima teksta, organizovanje susreta i razgovora sa piscima, literarnih igara i takmičenja, vođenje dnevnika o pročitanim knjigama (naslov, pisac, utisci, glavni likovi, odabrane rečenice, neobične i zanimljive reči i sl.), formiranje lične biblioteke, cedeteke, videoteke i dr.

Takvim i njemu sličnim metodičkim pristupom čitanju i tumačenju teksta, pri čemu posebnu pažnju valja posvetiti ulozi učenika kao značajnog nastavnog činioca (njegovom što većem osamostaljivanju, slobodnom istraživanju i ispoljavanju, pružanju mogućnosti za vlastito mišljenje), ostvaruju se neka od temeljnih načela metodike savremene nastave i književnosti, među kojima su svakako postupno i osmišljeno uvođenje učenika u složeni svet književnoumetničkog dela i simultano ali i plansko bogaćenje, usavršavanje i negovanje njegove jezičke kulture.

Čitanje od III do VIII razreda

Tumačenje teksta zasniva se na njegovom čitanju, doživljavanju i razumevanju. Pri tome je kvalitet shvatanja poruka i neposredno uslovljen kvalitetom čitanja. Zato su razni oblici usmerenog čitanja osnovni preduslov da učenici u nastavi stiču saznanja i da se uspešno uvode u svet književnog dela.

Izražajno čitanje neguje se sistematski, uz stalno povećavanje zahteva i nastojanje da se što potpunije iskoriste sposobnosti učenika za postizanje visokog kvaliteta u veštini čitanja. Vežbanja u izražajnom čitanju izvede se planski i uz solidno nastavnikovo i učenikovo pripremanje. U okviru svoje pripreme nastavnik blagovremeno odabira pogodan tekst i studiozno proučava one njegove osobenosti koje utiču na prirodu izražajnog čitanja. U skladu sa misaono-emotivnim sadržajem teksta, nastavnik zauzima odgovarajući stav i određuje situacionu uslovljenost jačine glasa, ritma, tempa, intonacije, pauza, rečeničnog akcenta i glasovnih transformacija. Pri tome se povremeno služi audio snimcima uzornih interpretativnih čitanja.

Pošto se izražajno čitanje, po pravilu, uvežbava na prethodno obrađenom i dobro shvaćenom tekstu, to je konkretno i uspešno tumačenje štiva neophodan postupak u pripremanju učenika za izražajno čitanje. U okviru neposredne pripreme u VI, VII i VIII razredu povremeno se i posebno analiziraju psihički i jezičkostilski činioci koji zahtevaju odgovarajuću govornu realizaciju. U pojedinim slučajevima nastavnik (zajedno sa učenicima) posebno priređuje tekst za izražajno čitanje na taj način što u njemu obeležava vrste pauza, rečenične akcente, tempo i glasovne modulacije.

Izražajno čitanje uvežbava se na tekstovima različite sadržine i oblika; koriste se lirski, epski i dramski tekstovi u prozi i stihu, u narativnom, deskriptivnom, dijaloškom i monološkom obliku. Posebna pažnja posvećuje se emocionalnoj dinamici teksta, njegovoj dramatičnosti i govorenju iz perspektive pisca i pojedinih likova.

U odeljenju treba obezbediti odgovarajuće *uslove* za izražajno čitanje i kazivanje - učenicima u ulozi čitača i govornika valja obezbediti mesto ispred odeljenjskog kolektiva, u odeljenju stvoriti *dobru slušalačku publiku*, zainteresovanu i sposobnu da kritički i objektivno procenjuje kvalitet čitanja i kazivanja. Posredstvom audio snimka, učenicima povremeno treba omogućiti da čuju svoje čitanje i da se kritički osvrću na svoje umenje. Na časovima obrade književnih dela primenjivaće se učenička iskustva u izražajnom čitanju, uz stalno nastojanje da svi oblici govornih aktivnosti budu korektni i uverljivi.

Čitanje u sebi je najproduktivniji oblik sticanja znanja pa mu se u nastavi poklanja posebna pažnja. Ono je uvek usmereno i istraživačko; pomoću njega se učenici osposobljavaju za svakodnevno sticanje informacija i za učenje.

Vežbe čitanja u sebi neposredno se uklapaju u ostale oblike rada i uvek su u funkciji svestranijeg sticanja znanja i razumevanja ne samo književnog dela, već i svih osmišljenih tekstova.

Primena tekst metode u nastavi podrazumeva vrlo efikasne vežbe za savladavanje brzog čitanja u sebi s razumevanjem i doprinosi razvijanju sposobnosti učenika da čitaju fleksibilno, da usklađuju brzinu čitanja sa ciljem čitanja i karakteristikama teksta koji čitaju.

Kvalitet čitanja u sebi podstiče se prethodnim usmeravanjem učenika na tekst i davanjem odgovarajućih zadataka, a potom i obaveznim proveravanjem razumevanja pročitanoog teksta, odnosno ostvarenja dobijenih zadataka. Informativno, produktivno i analitičko čitanje najuspešnije se podstiču samostalnim istraživačkim zadacima koji se učenicima daju u pripremnom postupku za obradu teksta ili obradu sadržaja iz gramatike i pravopisa. Tim putem se unapređuju logika i brzina čitanja, a naročito brzina shvatanja pročitanoog teksta, čime se učenici osposobljavaju za samostalno učenje.

Učenici starijih razreda uvode se u "letimično" čitanje koje je uslovljeno brzinom i stvarno pročitanim tekstom. Ono se sastoji od brzog traženja informacije i značenja u tekstu, pri čemu se ne pročita svaka reč, već se pogledom "prolazi" kroz tekst i čita se na preskok (međunaslovi, podnaslovi, prvi redovi u odeljcima, uvod, zaključak). Pri vežbanju učenika u "letimičnom" čitanju, prethodno se zadaju odgovarajući zadaci (traženje određenih informacija, podataka i sl.), a potom proverava kvalitet njihovog ostvarenja i meri vreme za koje su zadaci izvršeni. "Letimičnim" čitanjem učenici se takođe osposobljavaju da radi podsećanja, obnavljanja, memorisanja, čitaju podvučene i na drugi način označene delove teksta prilikom ranijeg čitanja "s olovkom u ruci", koje treba sistematski sprovoditi kao vid pripremanja učenika za samostalan rad i učenje.

Izražajno kazivanje napamet naučenih tekstova i odlomaka u prozi i stihu značajan je oblik rada u razvijanju govorne kulture učenika. Valja imati u vidu da je ubedljivo govorenje proznog teksta polazna osnova i neophodan uslov za prirodno i izražajno kazivanje stihova. Zato je poželjno da se povremeno, na istom času, naizmenično uvežbava i upoređuje govorenje tekstova u prozi i stihu.

Napamet će se učiti razni kraći prozni tekstovi (naracija, deskripcija, dijalog, monolog), lirske pesme raznih vrsta i odlomci iz epskih pesama. Uspeh izražajnog kazivanja znatno zavisi od *načina učenja i logičkog usvajanja teksta*. Ako se mehanički uči, kao što ponekad biva, usvojeni automatizam se prenosi i na način kazivanja. Zato je poseban zadatak nastavnika da učenike navikne na osmišljeno i interpretativno učenje teksta napamet. Tokom vežbanja treba stvoriti uslove da kazivanje teče "oči u oči", da govornik posmatra lice slušalaca i da s publikom uspostavlja emocionalni kontakt. Maksimalna pažnja se posvećuje svim vrednostima i izražajnim mogućnostima govornog jezika, posebno - prirodnom govornikovom stavu, pouzdanom prenošenju informacija i sugestivnom kazivanju.

Tumačenje teksta od III do VIII razreda

Sa obradom teksta počinje se posle uspešnog interpretativnog čitanja naglas i čitanja u sebi. Književnoumetničko delo se čita, prema potrebi i *više puta*, sve dok ne izazove odgovarajuće doživljaje i utiske koji su neophodni za dalje upoznavanje i proučavanje teksta. Razni oblici ponovljenog i usmerenog čitanja dela u celini, ili njegovih odlomaka, obavezno će se primenjivati u obradi lirske pesme i kraće proze. Pri obradi teksta primenjivaće se u većoj meri jedinstvo analitičkih i sintetičkih postupaka i gledišta. Značajne pojedinosti, elementarne slike, ekspresivna mesta i stilsko-jezički postupci neće se posmatrati kao usamljene vrednosti, već ih treba sagledavati kao funkcionalne delove viših celina i tumačiti u prirodnom sadejstvu s drugim umetničkim činionicima. Književnom delu pristupa se kao složenom i neponovljivom organizmu u kome je sve uslovljeno uzročno-posledičnim vezama, podstaknuto životnim iskustvom i uobličeno stvaralačkom maštom.

Učenike treba revnosno navikavati na to da svoje utiske, stavove i sudove o književnom delu detaljnije dokazuju činjenicama iz samoga teksta i tako ih osposobljavati za samostalan iskaz, istraživačku delatnost i zauzimanje kritičkih stavova prema proizvoljnim ocenama i zaključcima.

Nastavnik će imati u vidu da je tumačenje književnih dela u osnovnoj školi, pogotovu u mlađim razredima, *u načelu predteorijsko* i da nije uslovljeno poznavanjem stručne terminologije. To međutim, nimalo ne smeta da i običan "razgovor o štivu" u mlađim razredima bude stručno zasnovan i izveden sa puno inventivnosti i istraživačke radoznalosti. Vrednije je projektovanje učenika povodom neke umetničke slike i njeno intenzivno doživljavanje i konkretizovanje u učenikovoj mašti nego samo saznanje da ta slika formalno spada u red metafora, personifikacija ili poređenja. Zato se još od prvog razreda učenici navikavaju da slobodno ispoljavaju svoje utiske, osećanja, asocijacije i misli izazvane slikovitom i figurativnom primenom pesničkog jezika.

U svim razredima obrada književnog dela treba da bude protkana rešavanjem *problemskih pitanja* koja su podstaknuta tekstom i umetničkim doživljavanjem. Na taj način stimulisaće se učenicka radoznalost, svesna aktivnost i istraživačka delatnost, svestranije će se upoznati delo i pružati mogućnost za afirmaciju učenika u radnom procesu.

Mnogi tekstovi, a pogotovu odlomci iz dela, u nastavnom postupku zahtevaju umesnu *lokalizaciju*, često i višestruku. Situiranje teksta u vremenske, prostorne i društveno-istorijske okvire, davanje neophodnih podataka o piscu i nastanku dela, kao i obaveštenja o bitnim sadržajima koji prethode odlomku - sve su to uslovi bez kojih se u brojnim slučajevima tekst ne može intenzivno doživeti i pravilno shvatiti. Zato prototopsku i psihološku realnost, iz koje potiču tematska građa, motivi, likovi i dublji podsticaji za stvaranje, treba dati u prigodnom vidu i u onom obimu koji je neophodan za potpunije doživljavanje i pouzdanije tumačenje.

Metodika nastave književnosti već nekoliko decenija, teorijski i praktično, razvija i stalno usavršava nastavnikov i učenikov *istraživački, pronalazački, stvaralački i satvorački* odnos prema književnoumetničkom delu. Književnost se u školi *ne predaje i ne uči*, već *čita, usvaja*, u njoj se *uživa* i o njoj *raspravlja*. To su putevi da nastava književnosti širi učenikove duhovne vidike, razvija istraživačke i stvaralačke sposobnosti učenika, kritičko mišljenje i umetnički ukus, pojačava i kultiviše literarni, jezički i životni senzibilitet.

Moderna i savremena organizacija nastave maternjeg jezika i književnosti podrazumeva *aktivnu ulogu učenika* u nastavnom procesu. U savremenoj nastavi književnosti učenik ne sme biti pasivni slušalac koji će u određenom trenutku reprodukovati "naučeno gradivo", odnosno nastavnikova predavanja, već aktivni subjekat koji *istraživački, stvaralački i satvorački* učestvuje u proučavanju književnoumetničkih ostvarenja.

Učenikova aktivnost treba da svakodnevno prolazi kroz sve tri radne etape; pre časa, u toku časa i posle časa. U svim etapama učenik se mora sistematski navikavati da u toku čitanja i proučavanja dela *samostalno* rešava brojna pitanja i zadatke, koji će ga u punoj meri emocionalno i misaono angažovati, pružiti mu zadovoljstvo i pobuditi istraživačku radoznalost. Takvi zadaci biće najmoćnija motivacija za rad što je osnovni uslov da se ostvare predviđeni interpretativni dometi. Nastavnik valja da postavi zadatke koji će učenika podsticati da *uočava, otkriva, istražuje, procenjuje i zaključuje*. Nastavnikova uloga jeste u tome da osmišljeno pomogne učeniku tako što će ga podsticati i usmeravati, nastojeći da razvija njegove individualne sklonosti i sposobnosti, kao i da adekvatno vrednuje učeničke napore i rezultate u svim oblicima tih aktivnosti.

Proučavanje književnoumetničkog dela u nastavi je *složen proces* koji započinje nastavnikovim i učenikovim *pripremanjem* (motivisanje učenika za čitanje, doživljavanje i proučavanje umetničkog teksta, čitanje, lokalizovanje umetničkog teksta, istraživački pripremni zadaci) za tumačenje dela, svoje naproductivnije vidove dobija u interpretaciji književnog dela na nastavnom času, a u oblicima *funkcionalne primene stečenih znanja i umenja* nastavlja se i posle časa: u produktivnim *obnavljanjima znanja* o obrađenom nastavnom gradivu, u *poredbenim izučavanjima* književnoumetničkih dela i *istraživačko-interpretativnim pristupima* novim književnoumetničkim ostvarenjima. Središnje etape *procesu proučavanja* književnoumetničkog dela u nastavi jesu *metodološko i metodičko* zasnivanje interpretacije i njeno razvijanje na nastavnom času.

U zasnivanju i razvijanju nastavne interpretacije književnoumetničkog dela osnovno metodološko opredeljenje treba da bude prevashodna *usmerenost interpretacije prema umetničkom tekstu*. Savremena metodika nastave književnosti opredelila se, dakle, za *unutrašnje (imanentno) izučavanje umetničkog teksta*, ali ona nikako ne previđa nužnost primene i *vantekstovnih gledišta* da bi književnoumetničko delo bilo valjano i pouzdano protumačeno.

Uz navedena *metodološka* opredeljenja, nastavna interpretacija književnoumetničkog dela valja da udovolji i zahtevima koje joj postavlja *metodika nastave književnosti*: da bude *originalna, estetski motivisana, svestrano usklađena sa nastavnim ciljevima i značajnim didaktičkim načelima*, da ima *sopstvenu koherentnost i postupnost*, a da metodološka i metodička postupanja na svakoj deonici interpretacije ostvaruju *jedinstvo analize i sinteze*.

O okviru osnovne *metodološke orijentacije* da nastavna interpretacija književnoumetničkog dela u najvećoj meri bude usmerena *prema umetničkom tekstu*, primat pripada opredeljenju da se *dinamika interpretacije* usklađuje sa *vodećim umetničkim vrednostima* književnog ostvarenja, tako što će one biti *činioci objedinjavanja* interpretativnih tokova kroz svet dela. Jedno od najvažnijih načela koje poštuje tako zasnovana i opredeljena nastavna interpretacija jeste udovoljavanje zahtevu da se *tumačenjem vodećih vrednosti* obuhvati, odnosno prouči, *delo u celini*. Pošto su *objedinjena postavka* i odnosi *svestrani međusobnih prožimanja prirodne datosti* umetničkih činilaca u delu, tumačenjem vodećih umetničkih vrednosti obuhvataju se i upoznaju i *svi drugi bitni činioci* umetničke strukture, među kojima svaki u interpretaciji dobija onoliko mesta koliko mu pripada u skladu sa udelom koji ima u opštoj umetničkoj vrednosti dela. U nastavnoj interpretaciji književnoumetničkog dela *objedinjavajući i sintetički činioci* mogu biti: *umetnički doživljaji, tekstovne celine, bitni strukturni elementi* (tema, motivi, umetničke slike, fabula, siže, književni likovi, poruke, motivacioni postupci, kompozicija), *oblici kazivanja, jezičko-stilski postupci i literarni (književnoumetnički) problemi*.

U svakom konkretnom slučaju, dakle, na valjanim *estetskim, metodološkim i metodičkim* razlozima valja utemeljiti izbor onih vrednosnih činilaca prema kojima će biti usmeravana dinamika nastavne interpretacije književnoumetničkog dela. Zato *metodološki i metodički prilazi* književnoumetničkom delu, koje teorijski i praktično zasniva i razvija savremena metodika nastave književnosti, *ne poznaju i ne priznaju* utvrđene *metodološke i metodičke sisteme* koje bi trebalo primeniti u interpretaciji svakog pojedinog dela. To znači da nema poznatih i jednom zauvek otkrivenih puteva kojima se ulazi u svet svakog pojedinog

književnoumetničkog ostvarenja, već su ti putevi unekoliko uvek drugačiji u pristupu *svakom pojedinom književnoumetničkom delu* - onoliko koliko je ono autonomno, samosvojno i neponovljivo umetničko ostvarenje.

Književni pojmovi

Književne pojmove učenici će upoznavati uz obradu odgovarajućih tekstova i pomoću osvrta na prethodno čitalačko iskustvo. Tako će se, na primer, tokom obrade neke rodoljubive pesme, a uz poredbeni osvrt na dve-tri ranije pročitane pesme iste vrste, razvijati pojam rodoljubive pesme i sticati saznanje o toj lirskoj vrsti. Upoznavanje metafore biće pogodno tek kada su učenici u prethodnom i predteorijskom postupku otkrivali izražajnost izvesnog broja metaforičkih slika, kad neke od njih već znaju napamet i nose ih kao umetničke doživljaje. Jezičko-stilskim izražajnim sredstvima prilazi se s doživljajnog stanovišta; polaziće se od izazvanih umetničkih utisaka i estetičke sugestije, pa će se potom istraživati njihova jezičko-stilska uslovljenost.

Funkcionalni pojmovi

Funkcionalni pojmovi se ne obrađuju posebno, već se u toku nastave ukazuje na njihova primenjena značenja. Učenici ih spontano usvajaju u procesu rada, u tekućim informacijama na časovima, a uz paralelno prisustvo reči i njome označenog pojma. Potrebno je samo *podsticati* učenike da navedene reči (a i druge slične njima) *razumeju i shvate i da ih primenjuju* u odgovarajućim situacijama. Ako, na primer, na zahtev da se uoče i objasne okolnosti koje utiču na ponašanje nekog lika, učenik navede te okolnosti, onda je to znak (i provera) da je taj pojam i odgovarajuću reč shvatio u punom značenju.

U usmenom i pismenom izražavanju uzgredno će se proveravati da li učenici pravilno shvataju i upotrebljavaju reči: *uzrok, uslov, situacija, poruka, odnos* i sl. Tokom obrade književnih dela, kao i u okviru govornih i pismenih vežbi, nastojaće se da učenici otkrivaju što više *osobina, osećanja i duševnih stanja* pojedinih likova, pri čemu se te reči beleže i tako spontano bogati rečnik funkcionalnim pojmovima.

Funkcionalne pojmove *ne treba ograničiti na pojedine razrede*. Svi učenici jednog razreda neće moći da usvoje sve programom navedene pojmove za taj razred, ali će zato spontano usvojiti znatan broj pojmova koji su u programima starijih razreda. Usvajanje funkcionalnih pojmova je neprekidan proces u toku vaspitanja i obrazovanja a ostvaruje se i proverava u toku ostvarivanja sadržaja svih programsko-tematskih područja.

Jezička kultura

Operativni zadaci za realizaciju nastavnih sadržaja ovog područja jasno ukazuju da je kontinuitet u svakodnevnom radu na bogaćenju učeničke jezičke kulture jedna od primarnih metodičkih obaveza, počev od uočavanja sposobnosti svakog deteta za govorno komuniciranje u tzv. *prethodnim ispitivanjima* dece prilikom upisa u prvi razred, pa preko različitih vežbi u govoru i pisanju do učeničkog samostalnog izlaganja misli i osećanja u toku nastave, ali i u svim ostalim životnim okolnostima u školi i van nje, gde je valjano jezičko komuniciranje uslov za potpuno sporazumevanje. Pravilna artikulacija svih glasova i grafički uzorna upotreba pisma, napuštanje lokalnog govora i navikavanje na standardni književni jezik u govoru, čitanju i pisanju, osposobljavanje za slobodno prepričavanje, pričanje i opisivanje, i uz funkcionalnu primenu usvojenih i pravopisnih pravila, raznovrsna usmena i pismena vežbanja koja imaju za cilj bogaćenje učeničkog rečnika, sigurno ovladavanje rečenicom kao osnovnom govornom kategorijom i ukazivanje na stilske vrednosti upotrebe jezika u govoru i pisanju i dr. - osnovni su nastavni zadaci u ostvarenju programskih sadržaja iz jezičke kulture.

Ovo predmetno područje nešto je drugačije koncipirano u odnosu na prethodne programe. Najpre, ustanovljen je drugačiji, primereniji naziv koji je istovremeno i jednostavniji i sveobuhvatniji od ranije korišćenih termina. Isto tako, preuređena je struktura programskih sadržaja koji u novoj postavci deluju pregledno, sistematično i prepoznatljivo, bez nepotrebnih ponavljanja i konfuzije. Jer, na osnovu ukupne razredne nastave, postoje jezički pojmovi koje učenik ovog uzrasta treba postupno, sistematično i valjano (a to znači - trajno) da usvoji, pa su i zamišljeni kao programski sadržaji (zahtevi). A do njihovog trajnog i funkcionalnog usvajanja, skoro bez izuzetaka, put vodi preko brojnih i raznovrsnih oblika *usmenih i pismenih* jezičkih ispoljavanja učenika, a to su najčešće: *jezičke igre, vežbe, zadaci, testovi* i sl. Na primer, najmlađeg učenika valja, između ostalog, osposobiti da samostalno, ubedljivo i dopadljivo *opisuje* one životne pojave koje jezičkim opisom (deskripcijom) postaju najprepoznatljivije (predmeti, biljke, životinje, ljudi, pejzaž, enterijer i dr.). Zato se *opisivanje* kao programski zahtev (sadržaj) javlja u sva četiri razreda. A ostvaruje se, usvaja kao znanje i umenje primenom onih oblika koji će efikasnim, ekonomičnim i funkcionalnim postupanjima u nastavnim okolnostima učeničku i jezičku kulturu učiniti pouzdanom i trajnom. A to su: govorne vežbe, pismene vežbe

(ili osmišljeno kombinovanje govora i pisanja), pismeni radovi, izražajno kazivanje umetničkih opisnih tekstova, autodiktat i sl. A to važi, u manjoj ili većoj meri i za sve ostale vrste učeničkog jezičkog izražavanja. *Osnovni oblici usmenog i pismenog izražavanja* u mlađim razredima predstavljaju temeljne programske sadržaje za sticanje, usavršavanje i negovanje valjane i pouzdane jezičke kulture najmlađeg učenika. Neki od tih oblika (prepričavanje, pričanje) prisutni su i u prethodnim ispitivanjima dece za upis u školu što znači da na njih valja gledati kao na jezičko iskustvo koje polaznici u izvesnoj meri već poseduju. Otuda i potreba da se sa usavršavanjem i negovanjem tih osnovnih oblika govornog komuniciranja otpočne i pre formalnog opisivanja učenika.

Prepričavanje raznovrsnih sadržaja predstavlja najjednostavniji način učeničkog jezičkog ispoljavanja u nastavnim okolnostima. I dok se u pomenutim prethodnim ispitivanjima kao i u pripremama za usvajanje početnog čitanja reprodukovanju određenih sadržaja pristupa slobodno, već od kraja tzv. bukvarske nastave pa nadalje valja mu pristupiti planski, osmišljeno i kontinuirano. To znači, najpre, da se unapred zna (a to se definiše u operativnim planovima rada učitelja) koje će sadržaje učenik prepričavati u nastavnim okolnostima. Njihov izbor treba da obuhvati ne samo tekstove, i ne samo one iz čitanki, već i iz drugih medijskih oblasti (štampa, pozorište, film, radio, televizija i sl.). Potom, učenike valja blagovremeno motivisati, podsticati i usmeravati na ovaj vid jezičkog izražavanja, a to znači - omogućiti im da se samostalno pripreme za prepričavanje ali u koje će istovremeno biti integrisani i odgovarajući programski zahtevi. Valja, zatim, voditi računa o tome da se načelno prepričavaju samo oni sadržaji koji su prethodno protumačeni/analizirani ili o kojima se sa učenicima vodio makar pristupni razgovor. Konačno, i prepričavanje, kao i sve ostale vidove učeničkog izražavanja, treba na odgovarajući način vrednovati (najbolje u razredu i uz svestrano učestvovanje učenika i podršku učitelja).

Pričanje u odnosu na prepričavanje jeste složeniji oblik jezičkog izražavanja učenika, jer dok je prepričavanje uglavnom reprodukovanje pročitnog, odslušnog ili viđenog sadržaja, pričanje predstavlja osoben vid stvaralaštva koje se oslanja na ono što je učenik doživeo ili proizveo u svojoj stvaralačkoj mašti. Zato pričanje traži poseban intelektualni napor i jezičku izgrađenost, te učenika svestrano angažuje: u izboru tematske građe i njenih značajnih pojedinosti, u komponovanju odabranih detalja i u načinu jezičkog uobličavanja svih strukturnih elemenata priče. Metodčki pristup ovom značajnom obliku usavršavanja i negovanja učenike jezičke kulture u osnovi je isti kao i kod prepričavanja (valjano funkcionalno lokalizovanje u planovima rada, osmišljeno povezivanje sa srodnim sadržajima iz ostalih predmetnih područja, a naročito sa čitanjem i tumačenjem teksta, osmišljeno i inventivno motivisanje, usmeravanje i podsticanje učenika da u pričanju ostvare što svestraniju misao i jezičku perspektivu, umešno vrednovanje učeničkih domaćaja u pričanju i dr. Posebno treba voditi računa o tome da pričanje u funkciji čitanja i tumačenja teksta (u tzv. uvodnom delu časa) ne preraste u shematizovano i površno nabranje/imenovanje određenih pojava, a da se pritom zanemari individualni pristup učenika datoj predmetnosti, te da izostane stvaranje priče kao celovite mentalne predstave, dovoljno prepoznatljive i valjano misao i jezički uobličene. Tako, na primer, uvodni razgovori o domaćim i divljim životinjama povodom basne koja se čita i tumači neće dati željene rezultate na nivou uvodnih govornih aktivnosti ako se takve životinje samo klasifikuju po poznatoj pripadnosti, imenuju ili samo nabrajaju, kao što će *slobodno pričanje* o nekim neobičnim, zanimljivim, ali stvarnim i pojedinačnim susretanjima učenika sa datim životinjama, u kojima su doživljeni radost, iznenađenje, oduševljenje, radoznalost, upitanost, strah i sl. - stvoriti pravu istraživačku atmosferu na času. Pričanje, pak, kolikogod bilo izazovno u svim svojim segmentima za jezičko ispoljavanje najmlađih učenika - načelno valja realizovati kao deo šireg nastavnog konteksta u kome će se saodnosno i funkcionalno naći i drugi oblici jezičkog izražavanja, a naročito opisivanje.

Opisivanje jeste najsloženiji oblik jezičkog izražavanja na nivou najmlađih razreda. Ono je manje ili više zastupljeno u svakodnevnom govoru, jer je neophodno za jasno predstavljanje suštinskih odnosa između predmeta, stvari, bića i drugih pojmova i pojava u svakoj životnoj situaciji. Jer, dok je za prepričavanje osnova određeni *sadržaj*, za pričanje podsticaj neko *događanje*, *doživljaj*, dotle za opisivanje nisu neophodne neke posebne okolnosti, već se ono koristi kad god se dođe u dodir sa *pojavnostima* koje u svakodnevnom jezičkom komuniciranju mogu skrenuti pažnju na sebe. No, zbog brojnih uzrasnih ograničenja u radu sa najmlađim učenicima, ovoj vrsti jezičkoga komuniciranja valja pristupiti posebno odgovorno i uz naročito poštovanje principa nastavne uslovnosti i postupnosti u zahtevima: osposobljavanje učenika da pažljivo posmatraju, uočavaju, otkrivaju, zapažaju, upoređuju, pa tek onda datu predmetnost da misaono zaokruže i jezički uobliče. Isto tako, učenike ovog uzrasnog nivoa valja podsticati i usmeravati da iz složenog procesa opisivanja najpre usvoje nekoliko opšta mesta kojima se mogu služiti sve dotle dok se ne osposobe za samostalni i individualni pristup ovom zahtevnom jezičkom obliku. U tom smislu valja ih navikavati da lokalizuju ono što opisuju

(vremenski, prostorno, uzročno), da uoče, izdvoje i zaokruže bitna svojstva/osobine (spoljašnje i uslovno unutrašnje) i da se odrede prema posmatranoj predmetnosti (prvi pokušaji formiranja ličnog stava/odnosa prema datoj pojavi). Isto tako, neophodna je pouzdana procena planiranja vežbi u opisivanju sa usmerenjima/podsticanjima u odnosu na ona vežbanja u kojima može doći do izražaja učenička samostalnost i individualnost. Kako se, pak, opisivanje vrlo često dovodi u blisku vezu sa čitanjem i tumačenjem teksta (naročito književnoumetničkog) to je potrebno stalno usmeravati učeničku pažnju na ona mesta u takvim tekstovima koja obiluju opisnim elementima, a posebno kada se opisuju predmeti, enterijer, biljke i životinje, književni likovi, pejzaž i sl., jer su to i najbolji obrasci za spontano usvajanje opisivanja kao trajne veštine u jezičkom komuniciranju. Pošto je za opisivanje potreban veći misaoni napor i duže vreme za ostvarenje duže zamisli - valja prednost dati pismenoj formi opisivanja nad usmenom. Ostali opšti metodički pristupi ovom značajnom obliku jezičkog izražavanja isti su ili slični kao i kod prepričavanja i pričanja (od planiranja, preko realizacije planiranih aktivnosti, do vrednovanja postignutog i funkcionalnog povezivanja sa srodnim sadržajima kakvi su i usmena i pismena vežbanja za sticanje, usavršavanje i negovanje jezičke kulture učenika).

Usmena i pismena vežbanja, kako im i sam naziv kaže, zamišljena su kao dopuna osnovnih oblika jezičkog izražavanja, počev od najjednostavnijih (izgovor glasova i prepisivanje reči), preko složenijih (leksičke, semantičke, sintaksičke vežbe, ostale vežbe za savladavanje uzornog govora i pisanja), do najsloženijih (domaći pismeni zadaci i njihovo čitanje i svestrano vrednovanje na času). Svaka od programiranih vežbi planira se i ostvaruje u onom nastavnom kontekstu u kome se javlja potreba za funkcionalnim usvajanjem date jezičke pojave ili utvrđivanja, obnavljanja ili sistematizovanja znanja i primene tih znanja u konkretnoj jezičkoj situaciji. To znači da se, načelno, sve te ili njima slične vežbe ne realizuju na posebnim nastavnim časovima već se planiraju u sklopu osnovnih oblika jezičkog izražavanja (prepričavanje, pričanje, opisivanje) ili odgovarajućih programskih sadržaja ostalih predmetnih područja (čitanje i tumačenje teksta, gramatika i pravopis, osnove čitanja i pisanja). Upravo u osmišljenim saodnosnim postavkama ta vežbanja višestruko utiču na podizanje nivoa učeničke jezičke kulture.

Prirodno je da se planskim ostvarenjem programskih sadržaja iz jezičke kulture otpočne tek u drugom polugodištu prvog razreda (pošto se savlada elementarna tehnika čitanja i pisanja). Međutim, jasno je da se mnogi od njih simultano ostvaruju već u periodu priprema za čitanje i pisanje, kao i u periodu učenja, usvajanja osnovne pismenosti. Jer, bez potrebne jezičke razvijenosti (slobodan razgovor, prepričavanje kraćih sadržaja, analitičko - sintetičke glasovne vežbe i sl.) ne može se uspostaviti neophodna govorna komunikacija, preko potrebna za usvajanje pojmova glasa i slova. Kasnije, ona postaje osnova za ostvarenje nastavnih sadržaja i iz svih ostalih područja ovog predmeta (kao i ukupne razredne nastave), ali se istovremeno i sama širi i produbljuje do nivoa jasnog, pravilnog, sadržajno i stilski primerenog jezičkog opštenja u usmenoj i pismenoj formi. Time jezička kultura u najvećoj meri doprinosi jedinstvu celovitosti nastave srpskog jezika i čini da se ona realizuje u funkcionalnom povezivanju naizgled različitih programskih sadržaja ali koji se najbolje ostvaruju upravo u takvoj metodičkoj sprezi.

MATERNJI JEZICI PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA

BUGARSKI JEZIK

MAĐARSKI JEZIK

RUMUNSKI JEZIK

RUSINSKI JEZIK

SLOVAČKI JEZIK

HRVATSKI JEZIK

SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK

Cilj i zadaci

Cilj nastave srpskog jezika jeste da učenici produktivno ovladaju srpskim jezikom u okviru predviđene jezičke i leksičke građe, da upoznaju elemente kulture naroda koji govore tim jezikom i osposobe se za sporazumevanje, druženje i zbližavanje sa pripadnicima većinskog naroda i drugih nacionalnosti.

Zadaci nastave srpskog jezika jesu da učenici:

- produktivno ovladaju govornim jezikom u okviru osnovnih jezičkih o struktura i rečnika od oko 2000/3000/1 frekventnih reči i izraza;
- razumeju sagovornika i usmena izlaganja o temama iz svakodnevnog života;
- usvajaju pravilan izgovor i intonaciju pri usmenom izražavanju i čitanju;
- osposobljavaju se za razgovor o temama iz svakodnevnog života;
- savladaju dva srpska pisma i osnove pravopisa radi korektnog pismenog izražavanja u granicama usvojenih jezičkih struktura i leksike;
- upoznaju elementarne zakonitosti srpskog jezika;
- razumeju tekstove različitog žanra u okviru predviđene tematike;
- upoznaju se sa osnovnim karakteristikama kulture naroda čiji jezik uče;
- stiču navike samostalnog korišćenja rečnika i jezičkih priručnika i osposobe se za informisanje, obrazovanje i samoobrazovanje na srpskom jeziku;
- razviju interesovanja i motivaciju za učenje srpskog jezika i tako steknu veću komunikativnu kompetenciju i sposobnost razmišljanja na njemu.

Treći razred

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- usvoje predviđene jezičke strukture, komunikativne funkcije, oko 250/400/ novih reči i izraza i koriste ih u govoru za iskazivanje zbivanja u sadašnjosti, prošlosti i budućnosti;
- dalje savladaju elemente izgovora;
- razumeju na sluh kraće tekstove, posebno dijaloge u okviru predviđene tematike;
- dalje se osposobe za govorno izražavanje u dijaloškoj formi s povećanim zahtevima u odnosu na zahteve u prethodnim razredima, u skladu sa obrađenom jezičkom i tematskom građom;
- osposobe se za samostalno, kraće govorno izražavanje u monološkoj formi;
- savladaju jedno srpsko pismo (ćirilica ili latinica u zavisnosti od sličnosti sa pismom maternjeg jezika) i neguju tehniku glasnog čitanja (pravilan govorni ritam, artikulacija i akcentovanje) na kratkim tekstovima sa poznatom leksikom (dijaloške i narativne forme);
- osposobe se za pismeno izražavanje (pisanje kratkih oralno usvojenih sadržaja).

Tematika

Škola: ime škole (značenje imena ili podaci o ličnosti čije ime škola nosi); život u školi, Dan škole, doživljaji učenika; školski izleti.

Porodica i dom: u kuhinji, u kupatilu; obaveze članova porodice; kupovina, priprema hrane, spremanje stana/kuće; praznik u porodici; izlet u prirodu. Kazivanje punih sati.

Grad i selo: delovi grada (ulice, bulevari, trgovi, centar, predgrađe) parkovi (drveće i cveće), porodična ili stambena zgrada (odnos prema susedima, poštovanje kućnog reda); na železničkoj/autobuskoj stanici; gradski saobraćaj; putovanje u veće mesto; na stočarskoj farmi.

Brojanje: do 1.000.

Komunikativne funkcije: traženje i davanje osnovnih podataka o predmetima u prostoru, kretanju u prostoru, vremenskim prilikama; iskazivanje dopadanja, nedopadanja, opravdanja.

Jezička materija

Imenovanje predmeta i bića

Dalje uvežbavanje kategorija predviđenih u prethodnim razredima.

U funkciji subjekta uvežbavati dve imenice istog roda. U funkciji glagolskog dela predikata treba uvežbavati futur pomoćnog glagola sa iskazanim subjektom.

Uvežbavati obrazac bez iskazanog subjekta kada je glagolski deo predikata u perfektu.

Obrasci: Mali dečaci su učenici.
Petar i Ivan su bili radnici.
Marija i Jelena su bile učenice.
Ja ću biti krojačica.
Bila je učenica.

Iskazivanje radnje

Dalje uvežbavanje obrazaca iz prethodnog razreda.
U funkciji predikata treba uvežbavati oblike futura, uvek sa iskazanim subjektom. Uvežbavati u ovoj funkciji i prave i uzajamno povratne glagole.
Oblike perfekta treba uvežbavati bez iskazivanja subjekta (izuzimaju se povratni glagoli).
Dalje razlikovanje glagolskog vida (šiti - sašiti; trčati - potrčati).
Obrasci: Dečak je učio.
Ja ću čitati.
Mi ćemo učiti recitaciju.
Dragan će putovati.
Ivan se obuva.
Marija se umiva.
Oni se vole.
Deca se grudvaju.
Spavali su.
Majka je šila (sašila) haljinu.

Iskazivanje osobine predmeta i bića i pripadanja

Dalje uvežbavanje kategorija iz prethodnih razreda.
U funkciji subjekta treba uvežbavati i imenice muškog roda na -a. Glagolski deo predikata iskazuje se futurom pomoćnog glagola, ali uvek sa iskazanim subjektom.
U funkciji imenskog dela predikata treba uvežbavati prisvojne pridevske zamenice koje izražavaju pripadanje prvom, drugom i trećem licu množine i prisvojne prideve na **ov (ev)** i **in**.
Obrasci: Crvena lopta je bila njegova.
Sava je bio hrabar.
Ova učionica je naša.
Crveni automobil je njihov.
Knjiga je Ivanova (Miloševa).
Ovaj kaput je Marin.
Knjiga će biti Ivanova.

Iskazivanje objekta

Dalje uvežbavanje obrazaca iz prethodnih razreda. (Češće upotrebljavati predikat u perfektu da bi se uvežbao raspored glagolske i zameničke enklitike).
Uz imenicu u funkciji objekta uvodi se atribut koji se s imenicom slaže u rodu, broju i padežu.
Obrasci: Učiteljica ih zove.
Učiteljica ga (je) zove.
Učiteljica ga (ju) je zvala.
Ja sam ga videla.
On ga je video.
Marko ima dobrog druga.
On je kupio novi kaput.
On je dobio lepe poklone.
(U funkciji objekta uvežbavati naglašene oblike ličnih zamenica.
Obrasci: Njega sam zvao, a ne tebe.
Njih smo danas tražili.)

Iskazivanje namene

I dalje se uvežbavaju obrasci iz prethodnog razreda.

Za iskazivanje namene treba uvežbavati imenice srednjeg roda u jednini.

Obrasci: Baka šalje paket unuku (unucima).

Mama priča detetu.

Dragan daje mleko mačetu.

Iskazivanje prostornih odnosa

Uvežbavanje obrazaca iz prethodnih razreda.

U funkciji odredbe za mesto treba uvežbavati priloge (na pitanje **kuda**): **tuda, ovuda, onuda** i dr.; imenice i lične zamenice (u genitivu sa predlozima **ispred, iza, pored, kod** (na pitanje **gde**).

Obrasci: Ugalj je u vagonima.

Jelena je prošla ovuda.

Marija sedi iza Ivanke (nje).

Sedi pored Petra (njega).

On je kod kuće.

Petar je bio kod lekara.

(U funkciji odredbe za mesto treba uvežbavati imenice u dativu bez predloga.

Obrazac: Milan trči kući.

Ona ide lekaru.

Jovan je prišao starcu.

Voz se približava moru.)

Iskazivanje molbe, zapovesti

Uvežbavanje obrazaca iz prethodnog razreda.

Uvežbavanje oblika drugog lica jednine i množine imperativa uz vokativ imenica.

Obrasci: Jovane, požuri!

Milice, zatvori prozor!

Drugovi, pokažite zadatke!

Iskazivanje vremenskih odnosa

Uvežbavanje obrazaca iz prethodnog razreda. Upotrebljavati i nove priloge za vreme: **prekosutra, prekjuče, leti, zimi** i dr. Za iskazivanje vremena treba koristiti i nazive meseci u lokativu s predlogom u.

Obrasci: Zimi pada sneg.

U junu ćemo brati trešnje.

Iskazivanje načina radnje

Uvežbavanje obrasca iz prethodnog razreda. Upotrebljavati i nove predloge za način: **lako, teško, loše, ružno, izvanredno**, itd.

Uz odredbu za način upotrebljavati odredbu za meru i stepen.

Obrasci: Dragan loše piše.

Ona veoma lepo peva.

Jovan vrlo teško govori.

Iskazivanje sredstva kojim se vrši radnja

U funkciji iskazivanja sredstva treba uvežbavati oblike instrumentala, imenica u oba broja.

Obrasci: Marija piše olovkom.

Jelena se igra lutkom.

Oni putuju autobusom.

Ivan crta bojicama.

Deca se igraju automobilima.

Iskazivanje uzajamne i zajedničke radnje

Uvežbavanje socijativnog instrumentala u jednini i množini.

Obrazac: Vesna sprema sa mamom.

Zoran je skupljao papir sa drugovima.

Mira se pomirila sa bratom.

Ona se takmiči sa drugaricama.
Dragan se grudvao sa decom.

Govorne vežbe

Dalje savladavanje pravilnog izgovora.

Dalje osposobljavanje za govorno izražavanje u dijaloškoj formi sa povećanim zahtevima u odnosu na zahteve u prethodnim razredima (dijalog sa izostavljenim, izmenjenim replikama, sa dopunskim pitanjima, sa zadanim rečima) u skladu sa obrađenom jezičkom i tematskom građom; pravilno korišćenje predviđenih komunikativnih funkcija.

Prepričavanje kraćih dijafilmova i obrađenog teksta na osnovu zadanog plana u obliku pitanja ili podnaslova. Dalje osposobljavanje za samostalno izlaganje u vezi sa obrađenom temom na vizuelni podsticaj (slika, niz slika, strip-slike) i bez njega.

Jednostavni opisi predmeta i bića.

Dramatizacija prikladnih obrađenih tekstova; izvođenje malih scena.

Pričanje ličnih doživljaja.

Pismene vežbe

Usvajanje jednog srpskog pisma (više pažnje posvetiti grafemama kojih nema u pismu maternjeg jezika učenika), uočavanje korelacije glas - grafem, odnosno grafičkog prikaza iskaza. Prepisivanje kraćih rečenica. Kraći diktati na osnovu usvojenih struktura i leksike.

Odgovori na jednostavnija pitanja. Postavljanje pitanja u vezi sa zadatim rečenicama.

Dva pismena zadatka u toku školske godine.

Čitanje

Usvajanje jednog srpskog pisma (ćirilica ili latinica u zavisnosti od sličnosti sa pismom maternjeg jezika učenika).

Negovanje tehnike glasnog čitanja (pravilan govorni ritam, artikulacija, akcentovanje).

Glasno globalno čitanje kratkih tekstova poznate sadržine, u skladu sa tematikom (dijaloške i narativne forme), a zatim tekstova delimično nepoznate sadržine.

Pravopis

Pravilno potpisivanje učenika (ime pa prezime). Pisanje glasova i glasovnih skupova karakterističnih za srpski jezik (okvir daje jezička građa koja se usvaja). Veliko slovo u pisanju ulica, trgova, naselja. Ukazivanje na principe fonološkog pravopisa u okvirima usvojene jezičke građe.

Način ostvarivanja programa

Program sadrži: cilj, vaspitno-obrazovne zadatke, operativne zadatke, tematiku sa osnovnim oblicima komunikacije, jezičku materiju, govorne vežbe, čitanje (od II razreda). Svi elementi programa su međusobno povezani i tako ih treba realizovati.

Zadaci nastave sadrže: opšte zahteve koji se odnose na kvalitet znanja, posebne zahteve za razvijanje i sticanje jezičkih umenja i vaspitne zadatke. Svi delovi programa su u skladu sa zadacima nastave i treba da doprinesu njihovoj realizaciji.

Operativnim zadacima formulisani su zahtevi u pogledu obima programske građe koju učenici treba da savladaju u svakom razredu.

Tematika je data po razredima sa temama i situacijama u kojima se usvaja jezik. Ona sadrži nekoliko tematskih oblasti: **škola, porodica i dom, bliže i šire okruženje, priroda i društvo, aktuelne teme, slobodno vreme učenika, iz života mladih** i dr. Tematika je data okvirno da bi u izvesnoj meri usmeravala nastavnike i pisce udžbenika prilikom izbora najfrekventnije leksike u okviru datih područja.

Uz tematiku su date forme ophođenja (pozdravljanje, obraćanje, predstavljanje, molba, zahvaljivanje) počev od najjednostavnijih do složenijih koje su potrebne za učenje autentičnog jezika, odnosno ostvarivanje prirodne komunikacije.

Jezička materija data je u vidu rečeničnih modela koji su konkretizovani. U njima je izdvojena ona jezička materija koja pokriva veći deo govornog jezika. Ona je kumulativna jer se nova građa uvek naslanja na prethodnu. Jezički modeli se iz razreda u razred iskazuju drugim jezičkim i leksičkim sredstvima. Jednostavni iskazi postepeno se šire i međusobno kombinuju.

U odeljku **Gramatika** izdvojena je jezička građa koja je u funkciji bržeg savladavanja jezika na produktivnom nivou. U gramatici se pošlo od sintakse, zatim morfologije da bi u završnim razredima (VII i VIII) došlo do sistematizacije znanja o jezičkom sistemu.

Pravopis sadrži one pravopisne norme koje se, manje ili više, razlikuju od onih u pravopisu maternjeg jezika učenika.

U programu je dat i **prošireni deo** koji se prevashodno tiče sadržaja u odeljku Jezička materija, a u zavisnosti od karakteristika pojedinih kategorija. Za njegovu realizaciju u celini ili fragmentarno, opredeljuju se škole na predlog predmetnog nastavnika. Obim realizacije ovog dela programa može da varira od škole do škole, od generacije do generacije, od odeljenja u istoj školi, u zavisnosti od nivoa predznanja učenika na koji utiče:

- nacionalni sastav sredine u kojoj učenici žive,
- srodnost nematernjeg jezika i jezika učenika,
- uslovi rada u školi i dr.

Organizacija vaspitno-obrazovnog rada

U nastavi srpskog kao nematernjeg jezika težište rada prenosi se na učenika: on aktivno učestvuje u radu, postaje subjekt nastave, a svojim zalaganjem i radom treba da stiče i razvija jezička umenja, da usvaja jezik i usvojeno znanje primenjuje u komunikaciji.

Nastavnik planira, vodi i organizuje nastavni proces (odabira sadržinu rada, leksiku, nastavne metode, oblike rada, tipove i broj vežbi itd.), koordinira radom učenika da bi se što uspešnije ostvarivali postavljeni zadaci.

Nastava mora biti postavljena tako da se svakom učeniku omogući što češće verbalne aktivnosti jer se samo govorenjem može produktivno ovladati jezikom. Neobično je važno da se poštuje princip individualizacije u radu, s obzirom na to da je znanje jezika veoma heterogeno i među učenicima jednog odeljenja.

Program je jedinstven za sve nacionalnosti. To, međutim, ne znači da pri njegovom ostvarivanju nastavnik ne treba da vodi računa o odnosu srpskog jezika i jezika učenika. Mada ne uvek, teškoće će biti veće ukoliko su i strukturne razlike između dva jezika veće. Poželjno je da nastavnik poznaje strukturu jezika učenika, kako bi težište rada (intenzivnijim vežbama) usmerio na one elemente koji ne postoje u jeziku učenika, a pri čijem usvajanju učenici najviše greše. Naime, pri učenju srpskog jezika javlja se interferencija maternjeg jezika jer formirani mehanizam maternjeg jezika učenika "teži da gotovo neprimetno naturi šablone akcenta, izgovora i rečenične strukture svojstvene maternjem jeziku ukorenjene još u najranijem detinjstvu". Da bi se uticaj maternjeg jezika isključio, nastava srpskog jezika organizuje se bez učešća maternjeg jezika, **direktnom metodom**, što znači da je jezik komunikacije na časovima srpski.

U realizaciji svih zadataka nastavnik treba maksimalno da motiviše učenike koristeći odgovarajuća AV - nastavna sredstva, kompakt-diskove, magnetofonske trake i kasete, aplikacije za flanelograf, ilustracije u udžbeniku, slajdove, dija-film, film, slike, fotografije, grafofolije, slojevite folije, TV - emisije i dr. Nastavnik mora podsticati učenike da se i oni angažuju na prikupljanju nastavnih sredstava vezanih za temu koja se obrađuje (razglednice, keširane slike, članci iz dnevne i nedeljne štampe i sl.).

Nastavu nematernjeg jezika treba povezivati sa nastavom jezika učenika, poznavanjem prirode i društva, istorije, geografije, muzičke i likovne kulture, tehničkog obrazovanja i drugih nastavnih predmeta. Uspostavljanje korelacije među ovim predmetima neophodno je jer omogućuje ostvarivanje obostrano efikasnijih rezultata. Nastavnik, naravno, mora voditi računa o tome da nove pojmove učenik najpre treba da usvoji u nastavi predmeta na svom maternjem jeziku.

Nastavni program od I do VIII razreda čini celinu, ali se u njemu mogu izdvojiti tri etape: I-II, III-VI, VII-VIII razred. Svaka etapa ima svoje specifičnosti.

I etapa (I i II razred)

Pristup u nastavi ovog predmeta je u osnovi oralan. Učenici usvajaju osnovne fonetsko-fonološke odlike jezika, artikulaciju novih glasova, akcenat - mesto, kvalitet i kvantitet akcenta, ritam i intonaciju izjavne, upitne i odrične rečenice, osnovne rečenične strukture i osnovni rečenični fond od oko 500 do 600 (u zavisnosti od realizacije i proširenog dela programa) leksičkih jedinica u okviru predviđene tematike; osposobljavaju se da razumeju na sluh jednostavne iskaze, da korektno i osmišljeno reaguju na imperativne iskaze i pitanja, osposobljavaju se za korišćenje i variranje usvojenih struktura i leksike u kraćim dijalozima vezanim za poznatu situaciju, za samostalno opisivanje slika i situacija na osnovu usvojenih elemenata i da usvoje i pravilno upotrebljavaju najosnovnije oblike komunikacije predviđene programom. Nastavnik mora podsticati učenike da se spontano stvaraju što prirodnije situacije u učionici koje se tematski uklapaju u predviđene sadržaje, a koje će biti podsticajne za njihovo verbalno uključivanje.

U II etapi (III-VI razred) nastavlja se rad na razvijanju govornih sposobnosti učenika: savladavaju se elementi izgovora, jezički modeli, koji se proširuju novim elementima, kombinuju se i variraju i nova leksika (900/1600) leksičkih jedinica); koriguju se greške na svim jezičkim nivoima; razvijaju se **još dva jezička umenja** - čitanje i pisanje (prvo pismo, čiji se grafemi manje razlikuju od grafema maternjeg jezika učenika, usvaja se u III razredu, a drugo se usvaja u IV razredu); stiču se jezička znanja (gramatika od IV razreda) koja su u funkciji bržeg savladavanja jezika, odnosno u funkciji sticanja jezičke kompetencije; učenici se osposobljavaju da koriste usvojene jezičke modele i leksiku u dužoj dijaloškoj i monološkoj formi u odnosu na prethodnu etapu; osposobljavaju se za pismeno izražavanje, da razumeju na sluh komplikovanije jezičke iskaze u skladu sa zahtevima programa, da usvoje i pravilno koriste komunikativne funkcije, osposobljavaju se za samostalno čitanje lektire (od V razreda), upoznaju se sa elementima kulture naroda koji govore srpski, upoznaju se sa najfrekventnijim sufiksima i pravopisnim normama srpskog jezika (od V razreda).

Uvežbavanje jezičkih modela. Da bi se učenici osposobili za pravilnu komunikaciju potrebno je da savladaju predviđene jezičke modele. Učenik treba da prepozna zvučnu sliku predloženog iskaza koji ilustruje jezički model, da ga razume, imitira, reprodukuje, da ga dugotrajnim raznovrsnim vežbama sa različitim sadržajem automatizuje. Nakon automatizacije jezičkog modela, učenik će moći samostalno da sastavi sopstvene iskaze, odnosno u normalnom govornom tempu moći će da gradi analogne strukture sa novim konkretnim sadržajem, steći će komunikativnu kompetenciju, što je i cilj učenja jezika.

Proces uvežbavanja jezičkih modela treba sprovoditi planski uz dosledno poštovanje principa postupnosti. Jezički modeli se najpre uvežbavaju u čistom obliku jer učenici treba da usvoje osnovne modele u okviru ograničenog vokabulara.

Modeli se usvajaju na poznatoj leksici. U određeni jezički model unosi se samo jedan novi elemenat jer bi istovremeno unošenje dva nepoznata elementa (npr. futur glagola i namenu iskazanu dativom imenice i zamenice) stvaralo nepotrebne teškoće i usporilo bi usvajanje određenog jezičkog modela. Kasnije se jezički modeli proširuju, kombinuju i uvode se u rad novi, složeniji.

Ilustrovaćemo to na jezičkom modelu **imenovanje predmeta i bića**. Na primer, u obrascu **Petar je učenik**, koji je jedan od konkretnih realizacija navedenog modela, može se predikativ učenik zameniti drugom imenicom u nominativu - **dečak, mladić, fudbaler, stolar** i sl., već prema stvarnoj situaciji. U normalnom iskazu te vrste akcenat je na predikativu, jer se njime otkriva ono što je novo, njime se imenuje lice, a to znači da subjekt i glagolska kopula moraju biti poznati učenicima od ranije da bi shvatili ovu konstataciju, odnosno da bi shvatili informaciju u celini. U praktičnom radu predikativ će se veoma često menjati, jer se na početnom stupnju učenja veoma često vrši imenovanje bića i predmeta kad god je potrebno savladati neku novu imenicu (npr. **Ovo je stolica, ovo je knjiga, a to je olovka** i sl.)

Ako se u tom jezičkom modelu želi savladati nova (leksički i morfološki) kopula, subjekt i predikativ treba da su poznati npr.:

je bio,

će biti

...Petar želi postati učenik,

mora biti.

Subjektat je takođe promenljiv elemenat u obrascu. Mesto imena **Petar** može se upotrebiti svako drugo ime ili zamenica u nominativu, već prema objektivnoj situaciji. Ako subjekt u obrascu promeni rod, po pravilu menja rod i predikativ i zato ovaj obrazac može poslužiti ne samo za uvežbavanje novih imenica, zamenica i pomoćnih glagola, nego i za uvežbavanje slaganja rodova.

Neposredni cilj uvežbavanja ovog obrasca jeste usvajanje novih reči (imenica, pomoćni glagol) i novih oblika (prezent, perfekt i futur pomoćnih glagola) i nekih glagolskih konstrukcija u službi glagolske kopule (**želi postati, mora biti, hoće da bude** i sl.).

Konačni cilj uvežbavanja ovog obrasca jeste da učenici steknu sposobnosti da u novoj govornoj situaciji od novih reči stvore iskaz analogan uvežbanom obrascu.

Kad god se pojavi potreba da se imenuje neko biće ili predmet, učenici će automatski aktivirati u svesti jezički model imenovanja predmeta i bića, koji se može izraziti formulom $S = P$, gde je P glagolska kopula + imenica dakle uslovnom formulom.

$S = P / = k + im.$

Subjekt, kopula i predikativ su obavezni elementi ovog jezičkog modela. Oni moraju biti iskazani da bi iskaz bio potpun.

Ali ovakav iskaz može imati i neobavezne elemente, npr. atribut. Pošto se u obrascu mogu javiti dve imenice, obe mogu imati atribut ili čak svaka i po više atributa. Tako se početni obrazac popunjava novim elementima kako bi iskaz bio potpuniji, precizniji.

Atribut uz imenice u službi predikativa ima tu osobinu da povlači na sebe logički akcenat (npr. **Petar je dobar učenik** - u svesti i govornog lica i sagovornika ima u prvom redu kvalitativnu ocenu koju daje pridev **dobar**) i zato ne treba žuriti sa dodavanjem atributa predikativu ako nije automatizovano iskazivanje početnog obrasca.

U tome i jeste prednost ovakvog rada što se početna struktura koja je sintaksičko-semantički i leksičko-morfološki određena, obeležena, posle automatizovanja navike građenja osnovnog obrasca "otvara" i prima "neobavezne" elemente, to se na taj način proširuje, zasićuje se potrebnim semantičkim kvantitetom i ulazi u govorni proces, zauzima mesto u mehanizmu jezika.

Reč je o najprostijoj rečeničkoj strukturi koja služi za imenovanje bića i predmeta, ali treba imati na umu da se njome ne savlađuje samo sintaksička struktura $S = P / = k + p /$, niti se njome savlađuje samo nova leksika (imenice, pokazne i lične zamenice, pomoćni glagoli sa nepotpunim značenjem), nego se savlađuju i morfološke kategorije (nominativ imenica i zamenica, tri osnovna glagolska vremena i imperativ, brojna konstrukcija u službi subjekta i predikata, kategorija roda i kategorija broja i neki izuzeci od opštih morfoloških i sintaksičkih pravila).

Dakle, shematizovanje, uprošćavanje i ukalupljivanje izraza samo je prividno jer se obrazac u početnom obliku javlja samo na početku vežbanja, dok se ne postigne automatizacija, a kasnije se popunjava drugim elementima, dok se ne postigne bogatstvo potpunog iskaza. Za usvajanje jezičke materije koriste se raznovrsni **tipovi vežbi manipulativnog karaktera**. Funkcija tih vežbi je uvežbavanje, učvršćivanje i automatizacija jezičkih modela da bi se učenici osposobljavali da ih samostalno koriste sa različitim sadržajem u svakodnevnoj komunikaciji.

Manipulativne vežbe su strogo kontrolisane, što znači da pri uvežbavanju pojedinih jezičkih elemenata, nastavnik ispravlja učenika ako greši i ponovo uvežbava nesavladanu jezičku materiju dok je učenik ne usvoji. U I etapi to su, na primer, vežbe razumevanja na sluh, oralno ponavljanje, odgovori na pitanja, postavljanje pitanja, vežbe supstitucije, vežbe dopunjavanja, vežbe transformacije rečenica (vreme, lice, broj, rod), vežbe sastavljanja rečenica od datih elemenata i datih reči prema modelu, vežbe povezivanja rečenica i dr.

Vežbe odgovora na pitanja i postavljanja pitanja zauzimaju centralno mesto pri uvežbavanju jezičkog modela i doprinose sticanju komunikativne kompetencije. Od ovih vežbi treba razlikovati pitanja i odgovore koji se koriste za proveru razumevanja teksta, razumevanja situacije i leksičkih jedinica.

Kod ovih prvih vežbi svako pitanje i odgovor sadrži obrazac jezičkog modela koji se uvežbava. Zbog toga odgovori učenika moraju biti potpuni, celoviti, što se pri proveru razumevanja teksta ne zahteva uvek.

U skladu sa obimnijim jezičkim gradivom i predznanjem učenika u II etapi, pored navedenih, koriste se složeniji tipovi govornih vežbi. Na primer, variranje modela (dodavanje sintagmatskih veza) pretvaranje u drugi model, transformacija niza rečenica (vreme, lice, rod, broj), integracija rečenica i njihovo proširivanje (skraćivanje i dr.).

S obzirom na to da učenici u III razredu usvajaju prvo pismo srpskog jezika i u prvom polugodištu IV razreda usvajaju drugo, u ovoj etapi koriste se i **pismene vežbe manipulativnog karaktera** kojima se, takođe, usvajaju pojedini jezički elementi.

Pismene vežbe se vezuju za prethodno oralno usvojenu sadržinu. Pored vežbi, kraćih diktata, dopunjavanja, supstitucije, koriste se i druge. Od IV razreda organizuju se vežbe uvođenja učenika u korišćenje rečnika. Postupno se, u ovoj i sledećoj (III) etapi, uvode i složenije pismene vežbe: sastavljanje rečenica od datih reči prema modelu, diktati lakšeg/težeg teksta na osnovu usvojenih jezičkih modela i leksičkih jedinica, ali sa novim sadržajem, transformacije rečenice, transformacije niza rečenica, sastavljanje rečenica od datih reči prema supstitucionoj tabeli sa novim sadržajem, pravopisne vežbe, leksičke vežbe, korišćenja rečnika i priručnika i dr.

Koliko će se vremena posvetiti uvežbavanju jednog jezičkog modela zavisi, pre svega, od toga da li postoji velika razlika u određenoj jezičkoj konstrukciji u odnosu na maternji jezik. Onim jezičkim modelima koji predstavljaju problem zbog interferencije maternjeg jezika, posvećuje se više pažnje i više vremena da bi i oni prešli u automatizovanu naviku. Neopravdano je preći na uvežbavanje novog jezičkog modela ako nije usvojen prethodni.

Tematika i leksika. Svi delovi programa: tematika, jezička materija, govorne i pismene vežbe i dr. ne čine poseban deo nastave, nego su sastavni delovi celokupnog rada kome je osnovni cilj formiranje i razvijanje govornih sposobnosti učenika.

Jedinstvo ovih oblasti, koje su u programu izdvojene samo zbog preglednosti, ogleda se u tome što se određena sintaksička konstrukcija - jezički model uvežbava na tematski najpogodnijoj materiji, a u radu se koriste oblici govornih i pismenih vežbi. Prema tome, predviđena tematika treba da obezbedi usvajanje, programom predviđene, jezičke modele, kao i usvajanje određene leksike. Iste tematske oblasti javljaju se u više razreda, ali se ostvaruje drugom sadržinom koja je primerena poznavanju jezika i interesovanju učenika. Tema o porodici, na primer, u I razredu može se ograničiti na pet osnovnih jezičkih struktura: imenovanje predmeta i bića, iskazivanje osobine, iskazivanje radnje, iskazivanje objekta i iskazivanje prostornih odnosa.

Zadatak sve tri etape jeste i savlađivanje određenog fonda reči. Međutim, broj reči u početnoj nastavi nije tako bitan. Minimalni produktivni fond mnogo će uspešnije doprineti savlađivanju mehanizama na maternjem jeziku, nego leksička rezerva u kojoj se učenik (i učitelj) na kraju izgubi, pa u kasnijim godinama zna samo reči, a ne zna da ih upotrebi. U prvoj etapi je osnovni cilj koristiti leksički minimum koji će omogućiti da se savlađuju bitni elementi jezika, a kada se oni savladaju, prirodno je i tako savladati potreban fond reči jer bogaćenje rečnika ide uporedo sa opštim razvojem, kao i sa razvojem izražavanja na maternjem jeziku. I reči svoga jezika uče se do kraja života, ali je mehanizam jezika savladan na početku. U detinjstvu su automatizovane navike sklapanja rečenica radi postizanja određenog cilja u procesu komunikacije.

Usvajanje leksičkih jedinica obuhvata semantizaciju i asimilaciju reči. Semantizacija se vrši korišćenjem predmeta, ili predmeta na slici, odnosno vizuelnih sredstava. Asimilacija reči vrši se u kontekstu, u rečenici i vezuje se za određene govorne situacije. Pored produktivnog leksičkog fonda učenici treba da savladaju i receptivno izvesne reči, rečenice i izraze.

Govorne i pismene vežbe. Osnovni cilj u toku celokupne nastave od I do VIII razreda jeste da se izađe izvan okvira receptivno-reproduktivne nastave i da se ne ostane na nerazvijenom, stešnjenom i siromašnom odgovaranju na pitanja, nego da učenici steknu sposobnost i razvijaju naviku dužeg izlaganja povezanih misli, što je moguće samo ako misle na srpskom jeziku.

Govorne sposobnosti se stiču i razvijaju govorenjem. Zbog toga treba odabrati metodičke postupke koji će učenike staviti u situaciju da **pitaju, odgovaraju**, izražavaju neslaganje ili slaganje sa određenom akcijom ili pojavom, kazuju mogućnost ili nemogućnost izvršenja određene radnje, itd.

Treba stvoriti situaciju koja stvarno odgovara realnoj govornoj komunikaciji.

Da bi se učenici osposobili da produktivno usvoje predviđene elemente govornog i pisanog jezika, pored navedenih manipulativnih vežbi, koriste se i komunikativne vežbe. **Komunikativne (govorne) vežbe** obuhvataju one tipove vežbi u kojima se jezik koristi samostalno, funkcionalno u određenoj govornoj situaciji. U situacionim vežbama učenici treba da usvajaju i pravilno koriste komunikativne funkcije koje su date uz tematiku. **Tipovi komunikativnih pismenih vežbi** dati su po razredima u programu u odeljku pismene vežbe. U prvoj etapi preovladavaće pitanja i odgovori, ali treba nastojati da učenici postepeno iskazuju odgovore sa više rečenica. U II etapi odgovori na pitanja ne mogu biti samo prepričavanje, nego i komentar ili vezivanje svojih iskustava sa obrađenom temom. Osim raznih oblika prepričavanja učenici treba, u ovoj etapi sve češće samostalno da pričaju lične ili zajedničke doživljaje, a u III etapi treba da preovladava slobodno pričanje.

Sa učenicima koji realizuju prošireni deo programa, nastavnik koristi, osim navedenih, i različite oblike usmenog i pismenog izražavanja koji su prethodno uvežbani na časovima jezika učenika.

U odeljku **Pravopis** izdvojene su samo one kategorije gde postoje manje ili veće razlike u odnosu na pravopisnu normu maternjeg jezika. Stoga se, na primer, ne ističu kao posebni zahtevi: veliko slovo na početku rečenice, tačka na kraju rečenice, upitnik, uzvičnik, pisanje upravnog i neupravnog govora, pisanje dveju tačaka, tačka i zapeta itd.

Paralelno sa usvajanjem jezičke građe, učenici moraju sticati navike primene, principa fonološkog pravopisa. Izdvojene su prvenstveno one kategorije u kojima postoje drukčija rešenja u dva pravopisna uzusa (pravopisu jezika učenika i pravopisu srpskog jezika), što ne isključuje i poneka identična rešenja u njima. Međutim, i njih treba uvežbavati jer će se samo tako ukloniti mnogobrojne greške koje su evidentirane u pismenim zadacima učenika.

Za obradu pravopisne građe potrebno je izdvojiti 2-3 časa godišnje, ali se preporučuje da se predviđeno vreme razvije na 10-12 vežbi koje će se uklapati u druge časove gramatike i pismene vežbe.

Usvojenost svakog elementa pravopisnih normi može se povremeno proveravati kratkim diktatima koji su sastavljeni od poznate strukture i leksike. Kada učenici savladaju pisma, mogu se proveravati pojedinačni elementi. Na primer, upotreba velikih slova može se proveravati na taj način što se učenicima daju nastavni listići sa kratkim tekstom koji je napisan malim slovima. Za pisanje negacije glagola učenicima se daju nastavni listići sa tekstom u kome su izostavljeni glagoli. Nastavnik čita polako ceo tekst, uključujući i ispuštene glagole. Učenici prate tekst i upisuju glagole.

Domaći zadaci predstavljaju važnu komponentu nastavnog procesa. Njima se ne proverava samo koliko su učenici savladali određeno gradivo i njihova osposobljenost da to znanje primene, nego su pogodni za razvijanje jezičkih umenja (informativno čitanje i pisanje) i za pismeno uvođenje učenika u samostalni rad i samoobrazovanje. Oni se daju učenicima redovno sa osmišljenim ciljem. Zadaci treba da budu raznovrsni, a po težini treba da su odmereni, u skladu sa znanjem i sposobnostima učenika. Nastavnik na času pregleda 2-3 domaća zadatka detaljnije, a po određenom planu pregleda i ocenjuje domaće zadatke svih učenika.

Školski pismeni zadaci su oblik provere usvojenosti programske materije, tj. sinteze veće etape (tromesečja, polugodišta ili godine). Za svaki školski pismeni zadatak u godišnjem planu nastavnik treba da odvoji tri časa. Na jednom času učenici pišu, na drugom nastavnik obrazlaže svakom učeniku ocene, analizira sa učenicima najčešće greške i zajedno sa učenicima ih ispravlja, a na trećem času učenici ispravljuju svoje zadatke.

Rad na tekstu. U III razredu učenici razvijaju još jedno jezičko umenje - čitanje koje se realizuje identično kao i u nastavi maternjeg jezika učenika. **Savladavanje čitanja može započeti u II polugodištu II razreda**, posle savladanih lekcija u slikovnici, sa učenicima koji savladaju prošireni deo programa **samo ako po proceni nastavnika** postoje realne mogućnosti i interesovanja učenika. Na primer, ako u odeljenju ima učenika koji pokušavaju ili mogu da pročitaju naslove iz listova za decu i sl. ti učenici savladavaju čitanje, grupnim ili individualnim radom, globalnom metodom. To znači, da se čitaju cele reči i kratke rečenice koje učenici usmeno već dobro znaju. Nastavnik treba da koristi grafoskop, plakat, kartice, aplikacije ili slike sa ispisanim rečima koje se sastavljaju u rečenice poznate učenicima i sl. Vežbe u čitanju realizuju se prvo na osnovu zvučnog modela (nastavnik ili zvučni snimak), a kasnije i bez toga.

Tekst u nastavi srpskog jezika pruža osnovu za savladavanje jezika na nivou sistema i na nivou komunikacije. Tekst ima najspecifičniji položaj u III razredu, jer se posle dvogodišnje oralne nastave prelazi na nastavu koja se temelji na udžbeniku, odnosno polazi se od teksta.

Rad na tekstu u III i IV razredu sadrži sledeće faze:

- a) **obrađa teksta** (uvodni razgovor sa semantizacijom novih reči, čitanje teksta, provera razumevanja pročitano);
- b) **korišćenje jezičkih i sadržinskih elemenata teksta za sticanje jezičke kompetencije** (dalje savlađivanje jezičkog sistema);
- c) **vođenje razgovora o tekstu i povodom teksta uključujući i kulturni kontekst koji tekstovi sadrže.**

Naziv predmeta **SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK**
PROGRAM A
ZA UČENIKE ČIJI MATERNJI JEZIK PRIPADA NESLOVENSKIM JEZICIMA I KOJI ŽIVE U
HOMOGENIM SREDINAMA
(osnovni nivo standarda)

Cilj učenja srpskog kao nematernjeg jezika jeste osposobljavanje učenika da se služi srpskim jezikom na osnovnom nivou u usmenoj i pisanoj komunikaciji radi kasnijeg uspešnog uključivanja u život zajednice i ostvarivanja građanskih prava i dužnosti, kao i uvažavanje srpske kulture i razvijanje interkulturalnosti kao temeljne vrednosti demokratskog društva.

Razred **Treći**

Godišnji fond časova **108 časova**

ISHODI Po završenoj temi/oblasti učenik će biti u stanju da:	OBLAST /TEMA	SADRŽAJI
- razume i koristi predviđeni leksički fond; - razume i koristi gramatičke konstrukcije usvajane u prethodnim razredima i proširuje ih novim jezičkim sadržajima; - iskaže radnju u prošlosti;	JEZIK	Oko 150 novih punoznačnih i pomoćnih reči; Gramatički sadržaji iz prethodnih razreda (ponavljanje i uvežbavanje na poznatoj i novoj leksici); Perfekat glagola (sva tri lica i oba broja); Prisvojne zamenice za treće lice jednine sva tri roda; Prilozi <i>sada, danas i juče</i>;
- razume kratke pesme i odabrane odlomke proznih tekstova, po potrebi adaptirane; - napamet kazuje kratke pesme i kraće literarne forme; - uoči melodiju stiha i odredi reči koje se rimuju; - ilustruje tekst koji sluša, ističući neke od motiva (uz pomoć audio i vizuelnih sredstava); - izdvoji glavni događaj u književnom tekstu;	KNJIŽEVNOST	J. J. Zmaj: "Ala je lep ovaj svet" Dragan Lukić: "Mamino srce" Narodna priča: "Deda i repa" Narodna priča: "Zec i kornjača" Vlada Stojiljković: "Crno-belo" Miroslav Antić: "Gozba" Narodna pesma: "Na kraj sela žuta kuća" (pesma koja se peva) Po slobodnom izboru (u skladu sa interesovanjima učenika), nastavnik bira još jedan do dva teksta koja nisu na ovoj listi.
- razume polako i jasno izgovorena jednostavna pitanja i informacije o sadašnjim i prošlim događajima; - učestvuje u kratkom dijalogu s vršnjacima i odraslima u skladu s tematskim oblastima i preporučenom leksikom; - čita naglas poznate linearne i nelinearne tekstove; - piše kratke forme štampanim i pisanim slovima pismom koje je blisko njegovom maternjem jeziku (ćirilica ili latinica) poštujući ortografsku normu.	JEZIČKA KULTURA	I. Lično predstavljanje: osnovne informacije o sebi - mesto rođenja II. Porodica i ljudi u okruženju: osnovne informacije o članovima uže porodice III. Život u kući: delovi nameštaja prema prostorijama u kući/stanu; uobičajene dnevne aktivnosti (ustajanje, doručak, odlazak u školu, slobodne aktivnosti...) IV. Hrana i piće: obroci, voće, povrće, posuđe V. Odeća i obuća: odevanje prema godišnjim dobima VI. Zdravlje: delovi tela, održavanje lične higijene; pribor za ličnu higijenu VII. Obrazovanje: školski predmeti, ocenjivanje; čas i odmor; raspored časova VIII. Priroda: godišnja doba - atmosferske pojave; kućni ljubimci IX. Sport i igre: dečije, društvene i kompjuterske igre X. Naselja, saobraćaj i javni objekti:

		prevozna sredstva; ambulanta/ dom zdravlja, apoteka XI. Netematizovana leksika: brojevi do 100, sabiranje i oduzimanje, izvedene boje, prisvojne zamenice, predlozi, veznici, prilozi, upitne reči, rečce XII. Komunikativni modeli: upoznavanje; želja; nuđenje; prihvatanje/neprihvatanje ponuđenog
--	--	---

Ključni pojmovi sadržaja: srpski kao nematernji jezik, slušanje, razumevanje, govor, čitanje, pisanje

PROGRAM B

ZA UČENIKE ČIJI MATERNJI JEZIK PRIPADA SLOVENSKIM JEZICIMA I KOJI ŽIVE U VIŠENACIONALNIM SREDINAMA (srednji - napredni nivo standarda)

Cilj učenja srpskog kao nematernjeg jezika jeste osposobljavanje učenika da vodi usmenu i pisanu komunikaciju sa govornicima srpskog kao maternjeg jezika radi kasnijeg punog uključivanja u život zajednice i ostvarivanja građanskih prava i dužnosti, kao i upoznavanje srpske kulturne baštine i razvijanje interkulturalnosti kao temeljne vrednosti demokratskog društva.

Razred

Treći

Godišnji fond časova **108 časova**

ISHODI Po završenoj temi/oblasti učenik će biti u stanju da:	OBLAST/TEMA	SADRŽAJI
- razume i koristi predviđeni leksički fond; - razume i koristi gramatičke konstrukcije usvajane u prethodnim razredima i proširuje ih novim jezičkim sadržajima; - iskaže radnju u budućnosti (sva tri lica i oba broja); - iskaže molbu, zahtev i nalog; - sastavi rečenice s nepravim objektom;	JEZIK	200-250 novih punoznačnih i pomoćnih reči; Gramatički sadržaji iz prethodnih razreda (ponavljanje i uvežbavanje na poznatoj i novoj leksici); Futur I glagola (sva tri lica i oba broja); Imperativ (2. lice jednine i množine najfrekventnijih glagola); Imenica u dativu u funkciji nepravog objekta uz glagole davanja i govorenja; Prilozi <i>sutra, ujutru, uveče</i> ;
- razume kratke pesme i odabrane odlomke proznih tekstova, po potrebi adaptirane; - napamet kazuje kratke pesme i kraće literarne forme; - uoči melodiju stiha i odredi reči koje se rimuju; - ilustruje tekst koji sluša, ističući neke od motiva (uz pomoć audio i vizuelnih sredstava); - izdvoji glavni događaj u književnom tekstu; - opiše jednostavnim iskazima karakteristične osobine književnog junaka;	KNJIŽEVNOST	J. J. Zmaj: "Ala je lep ovaj svet" Dragan Lukić: "Fifi" (odlomci); "Mamino srce"/ "Svejedno" Ljubivoje Ršumović: "Braću ne donose rode" Narodna priča: "Deda i repa" Narodna priča: "Zec i kornjača" Vlada Stojiljković: "Crno-belo" Miroslav Antić: "Gozba" Narodna pesma: "Na kraj sela žuta kuća" (pesma koja se peva) Mirko Petrović: "Tablica množenja" Po slobodnom izboru (u skladu sa interesovanjima učenika), nastavnik bira još jedan do dva teksta koja nisu na ovoj listi.
- razume pitanja, informacije i naloge ukoliko se upotrebljava pretežno poznata leksika; - priča o događaju koji se desio, u kome je učestvovao ili kojem je prisustvovao; - čita s razumevanjem tekstove s pretežno poznatom leksikom;	JEZIČKA KULTURA	I. Lično predstavljanje: osnovne informacije o sebi - mesto i mesec rođenja (svoj i najbližih članova porodice); mesto i ulica stanovanja II. Porodica i ljudi u okruženju: osnovne informacije o članovima porodice (ujak, stric, tetka) i ljudima u okruženju; profesije III. Život u kući: delovi nameštaja prema prostorijama u kući/stanu; prostor u

- sastavlja i piše kratak tekst (čestitka, poruka) poštujući ortografsku normu.	kome se uči i odmara; uobičajene dnevne aktivnosti (ustajanje, doručak, odlazak u školu, slobodne aktivnosti...); pomoć roditeljima u kućnim aktivnostima IV. Hrana i piće: voće, povrće; namirnice, slatkiši, posuđe V. Odeća i obuća: odevni predmeti i obuća; odevanje prema godišnjim dobima VI. Zdravlje: delovi tela, održavanje lične higijene, pribor za ličnu higijenu VII. Obrazovanje: školski predmeti, ocenjivanje, aktivnosti i situacije na času i na odmoru VIII. Priroda: godišnja doba - atmosferske pojave; zoološki vrt; kućni ljubimci IX. Sport i igre: dečije igre, kompjuterske igre i sportovi X. Naselja, saobraćaj i javni objekti: uobičajene aktivnosti na selu i u gradu XI. Netematizovana leksika: brojevi do 100, izvedene boje, prisvojne zamenice, predlozi, veznici, prilozi, upitne reči, rečice XII. Komunikativni modeli: upoznavanje; pozdravljanje prilikom odlaska; želja; nuđenje; prihvatanje/neprihvatanje ponuđenog
--	---

Ključni pojmovi sadržaja: srpski kao nematernji jezik, slušanje, razumevanje, govor, čitanje, pisanje

UPUTSTVO ZA DIDAKTIČKO-METODIČKO OSTVARIVANJE PROGRAMA

Predmet *srpski kao nematernji jezik* pohađaju učenici koji nastavu slušaju na nekom od jezika nacionalnih manjina. Među tim učenicima postoje izrazite razlike u stepenu ovladanosti srpskim jezikom prilikom polaska u školu i u tempu i obimu kojim mogu napredovati tokom školovanja. Ova razlika uslovljena je različitim maternjim jezicima od kojih su jedni bliski srpskom jeziku (razlike među njima su takve da ne moraju ometati komunikaciju), dok su drugi strukturno toliko različiti da, bez elementarnog poznavanja jednog od njih, komunikacija među govornicima nije ostvariva. Osim toga, na nivo kojim učenici realno mogu ovladati srpskim jezikom utiče i sredina u kojoj žive (pretežno homogena ili heterogena sredina).

Imajući ovo u vidu, za predmet *srpski kao nematernji jezik* sačinjena su dva programa.

Prema postavljenom cilju, očekivanim ishodima i datim sadržajima, **prvi program (A)** primeren je učenicima čiji se maternji jezici izrazito razlikuju od srpskog, koji žive u pretežno jezički homogenim sredinama i imaju malo kontakata sa srpskim jezikom, a u školu polaze gotovo bez ikakvog predznanja srpskog jezika.

Drugi program (B) predviđen je za učenike koji žive u jezički mešovitim sredinama, koji mogu brže i u većem obimu da savladavaju srpski jezik, odnosno da, u skladu s uzrastom, dostignu viši nivo vladanja srpskim jezikom.

Oba programa za predmet *srpski kao nematernji jezik* sadrže tri oblasti: Jezik, Književnost i Jezičku kulturu. One su funkcionalno povezane, prožimaju se i međusobno dopunjuju. Stoga ih treba razumeti kao delove kompleksne celine koji doprinose ostvarivanju ishoda ovog predmeta, svaki sa svojim specifičnostima.

Nastavnik je obavezan da se upozna sa ishodima i programskim sadržajima prvog ciklusa obrazovanja ili prethodnih razreda.

I. PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Nastavni program orijentisan na ishode nastavniku daje veću slobodu u kreiranju i osmišljavanju nastave i učenja. Uloga nastavnika je da kontekstualizuje dati program potrebama konkretnog odeljenja imajući u vidu: sastav odeljenja i mogućnosti učenika; udžbenike i druge nastavne materijale koje će koristiti; tehničke uslove, nastavna sredstva i medije kojima škola raspolaže; resurse, mogućnosti, kao i potrebe lokalne sredine u kojoj se škola nalazi. Polazeći od datih ishoda i sadržaja, nastavnik najpre kreira svoj globalni plan rada, na osnovu koga će kasnije razvijati svoje operativne planove. Ishodi definisani po oblastima olakšavaju nastavniku dalju operacionalizaciju ishoda na nivo konkretne nastavne jedinice. Sada nastavnik za svaku oblast ima definisane ishode. Od njega se očekuje da za svaku nastavnu jedinicu, u fazi planiranja i pisanja pripreme za čas, definiše

piramidu ishoda na tri nivoa: one koje bi svi učenici trebalo da dostignu, one koje bi većina učenika trebalo da dostigne i one koje bi trebalo samo neki učenici da dostignu.

Na ovaj način postiže se indirektna veza sa standardima na tri nivoa postignuća učenika. Pri planiranju treba, takođe, imati u vidu da se ishodi razlikuju, da se neki lakše i brže mogu ostvariti, ali je za većinu ishoda potrebno više vremena, više različitih aktivnosti. U fazi planiranja nastave i učenja veoma je važno da nastavnik pristupi udžbeniku kao jednom od nastavnih sredstava koje je poželjno bogatiti i proširivati dodatnim, samostalno izrađenim nastavnim materijalima. Pored udžbenika, kao jednog od izvora informacija, na nastavniku je da učenicima omogući uvid i iskustvo korišćenja i drugih izvora saznavanja.

II. OSTVARIVANJE NASTAVE I UČENJA

JEZIK

Oblast **Jezik** obuhvata leksiku i gramatičke modele srpskog jezika. U sadržajima i ishodima ove oblasti nalaze se okvirni broj reči i gramatički elementi kojima učenik treba da ovlada u svakom razredu. U ovoj oblasti programa težište je na postepenom usvajanju sistema srpskog jezika počev od 1. razreda. Jezik počinje da se usvaja pomoću minimalnog broja reči upotrebljenih u osnovnim rečeničnim modelima s jasnim komunikativnim kontekstom. Odnosno, reči i njihovi oblici ne usvajaju se izolovano, već u rečeničnom, odnosno komunikativnom kontekstu. Za produktivnu upotrebu jezika nefunkcionalno je vankontekstualno učenje paradigmi (učenje samih oblika reči).

Usvajanje gramatike srpskog jezika u početnim fazama na mlađem uzrastu pretežno je nesvesno - u raznovrsnim aktivnostima učenici slušaju iskaze na srpskom jeziku, ponavljaju ih i kombinuju u odgovarajućim poznatim i bliskim kontekstima. U narednim fazama nastavnik pomaže učenicima da uoče jezička pravila i počnu da ih primenjuju.

Da bi učenik ovladao određenim fondom reči i gramatičkim elementima, neophodno je da ih razume i dugotrajno uvežbava. Na taj način stvaraju se preduslovi da ih primeni u odgovarajućoj komunikativnoj situaciji. Formalno poznavanje gramatičkih pravila ne podrazumeva i sposobnost njihove primene, te je takvo znanje korisno samo ukoliko pomaže boljem razumevanju nekih pravilnosti sistema. Odnosno, savladavanje gramatičkih pravila nije samo sebi cilj. Objašnjenje gramatičkih pravila, ukoliko nastavnik proceni da je korisno, treba da bude usklađeno s uzrastom učenika, njegovim kognitivnim sposobnostima, predznanjima u maternjem jeziku i svedeno na ključne informacije neophodne za primenu. Učenikovo poznavanje gramatičkih pravila procenjuje se i ocenjuje na osnovu upotrebe u kontekstu, bez insistiranja na njihovom eksplicitnom opisu.

Na nižem nivou vladanja jezikom (sredine u kojima se realizuje A program) važno je da se kod učenika razvije sposobnost razumevanja i konstruisanja iskaza koji sadrže elemente određene programom. Pritom je u produkciji (sastavljanju i kazivanju iskaza) na ovom nivou bitno da značenje poruke bude razumljivo, dok se gramatička ispravnost postiže postepeno. Na tom nivou očekuju se tipične greške izazvane interferencijom i nedovoljnom savladanošću materije. Greške nisu samo znak nepoznavanja gradiva, već su upravo pokazatelj da je učenik spreman da se upusti u komunikaciju, što nastavnik treba da podstiče. To ne znači da greške uopšte ne treba ispravljati. Nastavnik odlučuje o tome kada će, na koji način i koje greške ispravljati, vodeći računa istovremeno i tome da učenika motiviše za komunikaciju i o tome da se greške postepeno redukuju.

Upravo su časovi iz oblasti Jezik pogodni za usmereno, ciljano usvajanje pojedinih segmenata, gramatičkih elemenata srpskog jezika. Tokom ovih časova preporučuje se dinamičko smenjivanje različitih aktivnosti: različiti tipovi vežbi slušanja, provera razumevanja slušanog, ponavljanje, gramatičko i leksičko variranje modela, dopunjavanje, preoblikovanje potvrdnih u upitne i negirane forme i sl.

Realizacija nastave *srpskog kao nematernjeg jezika* prema B programu podrazumeva određeno vladanje srpskim jezikom od početka školovanja, odnosno mogućnost bržeg napredovanja u toku školovanja. U takvim okolnostima očekuje se manja zastupljenost grešaka i njihovo brže ispravljanje. Primena B programa podrazumeva ovladanost sadržajima A programa i podizanje jezičke kompetencije na viši nivo, te je nastava jezika u funkciji osposobljavanja učenika za pravilno komuniciranje savremenim standardnim srpskim jezikom u skladu s jezičkim i vanjezičkim kontekstom.

Budući da učenici koji pohađaju nastavu *srpskog kao nematernjeg jezika*, pohađaju i nastavu maternjeg jezika, svrsishodno je u odgovarajućim prilikama koristiti transfer znanja stečenih na maternjem jeziku i o maternjem jeziku. Nastava *srpskog kao nematernjeg jezika* treba da bude u korelaciji s nastavom maternjeg jezika.

Jezička građa se iz razreda u razred postepeno proširuje i usložnjava, ona je kumulativna i nadovezuje se na prethodnu. Uvođenje novog elementa podrazumeva ovladanost prethodnim, što znači da se nova građa oslanja

na prethodnu koja se kontinuirano uvežbava. Sledeći primeri kraćih tekstova ilustruju primenu jezičke materije poštujući postupnost i uvođenje novih jezičkih sadržaja u svakom razredu u A programu:¹

¹ U zagradi su navedeni sadržaji oblasti Jezik za svaki razred.

1. razred (prezent glagola u 1, 2. i 3. licu jednine (potvrdni i odrični oblik); prosta rečenica s imenskim delom predikata; lične zamenice 1, 2. i 3. lica jednine u funkciji subjekta; prosta rečenica s glagolskim predikatom; imenice u lokativu jednine s predlozima *u* i *na* uz glagol *jesam*): *Zdravo! Ja se zovem Marija. Ja sam u školi. Ovo je učionica. Učenik je u učionici. On crta. To je učiteljica. Ona sedi na stolici.*

2. razred (prosta rečenica s pridevom u imenskom delu predikata; akuzativ imenica bez predloga; lokativ s predlozima *u* i *na*; akuzativ s predlozima *u* i *na* sa glagolom *ići*; prezent glagola za sva tri lica i oba broja; lične zamenice 1, 2. i 3. lica množine u funkciji subjekta; prisvojne zamenice za 1. i 2. lice jednine sva tri roda u funkciji atributa i imenskog dela predikata): *Ovo je moja škola. Mi smo učenici. Idemo u školu. Imamo torbe. Torbe su velike. Dečaci se igraju u dvorištu. Oni imaju loptu. Oni vole fudbal.*

3. razred (perfekat glagola (sva tri lica i oba broja); prisvojne zamenice za treće lice jednine sva tri roda; prilozi *sada*, *danas* i *juče*): *Marija danas slavi rođendan. Ovo je njena mama. Ona je juče pravila tortu. Ovo je njen tata. Tata je pravio sendviče. Došli su gosti. Marija je vesela.*

4. razred (futur I glagola (sva tri lica i oba broja); imperativ (2. lice jednine i množine najfrekventnijih glagola); imenica u dativu u funkciji nepravog objekta uz glagole davanja i govorenja; prisvojne zamenice za sva tri lica jednine i množine - slaganje s imenicom u jednini; prilozi *sutra*, *ujutru*, *uveče*; uzročna rečenica s veznicima *jer* i *zato što*; frekventni prilozi za način (*brzo*, *polako*, *lepo*); tvorba imenica sa značenjem vršioca radnje, imaoca zanimanja izvedenih sufiksima: *-ar*, *-ac*, *-ač*; imenice koje označavaju žensku osobu izvedene sufiksima: *-ica*; *-ka*): *Moj razred će sutra ujutru ići na izlet. Ja ću ustati u sedam sati. Napraviću sendvič. Učiteljica je rekla učenicima: "Ponesite vodu jer će biti toplo". Brzo ću se spakovati. Vozač Ivan će voziti autobus.*

5. razred (uzročna rečenica s veznicima *jer* i *zato što*; odredbe za način iskazane frekventnim načinskim prilozima; složeni glagolski predikat s modalnim glagolima: *trebati*, *morati*, *moći*, *smeti*, *želeti*; imenice u genitivu s predlozima *ispred*, *iza*, *iznad*, *ispod*, *pored* u funkciji odredbe za mesto; kongruencija atributa i imenice u nominativu i akuzativu; tvorba imenica kojima se označavaju nazivi sportista; tvorba priloga od prideva): *Ja želim da igram košarku. Treba mnogo trenirati. Jednog dana biću košarkaš. Pored moje kuće je košarkaški klub. Upisuju nove članove. Moja starija sestra trenira plivanje. Ona je dobra plivačica i vredno trenira.*

6. razred (imenice u genitivu s predlozima *od* i *do* u funkciji odredbi za mesto i vreme; prilozi *rano*, *kasno*, *uvek*, *nikad*, *ponekad*, *često*, *retko*, *ceo* (dan), *dugo*, *zimi*, *leti*; kongruencija atributa i imenice u nominativu i akuzativu; imenica u instrumentalu sa značenjem sredstva i društva; komparativ i superlativ prideva i priloga; prisvojni pridevi na *-ov/ev*, *-in* (u nominativu); nazivi zemalja i regija izvedeni sufiksima: *-ija*, *-ska*): *Imam dvanaest godina i idem u šesti razred. Volim modernu muziku. Sviram gitaru od četvrtog razreda. U junu ću ići na takmičenje u Italiju. Imam dobre drugove i drugarice. S njima idem u školu autobusom jer je škola daleko. Uvek se dobro zabavljamo. Leti često idemo na bazen biciklima. Moj najbolji drug se zove Marko. On je niži od mene i bolji je učenik jer više uči. Markova sestra se zove Mirjana.*

7. razred (imenice u genitivu s predlozima *sa*, *iz*, *oko*, *između* u funkciji odredbe za mesto; imenice u genitivu s predlozima *pre* i *posle* u funkciji odredbe za vreme; lokativ u funkciji nepravog objekta uz glagole govorenja i mišljenja; imeničke, brojne i priloške sintagme sa značenjem količine; kongruencija atributa i imenice u dativu, instrumentalu i lokativu; najfrekventnije zbirne imenice sa sufiksom *-je*; tvorba imenica za označavanje mesta (prostora i prostorija) na kojem se vrši radnja: *-ište/ -lišće*, *-onica*); tvorba imenica sa značenjem etnika (primeri iz okruženja): *Moja porodica živi u kući. Oko kuće imamo cveće. Naš sused je Mađar. Između naše i njegove kuće nalazi se malo igralište. S drugovima često idem tamo posle škole. Ponekad kupimo flašu soka i nekoliko kesica semenki, sedimo na drvenim klupama i razgovaramo o novim filmovima, strogim nastavnicima, muzici i raznim drugim stvarima. Prošle nedelje smo pomagali našem starom susedu da popravi ljuljaške i klackalice. Tako će i mlađoj deci biti lepše.*

8. razred (zavisne rečenice: vremenska (s veznikom *kad*), namerna (s predikatom u prezentu), izrična (s veznikom *da*) i odnosna (sa zamenicom *koji* u funkciji subjekta); tvorba prideva sufiksima *-ski* i *-(i)ji*): *Juče sam imala mnogo domaćih zadataka. Kad sam ih završila, uključila sam televizor. Posle pola sata u sobu je ušao moj brat i promenio kanal. Hteo je da gleda utakmicu. Rekla sam mu da ja želim da gledam omiljenu*

seriju koja počinje za pet minuta. On je rekao da je utakmica veoma važna, jer igraju srpska i mađarska reprezentacija. Nismo hteli da se svađamo. Dogovorili smo se da on ide u dnevnu sobu i tamo gleda utakmicu.

KNJIŽEVNOST

Program A predmeta *srpski kao maternji jezik* namenjen je homogenoj sredini, učenicima koji veoma retko imaju kontakata sa govornicima čiji je maternji jezik srpski. Poznavanje jezika je na osnovnom (elementarnom) nivou, komunikacija na srpskom jeziku se teško ostvaruje, gramatički modeli su neuvežbani pošto učenici nemaju prilike da koriste srpski jezik, njihov rečnik ne sadrži veliki broj reči, reči veoma lako iz aktivnog fonda prelaze u pasivni i budu zaboravljene, leksika se usvaja sporije nego kod učenika heterogene sredine, interferencijske greške se često pojavljuju u tolikom obimu da ometaju razumevanje rečenice; iz ovih razloga bi akcenat trebalo da bude na leksici i jezičkim obrascima (modelima) koji će im obezbediti temelj za jednostavnu komunikaciju na srpskom jeziku.

U svakom razredu učenicima je ponuđeno više tekstova od broja koji je obavezujući. Osnovni kriterijum za izbor tekstova je nivo poznavanja jezika. Pored odabranih tekstova, obrađuju se i tekstovi po slobodnom izboru, pri čemu se vodi računa o nivou poznavanja jezika i interesovanjima učenika. Uz originalne književne tekstove planirana je i obrada konstruisanih tekstova koji treba da budu u funkciji obogaćivanja leksike neophodne za svakodnevnu komunikaciju na osnovnom nivou. Predlaže se da nastavnik planira najmanje tri časa za obradu jednog teksta kroz teme. Pesme koje se pevaju ne zahtevaju obavezno obradu, gramatička i leksička objašnjenja jezičkih pojava.

Oblast nastavnog programa Književnost doprinosi postizanju komunikativne funkcije jezika. Osnovna funkcija književnoumetničkih tekstova, odnosno adaptacija, pored osposobljavanja učenika za komunikativnu upotrebu jezika, jeste i upoznavanje učenika sa kulturom, istorijom i tradicijom srpskog naroda, kao i s književnim delima značajnim za srpsku književnost.

Funkcije adaptiranog književnog teksta u A programu:

- usvajanje leksike određenog tematskog kruga potrebne za svakodnevnu komunikaciju;
- čitanje, odnosno slušanje teksta u funkciji uvežbavanja razumevanja pisanog i govornog jezika - uvežbava se čitanje u sebi i čitanje sa razumevanjem;
- zadaci u vezi sa tekstom razvijaju umenje razumevanja teksta, uvežbava se veština pisanja, sastavljanje i pisanje rečenica koje sadrže poznatu leksiku uz uvežbavanje osnovnih jezičkih obrazaca, kao i razvijanje sposobnosti sastavljanja rečenica govornog jezika (prilikom pisanih i govornih vežbi tolerišu se interferencijske greške koje ne ometaju razumevanje rečenice);
- odgovori na pitanja (usmeno i pismeno) pomažu učeniku da razvije mehanizme sastavljanja rečenica na srpskom jeziku, odnosno izlaganje na srpskom jeziku uz vidno prisustvo interferencijskih grešaka - uputno je da nastavnik vrši korekcije ukazujući na pravilne oblike;
- reprodukcija teksta ili prepričavanje razvijaju sposobnost upotrebe jezika - učenik treba da se izrazi koristeći više rečenica, da formira i razvija govorne sposobnosti.

Književnoumetnički, adaptirani i konstruisani tekstovi pogodni su za tumačenje, pri čemu se uzimaju u obzir uzrast i predznanja učenika. Tekstovi su ujedno i polazna osnova za uvežbavanje novih reči i izraza, jezičkih modela, čitanja, pisanja, govora; stoga tri časa namenjena jednom tekstu predstavljaju istovremeno i obradu i uvežbavanje gradiva.

Rad na tekstu obuhvata:

1. Semantizaciju nepoznatih reči: semantizacija može da se izvede pomoću sinonima koji su poznati učenicima, vizuelnim prikazivanjem reči, postavljanjem reči u kontrastne parove (*mali-veliki*), opisivanjem reči jednostavnim rečenicama. Nastavnik mora da vodi računa da rečenica kojom opisuje nepoznatu reč sadrži učenicima poznate reči. Prevod je opravdan samo u slučaju kada ne postoje druga sredstva za objašnjenje značenja reči. Preporučuje se upotreba rečnika na času.

2. Slušanje ili čitanje teksta: savetuje se da nastavnik prvi put pročita tekst - na ovaj način učenici čuju pravilan izgovor reči, pošto učenici homogene sredine retko imaju prilike da čuju srpski jezik, nastavnikovo glasno čitanje je od izuzetne važnosti. Preporučuje se upotreba audio-vizuelnih sredstava. Zahtevi koji se u programu tiču učenja odlomaka iz poezije i proze napamet podstiču usvajanje modela govorenja, kao i intonaciju reči i rečenica.

Dramatizacija tekstova vezuje se i za javni nastup, ali i za razgovor o književnom delu pošto predstavlja vid njegove interpretacije. Saživljavanjem sa likovima dela, učenici mogu ispoljiti osećanja koja prepoznaju u ponašanju junaka i o kojima zaključuju.

3. Kontekstualizacija nove leksike: neophodno je da učenici nove reči postavljaju u rečenični kontekst kako bi se leksika uvežbavala paralelno sa konstruisanjem rečenica. Rečenice treba da budu jednostavne da bi se izbegao veliki broj grešaka koje neminovno nastaju u složenijim konstrukcijama. Ukoliko rečenica sadrži previše grešaka, postaje nerazumljiva slušaocu. Kontekstualizacija novih reči je bitan elemenat funkcionalne upotrebe jezika pošto navodi učenika da sastavlja rečenice i aktivira rečnički fond i jezičke modele.

4. Pitanja u vezi s tekstom (u pisanoj formi i usmeno): proces razumevanja teksta ima više etapa. Tek kada se nova leksika usvoji i primeni u rečenicama može da se pređe na nivo razumevanja teksta. Nivo na kojem je učenik razumeo tekst može da se utvrdi postavljanjem pitanja u vezi s tekstom. Pitanja treba da se zasnivaju na leksici koju su ranije usvojili uz upotrebu novih reči obrađenih u tekstu. Uputno je da pitanja budu kratka (*Šta je u Vesninoj torbi?* - tekst *Vesna i torba*). Korisno je da deo pitanja bude u pisanoj, a deo u govornoj formi. Značajno je da se primarno uvežbava govor, a zatim i pisanje.

5. Pitanja povodom teksta (u pisanoj formi i usmeno): učenici uvežbavaju i ostvaruju komunikaciju na srpskom jeziku zasnovanu na poznatoj leksici, uz tolerisanje grešaka koje ne ometaju razumevanje. Pitanja treba da budu u skladu s leksičkim fondom kojim učenici raspolažu (na primer: *Ko je junak priče?*; *Gde se odigrava radnja?*; *Kako izgleda junak priče?*; *Šta oseća devojčica u pesmi?*). Ovo je sledeći nivo u procesu usvajanja jezičkih veština čiji je cilj navođenje učenika da ostvare komunikaciju na srpskom jeziku. Ovaj cilj je često veoma teško postići kod učenika homogene sredine, ali je neophodno navesti učenika da usmeno, a potom i u pisanoj formi upotrebi određene reči ili izraze na srpskom jeziku.

6. Razgovor o tekstu: u skladu sa leksikom kojim učenici raspolažu razgovor se zasniva na prepoznavanju glavnih likova, aktivnostima koje se vezuju uz njih, na isticanju osobina likova iz teksta. Kao deo procesa uvođenja učenika u upotrebu jezika uputno je da se učenici, prema modelima iz tekstova podstiču da sastavljaju rečenice potrebne u govornim situacijama. Na primer, dramatizacija teksta *Vesna i torba* - *Vesna*: Moja torba je stara. *Olovka*: Šta radiš, Vesna? Zašto stavljaš puno stvari u torbu? U torbi nema mesta. *Tata*: Vesna, treba da kupim novu torbu. *Vesna*: Tata, molim te, kupi mi novu torbu. Učenici se podstiču da povodom teksta zaključuju o idejama prepoznatim u tekstu (*Šta tekst kazuje o Vesninim osobinama?*).

Prilikom obrade poezije ne insistira se na književnoj teoriji, već na doživljaju lirске pesme. Podsticanje učenika da razume motive, pesničke slike i jezičkovski izražajna sredstva dovodi se u vezu sa ilustrovanjem značajnih pojedinosti, kao i sa uvežbavanjem intonacije stiha i uočavanjem rime u pesmi.

7. Komparativni pristup: nastavnik planira uključivanje tekstova maternjeg jezika koji se porede sa predloženim delima srpske književnosti (ukoliko je to moguće) i sa primerima vezanim za film, pozorišnu predstavu, različite audio-vizuelne zapise; u obradu književnog dela uključuje i sadržaje iz likovne i muzičke kulture, strip i različite vrste igara (osmosmerke, rebusi, ukrštene reči, asocijacije...).

Prilikom uočavanja bitnih poetskih elemenata u strukturi književnoumetničkog teksta, koristeći znanje stečeno na časovima maternjeg jezika, nastavnik se trudi da kod učenika (u skladu sa njihovim mogućnostima) objasni osnovne oblike pripovedanja (naracija, deskripcija, dijalog); pojam sižea i fabule, funkciju pesničke slike; ulogu jezičkovskih sredstava i druge osnovne poetske odlike teksta.

8. Oblikovanje kratkog teksta u pismenoj formi ili usmeno na osnovu adaptiranog književnog teksta: ovaj nivo upotrebe srpskog jezika u govornoj ili pisanoj formi predstavlja glavni cilj oblasti Književnost u A programu. Pokušaj samostalnog sastavljanja kraćeg teksta od pet ili šest rečenica (u paru ili u grupi) predstavlja viši nivo u ostvarivanju komunikativne funkcije jezika. Učenici razvijaju mehanizam upotrebe jezičke građe i jezičkih modela; spajaju reči u rečenice uz poštovanje gramatičkih struktura, zatim spajaju više rečenica u kraći tekst. Proces se odnosi i na govoreni i na pisani tekst.

Program B:

Književnoumetnički tekstovi u nastavi *srpskog kao nematernjeg jezika* imaju višestruku funkciju. Čitajući i tumačeći književnoumetnička dela i izabrane odlomke najznačajnijih dela srpskih pisaca, učenici će imati priliku da se upoznaju sa srpskom kulturnom baštinom i tako bolje razumeju sličnosti i razlike koje postoje između kulture naroda kojem pripadaju i kulture naroda čiji jezik uče. Tekstovi istovremeno predstavljaju izvor nove leksike i polaznu osnovu za dalji rad - razgovore, čitanje, interpretaciju, različite vrste govornih i pismenih vežbi i druge aktivnosti.

U oblasti nastavnog programa Književnost navedeni tekstovi usklađeni su s uzrasnim karakteristikama i jezičkim mogućnostima učenika. Dati predlog dela nastavnik će prilagođavati potrebama svojih učenika. Od predloženih dela, nastavnik samostalno bira ona koja će obrađivati, kao i dela kojima će proširiti spisak. Za svaki tekst je predviđeno po tri časa.

Za učenike koji *srpski kao nematarnji jezik* budu savlađivali po programu koji je namenjen onima koji uče i žive u heterogenim jezičkim sredinama ili im je maternji jezik jedan od slovenskih jezika, predloženi su autentični književnoumetnički tekstovi ili odlomci iz njih. Ipak, postoje značajne razlike između učenika koji žive u heterogenoj sredini, a čiji je maternji jezik neslovenski, i učenika čiji je maternji jezik slovenski. Ove razlike je neophodno uzeti u obzir prilikom izbora tekstova za obradu i pri izradi udžbenika. Stoga se preporučuje autorima udžbenika i nastavnicima da neka od predloženih dela adaptiraju, skrate i prilagode jezičkom znanju i mogućnostima učenika čiji je maternji jezik neslovenski. Nastavnici koji rade s učenicima čiji maternji jezik pripada grupi slovenskih jezika, mogu se opredeljivati za autentična dela.

Bavljenje književnoumetničkim tekstom podrazumeva različite metodičke postupke koji će biti usmereni na njegovo što bolje razumevanje i tumačenje. Rad na tekstu sastoji se iz nekoliko etapa: uvodnog razgovora sa semantizacijom manje poznatih reči i izraza (ova etapa je posebno važna za učenike čiji jezik nije slovenski); prostorne i vremenske lokalizacije teksta; izražajnog čitanja; kratke provere umetničkog doživljaja i razumevanja teksta; razgovora o tekstu i njegovog tumačenja (različitih analitičko-sintetičkih postupaka kojima će se otkrivati estetske vrednosti dela, važne pojedinosti u njemu i mesta s posebnom ekspresivnošću); povezivanja dela s ličnim doživljajima i iskustvima učenika. Svaka od navedenih etapa zavisi od prirode teksta kao i od predznanja i mogućnosti učenika.

Uvodni razgovor i semantizacija manje poznatih reči i izraza biće za neke učenike od izuzetne važnosti za razumevanje dela i stoga im je potrebno posvetiti posebnu pažnju. O izboru reči za semantizaciju odlučuje nastavnik uvažavajući predznanja svojih učenika. Leksiku je najbolje semantizovati tokom uvodnog razgovora i pre prvog čitanja teksta kako bi se obezbedilo razumevanje sadržaja teksta nakon prvog čitanja. Reči se mogu semantizovati na različite načine - vizuelnim nastavnim sredstvima, demonstracijom, posredstvom sinonima i antonima, različitim opisnim definicijama i, ukoliko je to neophodno, reč se može i prevesti na maternji jezik učenika. Nije potrebno da sve reči koje se semantizuju uđu u aktivan leksički fond učenika, pojedine mogu ostati u pasivnom fondu. Leksika za koju se proceni da treba da uđe u aktivan leksički fond učenika, treba da bude zastupljena tokom razgovora o tekstu i njegove interpretacije, a korisno je osmisliti i različite leksičke vežbe koje će doprineti ostvarivanju ovog cilja. Učenike ovog uzrasta treba uvoditi i u korišćenje rečnika jer je ono sastavni deo čitanja. Važno je da se služe i dvojezičnim i jednojezičnim rečnicima i da ovladaju tehnikom pronalaženja reči i značenja koje reč ostvaruje u datom kontekstu. Rečnici predstavljaju veliku pomoć za čitanje i razumevanje tekstova različitih žanrova, naročito su korisni prilikom samostalnog čitanja.

Mnogi tekstovi, posebno odlomci iz obimnijih književnih dela, zahtevaće i lokalizaciju kako bi bili pravilno shvaćeni i doživljeni. Lokalizacija će u nekim slučajevima podrazumevati prepričavanje sadržaja koji prethode odlomku koji se obrađuje ili, na primer, davanje podataka o autoru. Nekad će biti neophodno delo smestiti u prostorne i vremenske okvire i protumačiti društvene, istorijske i druge okolnosti u kojima se radnja odvija. Čitanje teksta je od velike važnosti za njegovo razumevanje i doživljavanje. U nastavi književnosti javljaju se različiti oblici čitanja. Razumevanje, doživljavanje i tumačenje teksta uslovljeno je kvalitetom čitanja. Važno je da prvo interpretativno čitanje teksta obavi nastavnik ili da učenici poslušaju kvalitetan zvučni zapis. Ovako će se obezbediti pravilno razumevanje i bolji umetnički doživljaj teksta. Mnoga dela zahtevaće jedno ili više ponovljenih čitanja naglas ili u sebi, usmerenih ka određenom cilju. Potrebno je da učenici ovladaju tehnikama glasnog čitanja i čitanja u sebi. Čitanje u sebi može biti u funkciji boljeg razumevanja teksta i ono uvek treba da bude usmereno od strane nastavnika, istraživačko. Učenici će, čitajući u sebi, pronalaziti u tekstu različite informacije kojima će potkrepljivati i svoje mišljenje i stavove, uvežbavaće brzo čitanje i osposobljavaće se za samostalno učenje. Cilj čitanja naglas jeste ovladavanje tehnikom čitanja i savlađivanje važnih činilaca glasnog čitanja (izgovora i intonacije reči i rečenice, jačine glasa, pauza). Ovim putem učenici se postepeno uvode u izražajno čitanje. Ono se uvežbava na pažljivo odabranim epskim, lirskim i dramskim tekstovima. Izražajno čitanje uvežbava se na prethodno obrađenim tekstovima, planski i uz dobru pripremu. Nastavnik treba da osposobi učenike da usklade jačinu glasa, intonaciju, ritam, tempo, pauze s prirodom i sadržinom teksta kako bi izražajno čitanje bilo što uspešnije.

Jedan od važnih oblika rada jeste učenje napamet i izražajno kazivanje kratkih odlomaka iz odabranih književnoumetničkih tekstova u stihu i prozi (lirskih pesama, odlomaka iz proznih i dramskih tekstova). Učenike treba postepeno voditi od glasnog čitanja ka izražajnom čitanju i kazivanju napamet naučenih odlomaka.

Tumačenje teksta umnogome će zavisiti od sredine u kojoj se nastava realizuje, predznanja učenika i njihovog maternjeg jezika. S učenicima koji savlađuju program za srednji nivo, tumačenje teksta imaće više obeležja razgovora o važnim pojedinostima u njemu - događajima, likovima, mestu i vremenu odvijanja radnje.

Razgovori o tekstu treba da obezbede pravilno razumevanje događaja, uočavanje veza između događaja i likova, tumačenje postupaka glavnih junaka i njihovih osobina. Bez obzira na to što za ove razgovore nije nužno da učenici znaju stručnu terminologiju (osnovni motiv, epitet, opisna lirski pesma), oni se ne smeju svesti na puko prepričavanje sadržaja teksta. Razgovor o tekstu nastavnik treba da vodi tako da omogućiti učenicima da u njemu ispolje što veću kreativnost, da im postavlja problemske zadatke, navodi ih da razmišljaju o uzročno-posledničnim vezama u delu, podstiče ih da slobodno maštaju i iznose svoje utiske o umetničkim slikama u delu.

S naprednijim učenicima nastavnik može ostvariti kompleksniju analizu i interpretaciju dela tokom koje će učenici izvoditi složenije zaključke o događajima i likovima, otkrivati ekspresivna mesta u delu i iznositi svoje utiske o njima služeći se osnovnom terminologijom teorije književnosti. U nastavi *srpskog kao nematrnjeg jezika* nastavnik treba da se oslanja na književnoteorijska znanja koje su učenici stekli na svom maternjem jeziku i da ih aktivira kad god je to moguće. Tako, na primer, prilikom obrade književnih dela i odlomaka, treba računati na to da su učenici u maternjem jeziku usvojili osnovne književnoteorijske pojmove: tema, motiv, glavni lik i dr. U skladu sa Opštim standardima postignuća za Srpski kao nematrnji jezik; poznavanje terminologije iz teorije književnosti očekuje se samo od učenika naprednog nivoa. Oni će, na primerima izabranih dela i odlomaka iz srpske književnosti, proširivati saznanja koja su stekli na svom matrenjem jeziku i bogatiti ih novom primerima.

Nakon razgovora o sadržaju dela i njegove interpretacije, potrebno je s učenicima razgovarati i o ličnim doživljajima koji su izazvani delom - podsticati ih da dovode u vezu delo sa svojim ličnim iskustvima, dopustiti im da postavljaju pitanja, stvoriti u učionici uslove u kojima će se razvijati dijalog i diskusija.

Veoma je važno da učenici aktivno učestvuju u svim etapama rada, da iznose svoja osećanja, zapažanja, mišljenja, zaključke i da ih obrazlažu. Učeničke aktivnosti ne smeju biti ograničene samo na rad na času. U obradu teksta učenike treba uvoditi zadavanjem različitih pripremnih zadataka, koje će oni rešavati kod kuće. Nakon obrade teksta važno je da učenici stečena znanja funkcionalno primenjuju u daljem radu - prilikom izrade domaćih zadataka, samostalnog čitanja i usvajanja znanja iz drugih nastavnih predmeta. Nastavniku i učenicima će stečena znanja i veštine biti dragocena za interpretaciju novih književnih dela.

Kad god je to moguće, nastavu književnosti potrebno je povezivati s nastavom jezika, uspostavljati unutarpredmetnu i međupredmetnu korelaciju. Ona će doprineti svestranijem sagledavanju sadržaja, a učenici će steći kvalitetnija i trajnija znanja.

JEZIČKA KULTURA

Realizacija nastavnih sadržaja *srpskog kao nematrnjeg jezika* podrazumeva kontinuitet u bogaćenju učeničke jezičke kulture. To je jedna od primarnih metodičkih obaveza nastavnika. Nastavnik treba da proceni sposobnosti svakog učenika za odgovarajući nivo komunikativne kompetencije i u skladu sa tim prilagodi jezički materijal. Ovo treba da dovede do funkcionalne upotrebe jezika u nastavi, ali i u svim ostalim životnim okolnostima, u školi i van nje, gde je valjano jezičko komuniciranje uslov za potpuno sporazumevanje. Jezička komunikacija podrazumeva vladanje receptivnim i produktivnim jezičkim veštinama, a to su: slušanje, čitanje, pisanje i govorenje. Osnovno obeležje savremenog metodičkog pristupa nastavi jezika i jezičke kulture jeste razvijanje učeničkih sposobnosti u sve četiri aktivnosti uporedo i njihovo prilagođavanje kognitivnim sposobnostima i jezičkom okruženju učenika. Ishodi u oblasti Jezička kultura koncipirani su tako da, s jedne strane, obezbede ostvarivanje minimuma jezičkih kompetencija, ali i da, s druge strane, ne ograniče učenike koji su u mogućnosti da ostvare veći napredak. Zbog specifičnosti ove nastave, predviđene ishode (pre svega kada su u pitanju homogene jezičke sredine) potrebno je ostvarivati kroz jezičke aktivnosti (kompetencije) koje su, s metodičkog aspekta, sličnije nastavi stranog nego maternjeg jezika.

Slušanje je prva jezička aktivnost s kojom se učenici susreću u nastavi *srpskog kao nematrnjeg jezika*. Ona omogućava učeniku da upozna melodiju jezika, a zatim i njegov glasovni sistem, intonaciju reči i rečenice. Konačni cilj slušanja treba da bude razumevanje, kao preduslov za verbalnu produkciju, odnosno - komunikaciju.

Govorenje je najsloženija jezička veština, koja podrazumeva vladanje svim elementima jezika (fonetsko-fonološkim, morfološkim, sintaksičkim i leksičkim). Govorenje se najčešće realizuje u dijaloškoj formi, te prema tome podrazumeva razumevanje (sagovornika). Pored toga, govorenje je veština koja zahteva određenu brzinu i pravovremenu reakciju. Kao produktivna veština, zajedno sa pisanjem, omogućava učeniku da se izrazi na srpskom jeziku, postavi pitanje, interpretira neki sadržaj i učestvuje u komunikaciji sa drugima.

Čitanje je jezička aktivnost koja podrazumeva poznavanje grafijskog sistema jezika (slova), njihove glasovne realizacije, povezivanje glasova u reči i spajanje reči u rečenicu, uz poštovanje odgovarajućih ritmičkih i

prozodijskih pravila. Cilj čitanja mora da bude razumevanje pročitanog jer samo tako ono predstavlja jezičku kompetenciju, a ne puku verbalizaciju slovnih karaktera.

Pisanje je produktivna jezička veština koja podrazumeva iskazivanje jezičkog sadržaja pisanim putem, upotrebom odgovarajućih slovnih karaktera i poštovanjem pravopisnih pravila. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti grafemama za koje ne postoje ekvivalenti u maternjim jezicima učenika. Takođe je važno obratiti pažnju na pravila fonetskog pravopisa (pisanje ličnih imena stranog porekla itd.). Pored toga, srpski jezik ima dva pisma - ćirilicu i latinicu, a učenik, još u prvom ciklusu obrazovanja, treba da usvoji oba. Cilj pisanja je jezičko izražavanje pisanim putem, te, prema tome, podrazumeva razumevanje.

Ove četiri veštine su kroz ishode dva programa vertikalno povezane tako da jasno opisuju gradaciju postignuća učenika u oblasti Jezička kultura.

Sadržaji po temama predstavljaju leksičko-semantički okvir unutar koga se funkcionalno realizuju jezički sadržaji. Tematske jedinice prezentuju realne, svakodnevne okolnosti u kojima se ostvaruje komunikacija. Za svaku tematsku jedinicu predložene su tematske grupe koje treba da se popune odgovarajućom leksikom, u okviru preporučenog broja novih reči.

Npr. u drugoj tematskoj jedinici, *Porodica i ljudi u okruženju*, u sadržaju A programa predviđeno je da učenici u prvom razredu ovladaju rečima kojima se imenuju članovi uže porodice i upotrebe ih u odgovarajućoj komunikativnoj situaciji. U svakom sledećem razredu ova tematska jedinica se proširuje novom leksikom i novim komunikativnim situacijama. Tako u sledećim razredima učenici ovladavaju nazivima za članove šire porodice, daju osnovne informacije o njima, njihovim fizičkim i karakternim osobinama, zanimanjima, međusobnim odnosima itd.

Ovakva horizontalna vrsta gradacije primenjena je u svim tematskim jedinicama.

Izbor leksike je delimično uslovljen sadržajem iz oblasti Jezik i Književnost, ali zavisi i od procene nastavnika o potrebnosti odgovarajućih leksema i njihove frekventnosti, radi postizanja informativnosti i prirodnosti u komunikaciji. Mnoge reči nisu vezane samo za jednu tematsku jedinicu već se preklapaju i povezuju u nove semantičke nizove, što nastavnik treba da podstiče dobro osmišljenim govornim i pismenim vežbama.

Tematske jedinice se uglavnom ponavljaju u svim razredima, ali se u svakom sledećem razredu broj leksema u okviru tematskih grupa ponavlja i proširuje. Pored selektivnog pristupa leksici, treba voditi računa i o broju leksema koje se usvajaju u jednoj nastavnoj jedinici. Na jednom času ne bi trebalo uvoditi više od pet novih reči, čije značenje će se objasniti i provežbati u tipičnim realizacijama unutar rečenice (kontekstualizacija leksike). Najefikasnije bi bilo da za novu reč svaki učenik osmisli (minimalni) kontekst, odnosno rečenicu. Na ovaj način nastavnik ima uvid u učenikovo razumevanje značenja reči, pored novih sadržaja podstiče upotrebu i ranije stečenih znanja iz leksike i gramatike, a učenici stiču samopouzdanje jer mogu da izgovore ili napišu rečenice na srpskom jeziku.

Pored datih tematskih jedinica, u prva četiri razreda osnovne škole navodi se i netematizovana leksika koja je potrebna za komunikaciju, nezavisno od teme. U svakodnevnoj komunikaciji veliki značaj imaju ustaljene komunikativne forme kojima učenici postepeno i kontinuirano treba da ovladavaju od prvog razreda osnovne škole. One su izdvojene u posebnu oblast jezičke kulture i usklađene su potrebama i uzrastom učenika. Tako u prvom razredu učenici usvajaju modele za pozdravljanje i predstavljanje, zatim se dalje usvajaju modeli za čestitanje, zahvaljivanje, iskazivanje želje, molbe itd. do najsloženijih modela kao što su iskazivanje psihološkog stanja i raspoloženja i davanje saveta.

Funkcionalno i ekonomično povezivanje podoblasti predmeta *srpski kao nematernalni jezik* (Jezik, Književnost i Jezička kultura) omogućava savladavanje njihovih sadržaja i ostvarivanje predviđenih ishoda na prirodan i spontan način, čineći da jedni sadržaji proizlaze iz drugih, dopunjuju se i preklapaju. Na odabranim delovima književnoumetničkih, neumetničkih i konstruisanih tekstova mogu se razvijati različite komunikativne veštine; govornim vežbama se definišu smernice za izradu pismenih sastava; kreativne aktivnosti u nastavi doprinose razvoju usmenog i pismenog izražavanja, čitanje s razumevanjem utiče na bogaćenje leksike i fluentnost govora, itd. Usklađenost ishoda s jezičkim kompetencijama omogućava nastavniku ne samo kumulativno praćenje napretka svakog učenika nego i uočavanje problema u razvijanju pojedinih kompetencija, što umnogome olakšava proces nastave i učenja jezika.

III. PRAĆENJE I VREDNOVANJE NASTAVE I UČENJA

Na početku procesa učenja, odnosno na početku školske godine, neophodno je sprovesti dijagnostičko vrednovanje kompetencija učenika. Ovo je izuzetno važan zadatak nastavnika, budući da postoje velike razlike u vladanju srpskim jezikom učenika jednog odeljenja. Dijagnostičko ocenjivanje se može realizovati pomoću inicijalnog testiranja koje služi da se ustanove veštine, sposobnosti, interesovanja, iskustva, nivoi postignuća

ili poteškoće pojedinačnog učenika ili čitavog odeljenja. Inicijalno testiranje osmišljava nastavnik na osnovu ishoda i sadržaja programa iz prethodnih razreda. Na osnovu toga moguće je efikasno planirati i organizovati proces učenja i individualizovati pristup učenju.

Pored standardnog, sumativnog vrednovanja koje još uvek dominira u našem sistemu obrazovanja (procenjuje znanje učenika na kraju jedne programske celine i sprovodi se standardizovanim mernim instrumentima - pismenim i usmenim proverama znanja, esejima, testovima, što za posledicu ima kampanjsko učenje orijentisano na ocenu), savremeni pristup nastavi pretpostavlja formativno vrednovanje - procenu znanja tokom savladavanja nastavnog programa i sticanja odgovarajuće kompetencije. Rezultat ovakvog vrednovanja daje povratnu informaciju i učeniku i nastavniku o tome koje kompetencije su dobro savladane, a koje ne (npr. učenik zadovoljavajuće razume pročitani tekst, ali slabo razume govoreni tekst; zadovoljavajuće piše u skladu s pravilima, ali u govoru ne poštuje pravila kongruencije itd.), kao i o efikasnosti odgovarajućih metoda koje je nastavnik primenio za ostvarivanje cilja. Formativno merenje podrazumeva prikupljanje podataka o učeničkim postignućima, a najčešće tehnike su: realizacija praktičnih zadataka, posmatranje i beleženje učenikovih aktivnosti tokom nastave, neposredna komunikacija između učenika i nastavnika, registar za svakog učenika (mapa napredovanja) itd. Rezultati formativnog vrednovanja na kraju nastavnog ciklusa treba da budu iskazani i sumativno - brojčanom ocenom. Ovakva ocena ima smisla ako su u njoj sadržana sva postignuća učenika, redovno praćena i objektivno i profesionalno beležena.

Rad svakog nastavnika sastoji se od planiranja, ostvarivanja, praćenja i vrednovanja. Važno je da nastavnik kontinuirano prati i vrednuje, osim postignuća učenika, i proces nastave i učenja, kao i sebe i sopstveni rad. Sve što se pokaže dobrim i korisnim nastavnik će koristiti i dalje u svojoj nastavnoj praksi, a sve što se pokaže kao nedovoljno efikasnim i efektivnim trebalo bi unaprediti.

Pri vrednovanju učeničkih postignuća nastavnik se rukovodi ishodom definisanim za svaki razred vodeći računa o individualnom napredovanju učenika u skladu sa njihovim mogućnostima i sposobnostima. Pri ocenjivanju pažnja treba da bude usmerena na nivo razvoja reproduktivnih sposobnosti učenika, obim proširivanja leksičkog fonda, nivo smanjivanja različitih tipova grešaka.

Treba imati u vidu nivo poznavanja jezika: učenici homogene sredine sporadično ostvaruju direktan kontakt s govornicima kojima je srpski maternji jezik, sa srpskim jezikom se sreću samo na časovima srpskog kao nematrnjeg jezika. Rezultat je da učenici srpski jezik koriste na elementarnom nivou. Jezičke modele usvajaju sporije, gramatičke kategorije koriste uz mnogo grešaka, imaju problema pri slušanju, odnosno razumevanju srpskog jezika čak i onda kada su im sve reči govornog teksta poznate.

STRANI JEZIK
(zajednički deo programa)
Treća godina učenja

Cilj

Cilj nastave stranog jezika na mlađem školskom uzrastu je da osposobi učenika da na stranom jeziku komunicira na osnovnom nivou u usmenom i pisanom obliku o temama iz njegovog neposrednog okruženja. U isto vreme, nastava stranih jezika treba da:

- podstakne razvijanje svesti o sopstvenom napredovanju radi jačanja motivacije za učenje jezika;
- olakša razumevanje drugih i različitih kultura i tradicija;
- stimuliše maštu, kreativnost i radoznalost;
- podstiče upotrebu stranog jezika u lične svrhe i iz zadovoljstva.

Opšti standardi

Kroz nastavu stranih jezika učenik bogati sebe upoznavajući drugog, stiče svest o značaju sopstvenog jezika i kulture u kontaktu sa drugim jezicima i kulturama. Učenik razvija radoznalost, istraživački duh i otvorenost prema komunikaciji sa govornicima drugih jezika.

Posebni standardi

Razumevanje govora

Učenik razume i reaguje na kraći usmeni tekst u vezi sa poznatim temama.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik čita sa razumevanjem kratke pisane i ilustrovane tekstove u vezi sa poznatim temama.

Usmeno izražavanje

Učenik usmeno izražava sadržaje u vezi sa poznatim temama samostalno ili uz pomoć nastavnika.

Pismeno izražavanje

Učenik u pisanjoj formi izražava kraće poruke prema poznatom uzoru, poštujući pravila pisanog koda.

Interakcija

Učenik ostvaruje komunikaciju i sa sagovornicima razmenjuje kratke informacije u vezi sa poznatim temama.

Znanja o jeziku³

Prepoznaje osnovne principe gramatičke i sociolingvističke kompetencije uočavajući značaj ličnog zalaganja u procesu učenja stranog jezika.

³ Pod znanjem o jeziku podrazumeva se funkcionalno znanje, odnosno sposobnost učenika da jezičke strukture pravilno upotrebi u datoj komunikativnoj situaciji.

Zadaci na nivou jezičkih veština

Razumevanje govora

Učenik treba da:

- prepozna glasove (posebno one kojih nema u maternjem jeziku) u govornom lancu, akcenat, ritam i intonaciju
- razume kratke dijaloge, priče i pesme o poznatim temama, koje čuje uživo, ili sa audio-vizuelnih zapisa
- razume i reaguje na odgovarajući način na kratke usmene poruke u vezi sa ličnim iskustvom i sa aktivnostima na času (poziv na igru, zapovest, uputstvo itd.).

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- prepozna slova, napisane reči i rečenice koje je usmeno već usvojio i poštuje pravopisne znake prilikom čitanja
- razume osnovna značenja kratkih pisanih i ilustrovanih tekstova o poznatim temama.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- razgovetno izgovara glasove, akcentuje reči, poštuje ritam i intonaciju
- daje osnovne informacije o sebi i svom okruženju, samostalno i uz nastavnikovu pomoć
- opisuje u nekoliko rečenica poznatu radnju ili situaciju, koristeći usvojene reči i rečenične modele.

Interakcija

Učenik treba da:

- sa sagovornicima razmenjuje nekoliko osnovnih iskaza u vezi sa konkretnom situacijom
- razmenjuje informacije o hronološkom i meteorološkom vremenu
- učestvuje u komunikaciji (u paru, u grupi, itd.)
- prepoznaje kad nešto ne razume, postavlja pitanja i traži razjašnjenja.

Pismeno izražavanje

Učenik treba da:

- poštujući pravopis prepisuje, dopunjava i piše reči i kraće rečenice u vezi sa poznatim pisanim tekstom ili vizuelnim podsticajem.
- piše svoje lične podatke (ime, prezime i adresu)
- pravi spiskove sa različitim namenama (kupovina, proslava rođendana, obaveze u toku dana...)
- dopunjava čestitku.

Znanja o jeziku ⁴

- prepoznaje osnovne gramatičke elemente
- koristi jezik u skladu sa nivoom formalnosti komunikativne situacije (npr. forme učtivosti)
- razume vezu između sopstvenog zalaganja i postignuća u jezičkim aktivnostima.

⁴ Pod znanjem o jeziku podrazumeva se funkcionalno znanje, odnosno sposobnost učenika da jezičke strukture pravilno upotrebi u datoj komunikativnoj situaciji.

Sadržaji programa

Teme i situacije

Škola:

- školski prostor, aktivnosti, izleti

Ja i moji drugovi:

- druženje
- sport

Porodica i blisko okruženje:

- šira porodica, susedi i prijatelji
- kućni ljubimci i obaveze prema njima

Praznici:

- Božić, Nova godina, Uskrs i drugi važni praznici

Moj dom:

- obaveze u kući

Ishrana:

- obroci, omiljena hrana, zdrava hrana
- navike u ishrani u zemlji/ama čiji se jezik uči

Odeća:

- odevni predmeti
- prikladno odevanje

Okruženje:

- mesto i ulica gde stanujem
- važne ustanove u okruženju (bioskop, škola, pozorište, pošta, muzej, banka, bolnica)
- posete ustanovama

Ostalo:

- godišnja doba, meseci, dani u nedelji i delovi dana
- osnovni podaci o zemlji/zemljama čiji se jezik uči

KOMUNIKATIVNE FUNKCIJE

ENGLESKI JEZIK

Govorne situacije	Primeri
Pozdravljanje	Hello. Hello everybody. Hi. Good morning/afternoon/evening. Good morning, Ms/ Mr Smith. Good bye./Bye! Good night.
Upoznavanje. Predstavljanje sebe i drugih (kazivanje imena, uzrasta, mesta stanovanja).	Who's this? It's Daisy. This is Mary. What's your name? Peter./ I'm Peter. Hi, I'm Peter. My name's Peter. How old are you? Nine./ I'm nine. I live in... This is Adrian. He's from England. He likes playing with the computer/his dog.
Imenovanje i opisivanje lica, delova tela, drugih živih bića, predmeta, prostorija i sl. U odnosu na njihova fizička svojstva (veličina, boja, oblik).	This is Bob's sister. She's tall. She's got fair hair and a small nose. My dog is black. I call him Blacky. The table is round. My room isn't big.
Traženje i davanje obaveštenja o drugom licu, predmetu i sl.	Who's the girl over there? What's her name? She's Ann. She's Adrian's sister. What colour is John's new T-shirt? Blue./It's blue.
Opisivanje položaja i mesta gde se lice, predmet i sl. nalaze.	Peter is in the kitchen. Is your bedroom upstairs? The picture's on the wall. The cat's under the bed.
Traženje i davanje obaveštenja.	Where's the sweet shop / supermarket? It's on the left / right. Where are your roller skates? My roller skates are here, Mary's are behind the bookcase.
Traženje i davanje obaveštenja o onome što se događa u trenutku govora.	Where's Robert? He's playing in the garden. She's wearing her new trainers now.
Traženje i davanje dozvole.	Can I go out? * Yes./Yes, you can. No./ Not now/ No, you can't. Can I take the book, please? Can I have an apple, please? Yes./ Yes, of course. Here you are.
Zahvaljivanje.	Thank you./Thank you, Mary. Thanks.
Izvinjenje. Prihvatanje izvinjenja.	Sorry. I'm sorry I'm late. It's all right. That's OK.
Davanje jednostavnih uputstava i naredbi.	Draw a dog. Colour the flower red. Stop talking! Go to the board. Turn to page 10./ Page 10.
Iskazivanje molbe, učtivog zahteva.	Shut the door, please. Will you sit here. You sit over there. Will you come here, please.
Izricanje zabrane.	You can't play ball here. Don't do that!
Izražavanje pripadanja i posedovanja.	Whose computer is this? It's Meg's. I've got a big red school bag? This is my book. The cat's tail is long. Jill's skirt is orange. Have you got a pet? Yes, I have. / No, I haven't.

Kazivanje brojeva.	Will you count from 1 to 10. What number is your house? Number 17./ It's number 17.
Kazivanje broja telefona.	What's your phone number? 2434 609. / My phone number is...
Izražavanje broja.	Is there a poster in your room? Yes, there is./ No there isn't. How many boys are there in your class? Ten.
Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - kazivanje punih sati.	What's the time? / What time is it? Seven./ It's seven o' clock.
Kazivanje delova dana, dana u nedelji, meseci, godišnjih doba. Opisivanje vremenskih prilika vezanih za godišnja doba.	It's eight in the morning. Today is Monday. It's sunny / hot in August. My birthday is in January. It's cold in winter. I like spring.
Izražavanje sposobnosti/nesposobnosti.	Can you sing the alphabet song? Yes./Yes, I can. No./ No, I can't. The frog can run but it can't jump.
Izražavanje dopadanja/nedopadanja.	I like.../ I don't like... Do you like playing hide and seek? Yes./ Yes, I do. No./ No, I don't.
Izražavanje lepih želja (čestitanje rođendana, praznika i sl.)	Happy New Year! Merry Christmas! Happy birthday. Super!
Predlaganje da se nešto zajedno uradi. Prihvatanje predloga.	Let's sing! Let's play! Let's go to the Zoo. Yes! Super! Great!
Nuđenje. Prihvatanje ponuđenog.	Do you want an orange? Yes, please. / No, thank you.
Opisivanje uobičajenih aktivnosti.	I get up at six. I go to school by bus. I have lunch at two. I watch cartoons in the evening.
Postavljanje jednostavnih pitanja i davanje kratkih odgovora.	Is it your dog? Yes./ No. Who's in the picture? Mag./My friend. Who can ski? I can. / Sarah can. Where's the ball? Under the table./ It's under the table. Is this your bicycle? Are these your crayons? Yes./ Yes, it is. No./ No, they aren't.
Privlačenje pažnje.	Look! Listen! Watch out!

* Colloquially CAN is used more than MAY.

Jezik komunikacije na času

Hello/Hi. Good morning/ afternoon. Good night.

Good bye / Bye, Ms..., See you tomorrow.

Stand up everyone. Sit down, please. Who's absent / missing today?

What do you say when you are late?

Sorry. I'm sorry I'm late.

Let's start now. Has everybody got a book? Take out your work books. Open your books, please. Look at the picture on page... Page... Close your books/notebooks, please.

Go to the board. Come out to the board, please. Stand up! Turn around! Touch your nose! Point to the ... Count the .../ Count to... / Count from ... to...

Draw a/an... Colour the (apple)... red.

Is everything clear? Are you ready? Ready? Have you finished?

Hands up/down.

Listen carefully. Say it after me. Say that again, please. Watch my lips/my mouth.

Will you repeat it, please.

Close the door/window. Will you open the window, please.
 Come here. Go back to your place. Hurry up! Quick!
 Right. Good. Very good. Fine. That's better/much better now. That's not bad. Well done.
 Let's sing a song! Do you want to sing now? Once again, all together. Let's play a game!
 Don't do that! Be quiet, please! Quiet, please. Silence, please! Stop talking! Stop now! You are very noisy today.
 Can I have...?
 Have you got a/an...?
 Get into lines! Get into groups of four. Make groups of four, please.
 In pairs, please. Get into pairs. Work in twos. Work with your neighbour/partner.
 Have you got a partner? Who's your partner? Your turn now.
 Where is...?
 Do you like...? Who likes...?
 Here you are. Thank you. / Thanks.
 Can I go out, please?
 What have you learnt? What can you say? What can you do?
 That's all for today, thank you. We'll finish this next time. Finish this off at home.
 See you on ... Have a nice weekend.

NEMAČKI JEZIK
FRANCUSKI JEZIK
ITALIJANSKI JEZIK
ŠPANSKI JEZIK
RUSKI JEZIK

Način ostvarivanja programa

Treća godina učenja stranog jezika ima zadatak da utvrdi prethodno stečena znanja i uvede učenike u vještine razumevanja pisanog teksta i pisanja već usvojenih sadržaja. Komunikativna nastava jezik smatra sredstvom komunikacije. Primena ovog pristupa u nastavi stranih jezika zasniva se na nastojanjima da se dosledno sprovode i primenjuju sledeći stavovi:

- ciljni jezik upotrebljava se u učionici u dobro osmišljenim kontekstima od interesa za učenike;
- govor nastavnika prilagođen je uzrastu i znanjima učenika;
- učenici u početku većinom slušaju i reaguju a tek potom počinju i da govore;
- bitno je značenje jezičke poruke, a ne gramatička preciznost iskaza;
- znanja učenika mere se jasno određenim **relativnim** kriterijumima tačnosti i zato uzor nije izvorni govornik;
- sa ciljem da unapredi kvalitet i količinu jezičkog materijala, nastava se zasniva i na socijalnoj interakciji (rad u učionici sprovodi se putem grupnog ili individualnog rešavanja problema, potragom za informacijama i manje ili više složenim zadacima sa jasno određenim kontekstom, postupkom i ciljem).

Komunikativno-interaktivni pristup u nastavi stranih jezika uključuje i sledeće:

- usvajanje jezičkog sadržaja kroz ciljano i osmišljeno učestvovanje u društvenom činu;
- poimanje nastavnog programa kao dinamične, zajednički pripremljene i prilagođene liste zadataka i aktivnosti;
- nastavnik je tu da omogući pristup i prihvatanje novih ideja;
- učenici se tretiraju kao odgovorni, kreativni, aktivni učesnici u društvenom činu;
- udžbenici postaju izvori aktivnosti;
- učionica postaje prostor koji je moguće prilagođavati potrebama nastave iz dana u dan.

Tehnike (aktivnosti)

- Slušanje i reagovanje na komande nastavnika ili sa trake (uglavnom fizičke aktivnosti: ustani, sedi, hodaj, skoči, igray, ali i aktivnosti u vezi sa radom u učionici: crtaj, seci, boji, otvori/zatvori svesku, itd.)
- Rad u parovima, malim i velikim grupama (mini-dijalozi, igra po ulogama itd.)

- Manualne aktivnosti (seckanje, bojenje, pravljenje predmeta od glinamola ili slanog testa; izrada postera za učionicu ili roditelje i sl.)
- Vežbe slušanja (prema uputstvima nastavnika ili sa trake povezati pojmove u vežbanki, dodati delove slike koji nedostaju, i sl.)
- Igre
- Pevanje u grupi
- Klasiranje i upoređivanje (po količini, obliku, boji, godišnjim dobima, volim/ne volim, komparacije...)
- Pogađanje predmeta ili lica
- Rešavanje "tekućih problema" u razredu, tj. dogovori i mini-projekti
- Igra po ulogama (simulacija)
- Crtanje po diktatu
- "Prevođenje" iskaza u gest i gesta u iskaz
- Povezivanje zvučnog materijala sa ilustracijom
- Zajedničko pravljenje ilustrovanih materijala (album fotografija odeljenja sa izleta ili proslava, izveštaj/plan nedeljnih aktivnosti sa izleta ili druženja i slično)
- Razumevanje pisanog jezika:
 - a) prepoznavanje veze između slova i glasova
 - b) povezivanje reči i slike
 - v) odgovaranje na jednostavna pitanja u vezi sa tekstom
 - g) izvršavanje pročitanih uputstava i naredbi
- Pismeno izražavanje:
 - a) povezivanje glasova i slova
 - b) zamenjivanje reči crtežom ili slikom
 - v) pronalaženje nedostajuće reči (upotpunjavanje niza, pronalaženje "uljeza", osmosmerke, ukrštene reči, i slično)
 - g) povezivanje reči i kratkih rečenica sa slikama

MATEMATIKA

Cilj i zadaci

Cilj nastave matematike u osnovnoj školi jeste: da učenici usvoje elementarna matematička znanja koja su potrebna za shvatanje pojava i zavisnosti u životu i društvu; da osposobi učenike za primenu usvojenih matematičkih znanja u rešavanju raznovrsnih zadataka iz životne prakse, za uspešno nastavljanje matematičkog obrazovanja i za samoobrazovanje; kao i da doprinose razvijanju mentalnih sposobnosti, formiranju naučnog pogleda na svet i svestranom razvitku ličnosti učenika.

Zadaci nastave matematike jesu:

- da učenici stiču znanja neophodna za razumevanje kvantitativnih i prostornih odnosa i zakonitosti u raznim pojavama u prirodi, društvu i svakodnevnom životu;
- da učenici stiču osnovnu matematičku kulturu potrebnu za otkrivanje uloge i primene matematike u različitim područjima čovekove delatnosti (matematičko modelovanje), za uspešno nastavljanje obrazovanja i uključivanje u rad;
- da razvija učenikovu sposobnost posmatranja, opažanja i logičkog, kritičkog, stvaralačkog i apstraktnog mišljenja;
- da razvija kulturne, radne, etičke i estetske navike učenika, kao i matematičku radoznalost u posmatranju i izučavanju prirodnih pojava;
- da učenici stiču naviku i obučavaju se u korišćenju raznovrsnih izvora znanja;
- da učenicima omogući razumevanje odgovarajućih sadržaja prirodnih nauka i doprinese radnom i politehničkom vaspitanju i obrazovanju;
- da izgrađuje pozitivne osobine učenikove ličnosti, kao što su: istinoljubivost, upornost, sistematičnost, urednost, tačnost, odgovornost, smisao za samostalni rad;
- da interpretacijom matematičkih sadržaja i upoznavanjem osnovnih matematičkih metoda doprinese formiranju pravilnog pogleda na svet i svestranom razvitku ličnosti učenika;
- da učenici stiču sposobnost izražavanja matematičkim jezikom, jasnoću i preciznost izražavanja u pismenom i usmenom obliku;
- da učenici usvoje osnovne činjenice o skupovima, relacijama i preslikavanjima;
- da učenici savladaju osnovne operacije s prirodnim, celim, racionalnim i realnim brojevima, kao i osnovne zakone tih operacija;
- da učenici upoznaju najvažnije ravne i prostorne geometrijske figure i njihove uzajamne odnose;
- da osposobi učenike za preciznost u merenju, crtanju i geometrijskim konstrukcijama.

Treći razred

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- savladaju čitanje, pisanje i upoređivanje prirodnih brojeva do 1000;
- upoznaju rimske cifre (I, V, X, L, C, D, M) i princip čitanja i pisanja brojeva pomoću njih;
- uspešno obavljaju sve četiri računске operacije do 1000;
- upoznata svojstva operacija koriste za racionalnije (lakše) računanje;
- upoznaju zavisnost rezultata od komponenata operacije;
- znaju da izračunaju vrednost brojevnog izraza sa najviše tri operacije;
- umeju da pročitaju i zapišu pomoću slova svojstva računskih operacija;
- znaju da odrede vrednost izraza sa slovima iz date vrednosti slova;
- znaju da rešavaju jednostavnije jednačine u skupu brojeva do 1000;
- upoznaju i pravilno zapisuju razlomke čiji je brojilac 1, a imenilac manji ili jednak 10;
- uspešno rešavaju tekstualne zadatke;
- formiraju predstave o pravoj i polupravoj;
- uočavaju i umeju da crtaju prav, oštar i tup ugao;
- znaju da crtaju paralelne i normalne prave, kvadrat, pravougaonik, trougao i kružnicu (pomoću lenjira, trougaonika i šestara);
- stiču predstave o podudarnosti figura (preko modela i crtanja);
- znaju da odrede obim pravougaonika, kvadrata i trougla;
- upoznaju merenje mase tela i zapremine tečnosti, kao i nove jedinice za vreme (godina, vek).

Sadržaji programa

Blok brojeva do 1000

Dekadno zapisivanje i čitanje brojeva do 1000. Upoređivanje brojeva prema njihovim dekadnim zapisima. Pisanje brojeva rimskim ciframa.

Sabiranje i oduzimanje brojeva u bloku do 1000. Deljenje sa ostatkom u bloku brojeva do 100 (uključujući i usmene vežbe). Množenje i deljenje trocifrenog broja jednocifrenim.

Izrazi. Korišćenje zagrada i njihovo izostavljanje. Svojstva računskih operacija i njihova primena na transformisanje izraza i za računske olakšice.

Upotreba znakova za skup i pripadnost skupu: $\{ \}$, $\hat{I}$

Jednačine oblika poput: $x \pm 13 = 25$, $125 - x = 25$, $5 \cdot x = 225$. Nejednačine oblika poput:

$x > 15$, $x < 245$. Skup rešenja nejednačine.

Tekstualni zadaci

Razlomci oblika $\frac{1}{2}$ ($a \leq 10$).

Geometrijski objekti i njihovi međusobni odnosi

Kružnica (kružna linija) i krug. Crtanje pomoću šestara. Ugao. Vrste uglova - oštar, prav, tup. Paralelne i normalne prave i njihovo crtanje pomoću običnog i trougaonog lenjira.

Pravougaonik i kvadrat. Trougao. Crtanje ovih figura pomoću lenjira i šestara.

Poređenje i grafičko nadovezivanje duži. Obim pravougaonika, kvadrata i trougla.

Merenje i mere

Milimetar i kilometar. Kilogram. Litar. Godina i vek. Odnosi između manjih i većih jedinica koji ostaju u okviru bloka brojeva do 1000.

Način ostvarivanja programa

Zbog lakšeg planiranja nastave daje se orijentacioni predlog časova po temama po modelu (ukupno časova za temu; časova za obradu, časova za ponavljanje i uvežbavanje)

Blok brojeva do 1000 (138; 54 + 84)

Geometrijske figure i njihovi međusobni odnosi (32; 12 + 20)

Merenje i mere (10; 4 + 6)

Glavna odlika programa matematike za mlađe razrede jeste što su akcentovani opažajni pojmovi, koji se stvaraju kroz dobro planiranu aktivnost.

Skupovi. Izdvajanjem grupa objekata, koji se posmatraju kao samostalne celine, planski se sistematizuje didaktički materijal. Da bi imenovanje ovakvih raznovrsnih celina i njihovih objekata bilo jednoobraznije i da bi se time podsticala apstrakcija, predviđa se aktivna upotreba reči skup i elemenat, bez pokušaja da se ideja skupa učini eksplicitnom. Pri izdvajanju skupova vodi se računa o tome da je na neki detetu dostupan način jasan ključ po kojem je izvršeno izdvajanje i time u njegovoj svesti potpuno određena realizacija pripadnosti. Takođe, treba u raznovrsnim primerima i zadacima koristiti simbole za skup i pripadnost elementa skupu.

Grafičko predstavljanje raznih stvarnih situacija pomoću Venovih dijagrama (i na druge prikladne načine) ima izvanrednu saznavnu ulogu: isticanje bitnog i zanemarivanje nebitnog, razvijanje "didaktičke pismenosti" i osposobljavanje deteta za svrsishodno mišljenje. Istovremeno, time se ostvaruju razne korespondencije, što aktivno začinje i podstiče razvoj ideje o funkciji. Zato se često predviđa korišćenje dijagramskih slika i rad sa njima - spajanje, preslaganje elemenata i sl.

Dijagramske slike treba koristiti i u predstavljanju linija. Na podesan vizuelan način ili kroz prigodan jezik treba isticati svojstva relacije, zahtevajući pri tome da ih učenici i sami uočavaju, ispravno predstavljaju i u tom smislu sa njima aktivno rade. Pri tome je izlišno prerano insistiranje na terminima koji izražavaju svojstva relacija, kao i na određivanju pojmova putem definicija.

Brojevi. Program matematike u razrednoj nastavi predviđa da učenici postupno upoznaju brojeve prirodnog niza i broj nulu kako bi na kraju IV razreda u potpunosti savladali sistem prirodnih brojeva i njegova svojstva.

Operacije s brojevima, u duhu ovog programa, treba shvatiti po sledećem planu: izdvajati pogodne prirodne i didaktički pripremljene situacije koje daju značenje operacijama i brojevima uz isticanje nepromenljivosti rezultata.

Deljenje jednocifrenim brojem, sa i bez ostatka, zaokružuje minimum sadržaja obaveznih za usmeno računanje i tako čine usmeni fond za algoritme računanja sa brojevima u dekadskom zapisu.

Program predviđa prvo upoznavanje svojstava operacija, a zatim, na toj osnovi, objašnjavanje načina računanja. Time se povećava efikasnost nastave i učenicima znatno olakšava usvajanje tablica sabiranja i množenja, kao i formiranje drugih računskih umenja. Isto tako, blagovremeno izučavanje svojstava operacija i veza između njih podiže teorijski nivo celog rada iz matematike i potpunije otkriva smisao operacije. Usvajanje svakog svojstva operacije prolazi kroz nekoliko etapa: pripremna vežbanja, odgovarajuće operacije na odabranim primerima, formulisanje svojstva, primena svojstva u određivanju vrednosti izraza i načinu računanja.

Pored pismenog računanja, u III razredu treba i dalje poklanjati pažnju usmenom računanju, jer ono često brže i jednostavnije dovodi do rezultata i ima prednost u praktičnom životu kad se računa s malim brojevima. Tako, na primer, umesto da učenici pismeno izračunavaju 8×39 , mnogo je brže i jednostavnije da usmeno izračunavaju 8×40 . Za ovakav rad neophodno je da učenici dobro shvate svojstva računskih operacija. Ovo će biti ostvareno tek kada učenicima postane potpuno jasna zavisnost između komponenata računskih operacija.

Pri izučavanju operacija, treba predvideti dovoljan broj vežbanja čijim će obavljanjem učenici izgrađivati sigurnost i spretnost usmenog i pismenog računanja. Međutim, sama ta tehnika nije dovoljna. Tek razumevanjem šta koja računska operacija predstavlja u konkretnim zadacima, odnosno svesno odlučivanje, a ne nagađanje, kada koju operaciju treba primeniti, pretvara tu tehniku u stvarno, a ne formalno znanje.

Brojeve izraze treba obrađivati uporedo sa uvežbavanjem računskih operacija. Treba insistirati na tome da učenici tekstualno zapisane zadatke prikazuju brojevnim izrazima i da rečima iskazuju brojeve izraze, odnosno da ih čitaju. Ovakvim načinom obrađivanja brojevnih izraza, učenici se sigurno snalaze u redosledu računskih operacija i lako shvataju značaj zagrada u zadacima.

Počeci formiranja matematičkog jezika. Matematički jezik čine osnovni simboli, izrazi i formule. To je jezik tačan, jasan i istovremeno precizan.

Kod učenika se postupno izgrađuje predstava o promenljivoj, pri čemu slovo nastupa u svojstvu simbola promenljive. Učenici najpre određuju vrednosti najprostijih izraza (oblika: $a+3$, $b-4$, $a+b$, $a-b$) za različite brojeve vrednosti slova koja u njima figurišu. Kasnije postepeno upoznaju složenije izraze.

Paralelno sa slučajevima jednakosti dvaju izraza, učenici upoznaju i slučajeve nejednakosti, koji dozvoljavaju ne samo uvođenje mnogih raznovrsnosti u sistem vežbanja, nego i upoznavanje novih slučajeva kada postoji samo neki određeni broj vrednosti slova koje zadovoljavaju postavljeni uslov (npr. određujući vrednost slova za koju je istinit zapis $a + 4 < 8$, učenici se uveravaju da u njima poznatom skupu brojeva datim uslovima udovoljavaju samo vrednosti 0, 1, 2, 3). Korisno je razmatrati i takve slučajeve kada nijedna od mogućih brojevnih vrednosti date oblasti brojeva ne ispunjava zadate uslove (na primer, u vežbanjima tipa: Odrediti vrednosti slova za koje su istiniti zapisi: $a+5 < 5$ i sl.).

Program predviđa da se jednačine i nejednačine, kao specijalne formule, rešavaju paralelno sa vršenjem odgovarajućih računskih operacija. Rešavanje jednačina zasniva se na poznavanju računskih operacija i njihove međusobne povezanosti. Pri rešavanju jednačina s nepoznatim elementom množenja i deljenja, treba uzimati samo primere s celobrojnim rešenjima. Kod rešavanja nejednačina u razrednoj nastavi, treba koristiti način "pogađanja" na pogodno odabranim primerima. Isto tako, uz datu nejednačinu, treba posmatrati i odgovarajuću jednačinu koja se dobija kad se u nejednačini znak nejednakosti zameni znakom jednakosti. Ako odredimo rešenje jednačine, onda je lako odrediti skup rešenja date nejednačine.

Jednačine i nejednačine pružaju velike mogućnosti za još potpunije sagledavanje svojstava računskih operacija i funkcionalne zavisnosti rezultata operacije od njenih komponenata.

Kada određeni broj zadovoljava (ne zadovoljava) datu jednačinu ili nejednačinu, onda to učenici treba da iskazuju i zapisuju rečima "tačno" ("netačno") ili na neki drugi, kraći način.

Ideja funkcije. Ideja funkcije prožima sve programske sadržaje, počevši od formiranja pojma broja i operacije. Najveći značaj na ovom planu pridaje se otkrivanju ideje preslikavanja (npr. svakoj duži, pri određenoj jedinici merenja, odgovara jedan određeni broj itd.). Izgrađivanju pojma preslikavanja pomaže uvođenje tablica i dijagrama. Na primer, u vidu tablice pregledno se može zapisati rešenje zadatka: "U dvema

kutijama nalazi se ukupno 8 olovaka. Koliko olovaka može biti u jednoj, a koliko u drugoj kutiji?" Pri tome učenici uočavaju sve odnose (u prvoj kutiji broj olovaka povećava se za 1, u drugoj se smanjuje za 1, a ukupan broj olovaka u obe kutije se ne menja).

Tablični način izražavanja preslikavanja koristi se za utvrđivanje promene rezultata operacija, u zavisnosti od promene jedne od komponenata, kao i za ustanovljavanje proporcionalnosti promena pojedinih elemenata operacije.

U procesu sistematskog rada s tablicama, učenici ovladavaju samim načinom korišćenja tablica za utvrđivanje odgovarajućih zavisnosti između podataka (veličina) što je, samo po sebi, posebno važno.

Otkrivanju ideje funkcije doprinose i raznovrsna vežbanja s brojevnim nizovima. Na primer, može se dati zadatak: "Produžiti niz 10, 15, 20... Koji će broj biti u nizu na osmom (petnaestom) mestu? Da li je u datom nizu broj 45 (ili 44)? Na kojem će mestu u datom nizu biti broj 55 (ili 70)?"

Tekstualni zadaci. Tekstualni zadaci koriste se kao sadržaji raznih vežbanja, pri čemu učenici u raznim životnim situacijama uočavaju odgovarajuće matematičke relacije, i obratno - matematičke apstrakcije primenjuju u odgovarajućim životnim odnosima: oni predstavljaju sredstvo povezivanja nastave matematike sa životom. U procesu rešavanja zadataka učenici izgrađuju praktična umenja i navike koje su im neophodne u životu i upoznaju našu društvenu stvarnost. Sam proces rešavanja tekstualnih zadataka na najbolji način doprinosi matematičkom i opštem razvitku učenika. Treba nastojati da se u procesu rešavanja potpuno iskoriste sve mogućnosti koje postoje u zadacima.

Pri razmatranju svake nove operacije, prvo se uvode prosti zadaci koji su usmereni na otkrivanje smisla te operacije (zadaci za određivanje zbira, razlike, proizvoda, količnika), a zatim se uvode zadaci pri čijem se rešavanju otkriva novi smisao operacija (zadaci povezani s pojmovima razlike i količnika); na kraju se razmatraju prosti zadaci koji se odnose na otkrivanje uzajamnih veza između direktnih i obratnih operacija (zadaci za određivanje nepoznate komponente). Složene zadatke treba rešavati postupno, prema njihovoj komplikovanosti: prvo zadatke sa dve, a zatim i sa tri operacije.

Upotreba izraza predviđa se i pri rešavanju složenih zadataka. Pri rešavanju zadataka s prethodnim sastavljanjem izraza, pažnja se usredsređuje na analizu uslova zadataka i sastavljanje plana njegovog rešenja. U strukturi izraza prikazuje ceo tok rešenja zadataka: operacije koje treba obaviti, brojevi nad kojima se obavljaju operacije i redosled kojim se izvršavaju te operacije.

Sastavljanje izraza predstavlja dobru pripremu za sastavljanje najprostijih jednačina prema uslovu zadatka. U svakoj konkretnoj situaciji zadatke treba rešavati najracionalnijim načinom, uz upotrebu dijagrama, shema i drugih sredstava prikazivanja. Neophodno je, takođe, da učenik prethodno procenjuje rezultat i da proverava tačnost samog rezultata. Proveri treba posvećivati veliku pažnju; ukazati učenicima na njenu neophodnost, na razne načine proveravanja i navikavati ih da samostalno vrše proveru rezultata. Nijedan zadatak ne treba smatrati završnim dok nije izvršena provera. Pri računanju, koje se mora obavljati tačno, treba razvijati brzinu, s tim da ona nikada ne ide na štetu tačnosti.

Geometrijski sadržaji. Osnovna intencija programa u oblasti geometrije sastoji se u tome što se insistira i na geometriji oblika, kao i na geometriji merenja (merenje duži, površi, tela). Izučavanje geometrijskog gradiva povezuje se s drugim sadržajima početne nastave matematike. Koriste se geometrijske figure u procesu formiranja pojma broja i operacija s brojevima; i obratno, koriste se brojevi za izučavanje svojstva geometrijskih figura. Na primer: pojam razlomka daje se pomoću deljenja duži i kruga na jednake delove; distributivno svojstvo množenja ilustruje se izračunavanjem obima pravougaonika (ili površine pravougaonika podeljenog na dva manja pravougaonika); komutativno svojstvo množenja prikazuje se na pravougaoniku koji je rastavljen na jednake kvadrate, zadaci o kretanju ilustruju se na dužima itd.

Početna nastava geometrije mora biti eksperimentalna, tj. najprostije geometrijske figure i neka njihova svojstva upoznaju se praktičnim radom, preko raznovrsnih modela figura u toku posmatranja, crtanja, rezanja, presavijanja, merenja, procenjivanja, upoređivanja, poklapanja itd. Pri tome učenici uočavaju najbitnija i najopštija svojstva određenih figura koja ne zavise od vremena, materijala, boje, težine i dr. Tako učenici stižu elementarne geometrijske predstave, apstrahujući nebitna konkretna svojstva materijalnih stvari.

Iako osnovu nastave geometrije u mlađim razredima čine organizovano posmatranje i eksperiment, ipak je neophodno da se učenici navikavaju, u skladu sa uzrastom, ne samo da posmatraju i eksperimentišu već da i sve više rasuđivanjem otkrivaju geometrijske činjenice.

Sistematski rad na razvijanju elementarnih prostornih predstava kod učenika u razrednoj nastavi treba da stvori dobru osnovu za šire i dublje izučavanje geometrijskih figura i njihovih svojstava u starijim razredima osnovne škole.

Merenje i mere. Za upoznavanje metarskog sistema mera treba koristiti očigledna sredstva i davati učenicima da mere predmete iz okoline (u učionici, školskom dvorištu, kod kuće itd.). Isto tako, neophodno je i da se učenici vežbaju da procenjuju "odoka" (npr. razdaljinu između dva predmeta i sl.), pa da po završenom takvom merenju, utvrđuju izračunavanjem koliku su grešku učinili. Prilikom obrade mera za površinu treba koristiti modele u veličini kvadratnog metra, kvadratnog decimetra, kvadratnog centimetra kao i crteže ovih modela. Mere za površinu treba obrađivati uporedo sa odgovarajućim gradivom iz geometrije.

Pretvaranje jedinica u manje i veće jedinice treba pokazivati i uvežbavati na primerima, ali u zadacima ne treba preterivati s velikim brojem raznih jedinica. Blagovremenim uvođenjem metarskog sistema mera, otpada potreba da se višeimeni brojevi izdvajaju u poseban odeljak, odnosno računske operacije sa višeimenim brojevima treba izvoditi uporedo s računanjem s prirodnim brojevima na taj način što će se višeimeni brojevi pretvarati u jednoimene brojeve najnižih jedinica.

Osnovni zahtevi u pogledu matematičkih znanja i umenja učenika

Znati:

- niz brojeva do 1000;
- tablične slučajeve operacija (napamet); tablicu sabiranja jednocifrenih brojeva i odgovarajuće slučajeve oduzimanja, tablicu množenja jednocifrenih brojeva i odgovarajuće slučajeve deljenja;
- jedinice za dužinu, masu i zapreminu tečnosti;
- svojstva računskih operacija.

Umeti:

- čitati, zapisivati i upoređivati brojeve prve hiljade;
- vršiti četiri osnovne računske operacije u okviru prve hiljade;
- koristiti pri obavljanju računskih operacija upoznata svojstva operacija, kao i specijalne slučajeve operacija (sa nulom i jedinicom);
- izračunati vrednost brojevnog izraza sa najviše tri operacije;
- koristiti znake za skup i pripadnost elementa skupu;
- rešavati jednačine (navedene u programu) na osnovu zavisnosti između rezultata i komponenata operacija;
- rešavati nejednačine (navedene u programu) metodom probanja;
- rešavati jednostavnije zadatke sa najviše tri operacije;
- zapisivati razlomke (navedene u programu);
- crtati uglove (prav, oštar i tup); paralelne i normalne prave, pravougaonik i kvadrat, trougao i krug (pomoću odgovarajućeg geometrijskog pribora);
- izračunati obim pravougaonika, kvadrata i trougla;
- koristiti udžbenik.

PRIRODA I DRUŠTVO

Cilj i zadaci

Cilj nastavnog predmeta *priroda i društvo* jeste upoznavanje sebe, svog prirodnog i društvenog okruženja i razvijanje sposobnosti za odgovoran život u njemu.

Zadaci ovog nastavnog predmeta su:

- razvijanje sposobnosti zapažanja osnovnih svojstava objekata, pojava i procesa u okruženju i uočavanje njihove povezanosti;
- razvijanje osnovnih pojmova o prirodnom i društvenom okruženju i povezivanje tih pojmova;
- razvijanje osnovnih elemenata logičkog mišljenja;
- razvijanje radoznalosti, interesovanja i sposobnosti za aktivno upoznavanje okruženja;
- osposobljavanje za samostalno učenje i pronalaženje informacija;
- integrisanje iskustvenih i naučnih saznanja u sistem pojmova iz oblasti prirode i društva;
- sticanje elementarne naučne pismenosti i stvaranje osnova za dalje učenje;
- usvajanje civilizacijskih tekovina i upoznavanje mogućnosti njihovog čuvanja, racionalnog korišćenja i dograđivanja;
- razvijanje ekološke svesti i razumevanje osnovnih elemenata održivog razvoja.

Treći razred

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

Zadaci

- razvijanje sposobnosti zapažanja osnovnih svojstava objekata, pojava i procesa u okruženju i uočavanje njihove povezanosti;
- razvijanje osnovnih naučnih pojmova iz prirodnih i društvenih nauka;
- razvijanje osnovnih pojmova o širem prirodnom i društvenom okruženju - zavičaju;
- razvijanje radoznalosti, interesovanja i sposobnosti za aktivno upoznavanje okruženja;
- razvijanje osnovnih elemenata logičkog mišljenja;
- sticanje elementarne naučne pismenosti, njena funkcionalna primenljivost i razvoj procesa učenja;
- osposobljavanje za snalaženje u prostoru i vremenu;
- razumevanje i uvažavanje sličnosti i razlika među pojedincima i grupama;
- korišćenje različitih socijalnih veština, znanja i umenja u neposrednom okruženju;
- razvijanje odgovornog odnosa prema sebi, okruženju i kulturnom nasleđu.

Sadržaji programa

PRIRODA ↔ ČOVEK ↔ DRUŠTVO

*Moj zavičaj**

Oblici reljefa u okruženju: nizije, kotline i planine (podnožje, strane, obronci, vrh planine).

Oblici pojavljivanja vode u okruženju (reka i njene pritoke, bara, jezero...).

Životne zajednice (sastav zemljišta, vlažnost, uticaj svetlosti i toplote, biljni i životinjski svet) i međusobni uticaji u životnoj zajednici.

Kopnene životne zajednice (šume i *travnate oblasti*).

Kultivisane životne zajednice: obradivo zemljište (voćnjaci, povrtnjaci, njive...) i parkovi.

Karakteristični biljni i životinjski svet kopnenih životnih zajednica. Lanac ishrane.

Značaj i zaštita reljefa (zemljišta i kopnenih životnih zajednica).

Vodene životne zajednice (bare, jezera, reke...).

Karakteristični biljni i životinjski svet vodenih životnih zajednica. Lanac ishrane.

Značaj i zaštita voda i vodenih životnih zajednica.

Neživa priroda

Razlike i sličnosti vode i drugih tečnosti (providnost, gustina, voda i druge tečnosti kao rastvarači).

Ponašanje tela (materijala) u vodi i različitim tečnostima (pliva - tone, rastvara se - ne rastvara se; zavisnost brzine rastvaranja od usitnjenosti materijala, temperature i mešanja).

Promene pri zagrevanju i hlađenju tečnosti (promena temperature, isparavanje - brže, sporije, zamrzavanje...).

Osnovne karakteristike tečnosti (promenljivost oblika, prostor koji zauzima - zapremina, slobodna površina, uslovi toka ...).

Vazduh pritiska i pokreće. Promenljivost oblika i zapremine.

Promene koje nastaju pri zagrevanju i hlađenju vazduha (promena temperature, zapremine, strujanje vazduha...).

Čvrsto, tečno, gasovito - razlike i sličnosti (oblik, zapremina, ponašanje pri mehaničkim i toplotnim uticajima). Promene materijala i objekata: povratne (isparavanje, kondenzovanje, elastičnost) i nepovratne (sagorevanje, rđanje).

Veza žive i nežive prirode

Svojstva zemljišta i njihov značaj za živi svet.

Svojstva vode i vazduha koja su značajna za živi svet i ljudsku delatnost (uticaj vode i vazduha na zemljište, biljni i životinjski svet, snaga vode i vetra ...).

Kruženje vode u prirodi.

Vremenske prilike i njihov značaj za život u okruženju.

Različiti zvuci u prirodi kao posledica kretanja.

Povezanost životnih zajednica i uloga čoveka u njihovoj održivosti.

KRETANJE U PROSTORU I VREMENU

Različiti oblici kretanja i njihove osnovne karakteristike (kretanje po pravoj liniji, kružno kretanje, kretanje tela na opruzi, klatna, talasanje... ; uočavanje uzroka nastanka nekih kretanja i periodičnog ponavljanja).

Kretanje proizvodi zvuk (treperenje zategnute žice, gumice, zategnute kože...).

Kada i kako tela padaju, klizaju se i kotrljaju naniže.

Orijentacija prema Suncu i određivanje glavnih strana sveta.

Orijentacija pomoću plana naselja.

Orijentacija na geografskoj karti Republike Srbije (uočavanje oblika reljefa, voda, naselja, saobraćajnice, granice ... zavičaj na karti Srbije).

Vremenske odrednice (datum, godina, decenija, vek - bliža i dalja prošlost).

NAŠE NASLEĐE

Kako otkrivamo prošlost (svedoci bliže i dalje prošlosti).

Tragovi prošlosti: materijalni, pisani, usmeni i običajni.

Čuvamo i negujemo ostatke prošlosti.

Nekad i sad

Određivanje bliže i dalje prošlosti (život u porodici, školi, naselju, zavičaju).

Moj zavičaj i njegova prošlost - kulturna i istorijska (način života, proizvodnja i razmena dobara, zanimanja, odevanje, ishrana, tradicionalne svetkovine, igre, zabave...).

Likovi iz naših narodnih pesama, pripovedaka i bajki - povezanost događaja iz prošlosti sa mestom i vremenom događanja.

Znameniti ljudi našeg kraja (prosvetitelji, pesnici, pisci, slikari, naučnici...).

MATERIJALI I NJIHOVA UPOTREBA

Specifične promene materijala pod toplotnim i mehaničkim uticajima (metal, plastelin, voda, plastika različite tvrdoće, drvo, vosak, alkohol, krzno...).

Električna provodljivost vode, vodenih rastvora i vazduha (provera pomoću strujnog kola sa baterijom i malom sijalicom).

Vazduh - toplotni izolator.

Magnetna svojstva materijala (prirodni magneti, mogućnost namagnetisavanja tela i osobine koje tada ispoljavaju).

Svojstva materijala određuju njihovu upotrebu.

Značaj i neophodnost recikliranja materijala i racionalne potrošnje proizvoda od stakla, plastike, metala.

LJUDSKA DELATNOST

Stanovništvo našeg kraja (sličnosti, razlike, suživot).

Dečija prava, pravila grupa (poznavanje, uvažavanje i življenje u skladu sa njima).

Proizvodne i neproizvodne delatnosti ljudi i njihova međuzavisnost.

Selo i grad, sličnosti i razlike (zagađenost...), njihova povezanost, zavisnost i međuslovljenost.

Saobraćajnice u okruženju (ponašanje na saobraćajnicama: prelazak preko ulice, puta, kretanje duž puta, istrčavanje na kolovoz, korišćenje javnog prevoza, vožnja biciklom, igra pored saobraćajnica; imenovanje i prepoznavanje na geografskoj karti).

Međusobni uticaji čoveka i okruženja (način na koji čovek menja okruženje), uticaj na zdravlje i život kroz pravila ponašanja koja doprinose održivom razvoju.

Način ostvarivanja programa

Nastavni predmet *priroda i društvo* predstavlja programski kontinuitet nastavnog predmeta *svet oko nas* iz prva dva razreda osnovnog obrazovanja i vaspitanja. On nastavlja razvojnu koncepciju uzlaznih spiralnih krugova u građenju pojmova, usvajanju znanja, veština, stavova i vrednosti iz integrativnih oblasti prirode i društva. Postupno se razvija princip zavičajnosti koji se proteže kroz ceo prvi ciklus:

I razred *Moja okolina* (neposredno okruženje)

II razred *Moje mesto* (naselje sa okolinom)

III razred *Moj zavičaj* (prirodno i društveno okruženje, kraj)

IV razred *Moja domovina* (država Srbija, deo sveta).

Struktura programa ukazuje na kontinuitet u pojačanom razvijanju znanja iz prirodnih nauka što se ogleda u izboru sadržaja programa. Takođe, postoji nov pristup pri izučavanju prošlosti, koji je oslobođen sadržaja iz šire istorije jer ih učenici teže usvajaju na ovom uzrastu.

Kao i u prethodna dva razreda potrebno je obezbediti integrisanost gradiva koje se obrađuje, kako među različitim sadržajima programa, tako i sa drugim predmetima i realnim životom. Sistematizovanjem, dopunjavanjem i restrukturiranjem iskustvenih saznanja učenika i njihovim dovodenjem u vezu sa naučnim saznanjima, znanja se nadograđuju, proveravaju i primenjuju. Zapažanje osnovnih svojstava objekata, pojava i procesa u okruženju i uočavanje njihove povezanosti treba da budu u osnovi svih aktivnosti u realizaciji ovog programa, što na ovom uzrastu predstavlja odličan podsticaj za razvoj saznavnih sposobnosti i kognitivnih procesa učenika.

Znanja koja se stiču u okviru ovog predmeta treba da budu u funkciji odgovornog odnosa prema sebi, drugima i prirodi, odnosno treba da budu osnov za formiranje pravilnih navika, stavova i vrednosti. Za učenike je važno da mesto i ulogu čoveka u okruženju ne posmatraju po antropocentričnom modelu već da razvijaju ekocentrični pogled na svet, jer je čovek deo prirode i u skladu sa njom treba da se ponaša.

Program sadrži pet tematskih celina: *Priroda ↔ čovek ↔ društvo*, *Kretanje u prostoru i vremenu*, *Naše nasleđe*, *Materijali i njihova upotreba*, *Ljudska delatnost*. Svaka od tematskih celina struktuirana je tako da ukazuje na aspekt sa kog treba razmatrati navedene sadržaje.

I tema: *Priroda ↔ čovek ↔ društvo* određuje prirodni prostor sa njegovim osnovnim karakteristikama i uzajamnim vezama u okviru koga će se razmatrati navedeni sadržaji. Životne zajednice, dominantni sadržaji ove teme obrađuju se u osnovnim obeležjima ovog pojma dok se karakteristične životne zajednice u okruženju (zavičaju) izučavaju temeljnije kroz razne forme aktivnog i ambijentalnog učenja.

* *Moj zavičaj*, odnosno okruženje, predstavlja geografski prostor kraja, odnosno krajine, u čijim granicama se kreće svih pet programskih tema.

* *Kraj* - dva ili više susednih predela koji se međusobno razlikuju, ali zajedno predstavljaju određenu teritorijalnu celinu (Mačva sa Pocerinom, Podrinje, Polimlje, Gruža, Pešter...).

* *Krajina* - dva ili više krajeva sličnih geografskih karakteristika koji zajedno sačinjavaju određenu teritorijalnu celinu (Srem, Banat, Bačka, Šumadija, Negotinska krajina...).

U okviru *nežive prirode* nastavlja se sa razvojem pojmova sa kojima su se učenici susreli u prva dva razreda. Sistematizuju se znanja o objektima, vodi i vazduhu i vrši se transfer pri građenju i razumevanju pojmova čvrsto, tačno, gasovito. To podrazumeva i razmatranje fenomena povratnih i nepovratnih procesa.

Čovek kao živo i društveno biće dat je kao okosnica od koje zavise odnosi koji vladaju u životnim zajednicama. On je odlučujući faktor u održanju prirodne ravnoteže ili uzrok poremećene ekološke ravnoteže unutar životne zajednice. Često je regulator u odnosima različitih životnih zajednica, što se ne sme gubiti iz vida pri obradi sadržaja prve teme, ali i svih ostalih tema u okviru programa predmeta *priroda i društvo*.

II *Kretanje u prostoru i vremenu* - U okviru ove teme dati su sadržaji koji tumače osnovne karakteristike nekih realnih oblika kretanja (pravolinijsko, kružno..., kao i kretanje koje nastaje kao posledica sile Zemljine teže -

padanje, klizanje i kotrljanje naniže). Sadržaje koji se odnose na kretanje potrebno je razmatrati fenomenološki odnosno, pored spoznavanja osnovnih karakteristika kretanja, bitno je uočiti uzroke i posledice navedenih oblika kretanja. Najpogodnije aktivnosti za realizaciju ovih sadržaja jesu: istraživanje, eksperimentisanje, ogledi, praćenje, procenjivanje, posmatranje, opisivanje i beleženje na razne načine. Tema obuhvata i sadržaje za simboličko predstavljanje prostora i vremena, kao i snalaženje (orijentacija) pomoću navedenih simbola. Ove sadržaje neophodno je obraditi radi sticanja funkcionalnih znanja i umenja potrebnih za procese daljeg učenja i radi snalaženja u svakodnevnom životu.

III *Naše nasleđe* - Ova tema u svom uvodnom delu ukazuje na tragove prošlosti (materijalne, pisane, usmene i običajne) koji nas vode u bližu i dalju prošlost i omogućuju nam da upoznamo svoje kulturno nasleđe, odnosno materijalnu i duhovnu tradiciju. Podtema *Nekad i sad* određuje vreme i prostor na putu koji sledimo, istražujući prošlost u njenim raznim pojavnim formama i obeležjima života: nekad i nekad davno, u poređenju sa ovim, sad i ovde. Nastava koja obrađuje sadržaje i teme *Naše nasleđe* ima dva vida: teorijski i praktični, podjednako zastupljen. Teorijski vid nastave daje tumačenje određenih tragova prošlosti, postavlja ih u jasno definisan kontekst, i tamo gde je to moguće prikazuje njen hronološki razvoj od nekad davno (sedam, osam vekova), nekad (jedan do dva veka), ne tako davno (nekoliko decenija ili godina unazad), pa sve do sadašnjeg vremena. Računanje davne, daleke i bliže prošlosti na vremenskoj lenti treba povezati sa nastavom matematike u trećem razredu. Praktični vid nastave podrazumeva aktivan dodir sa objektima koji čine materijalnu komponentu tradicijske kulture: obilazak etnoloških i etnografskih postavki.

IV *Materijali i njihova upotreba* - Ova tema obuhvata sadržaje čije izučavanje ukazuje na specifična svojstva materijala koji se prvo moraju fenomenološki obraditi, a tek potom povezati sa njihovom funkcionalnom primenljivošću u svakodnevnom životu. Jedna od preporučenih aktivnosti u ovoj tematskoj oblasti, u kojoj učenici mogu lično da se angažuju i daju doprinos zaštiti životne sredine i istovremeno se ponašaju u skladu sa konceptom održivog razvoja, može biti *sakupljanje i razdvajanje otpada za reciklažu (papir, plastika, limenke...)*.

V *Ljudska delatnost* je završna tema koja proizilazi iz svih prethodnih. Ona naglašava čoveka kao intelektualno, kreativno i društveno biće koje je sposobno da menja svoje okruženje, prilagođava ga sopstvenim potrebama i potrebama grupa kojima pripada. Ovde se moraju naglasiti pravila koje čovek donosi i kojih se mora pridržavati da bi zaštitio sebe, druge i svoje okruženje (zdravstveno-higijenska i saobraćajna pravila, dečja i ljudska prava koja uvažavaju različitosti i omogućuju suživot, pravila koja obezbeđuju ekološku ravnotežu u okruženju i održivi razvoj za buduće generacije). U realizaciji sadržaja ove teme moraju se imati u vidu cilj i zadaci predmeta koji omogućuju formiranje stavova i vrednosti iz sfere zdravlja, ekologije, održivog razvoja, demokratije i tehnologije.

Ovaj nastavni predmet predstavlja osnovu za izučavanje sadržaja u okviru nastavnih predmeta biologija, geografija, istorija, fizika i hemija. Ako se ima u vidu da će se učenici susresti sa tim predmetima tek za nekoliko godina važno je postepeno graditi mrežu pojmova i obezbediti pozitivan transfer znanja. Predmet ne bi trebalo opterećivati preteranom faktografijom, već se fokusirati na sticanje osnovnih znanja koja treba da budu dobro integrisana kako ne bi ostala izolovana i samim tim manje razumljiva i još manje primenljiva.

Uz navedene tematske celine nije predložen broj časova već je ostavljeno nastavniku da kroz operative planove odredi dinamiku imajući u vidu postavljene ciljeve i zadatke predmeta i konkretne uslove u kojima se odvija nastavni proces.

Prilikom realizacije nastavnih tema poželjno je ostvariti integrisan tematski i multidisciplinarni pristup. *Priroda i društvo* kao nastavni predmet ima mogućnosti za korelaciju sa obaveznim predmetima kao i sa znatnim brojem izbornih predmeta (*čuvari prirode, ruka u testu, narodna tradicija, građansko vaspitanje...*) jer su im sadržaji međusobno kompatibilni.

Za izučavanje prirodnih pojava vrlo je značajno problemsko strukturiranje sadržaja kao podsticaj radoznalosti i intelektualne aktivnosti učenika. U trećem razredu prednost i dalje imaju istraživačke aktivnosti zasnovane na čulnom saznanju, stečene praktikovanjem kroz eksperimente u osmišljenoj obrazovnoj aktivnosti, kao i u svakodnevnom životu. Poželjne su aktivnosti koje omogućuju interakciju sa fizičkom i socijalnom sredinom, jer doprinose spoznavanju sveta oko nas, tako što se otkrivaju odnosi i upoznaju svojstva i karakteristike predmeta, bića, pojava i procesa uz razvijanje socijalnih veština.

Izabrane aktivnosti treba da angažuju kako pojedina čula, tako i više čula istovremeno. Sinhronizacija čulnih utisaka daje celovitu sliku objekata, procesa, pojava i njihovu integraciju u kompleksnu sliku sveta, a uvažava

različitosti u sklonostima dece pri upoznavanju sveta i procesu učenja. Dobra integracija čulnih utisaka uslov je za pravilno iskustveno saznanje i otvoren put za transformaciju predstava i opažajno-praktičnog mišljenja u pojamovno.

Kad god je to moguće, u procesu učenja treba omogućiti učenicima izbor različitih aktivnosti i sadržaja, shodno njihovim subjektivnim sklonostima, radi postizanja željenih ciljeva. Aktivnosti treba osmisliti tako da (uz oprez) dete isprobava svoje mogućnosti. Neophodno je pružiti mu priliku da kroz aktivnosti pokaže svoju osposobljenost u praktičnoj primeni usvojenih znanja.

Značajne aktivnosti učenika u okviru predmeta *priroda i društvo* jesu:

- **Posmatranje** sa usmerenom i koncentrisanom pažnjom radi jasnog zapažanja i uočavanja sveta u okruženju (uočavanje vidnih karakteristika);
- **Opisivanje** - verbalno ili likovno izražavanje spoljašnjih i unutrašnjih zapažanja;
- **Procenjivanje** - samostalno odmeravanje;
- **Grupisanje** - uočavanje sličnosti i različitosti radi klasifikovanja;
- **Praćenje** - kontinuirano posmatranje radi zapažanja promena;
- **Beleženje** - zapisivanje grafičko, simboličko, elektronsko beleženje opažanja;
- **Praktikovanje** - u nastavi, svakodnevnom životu i spontanoj igri i radu;
- **Eksperimentisanje** - namerno modifikovane aktivnosti, ogledi koje izvodi sam učenik;
- **Istraživanje** - ispitivanje svojstava i osobina, veza i uzročno-posledičnih odnosa;
- **Sakupljanje** - pravljenje kolekcija, zbirki, albuma iz prirodnog i društvenog okruženja;
- **Stvaranje** - kreativna produkcija;
- **Aktivnosti u okviru mini-projekta** - osmišljavanje, realizacija i prezentacija;
- **Igranje** - didaktičke, edukativne i spontane igre.

Postavljeni ciljevi i zadaci predmeta realizuju se kroz nastavni proces u školi, obogaćen ostalim oblicima aktivnosti u okviru školskog programa. Za potrebe ovog predmeta posebno su pogodni: organizovane posete, šetnje, izleti, nastava u prirodi, osmišljene ekskurzije, osmišljeni časovi u prirodi, zimovanja i letovanja učenika i svi ostali oblici ambijentalnog učenja, kao i učešće u odgovarajućim akcijama u saradnji sa lokalnom sredinom, roditeljima, društvima za zaštitu životne sredine, za zaštitu životinja....

Pored korišćenja zvanično odobrenih udžbeničkih kompleta za treći razred, u realizaciji programa za predmet *priroda i društvo* preporučuje se i korišćenje šire literature i ostalih izvora informacija: štampanih, audio-vizuelnih i elektronskih medija; posebno autentičnih prirodnih i društvenih izvora, kao najverodostojnijih pokazatelja stvarnosti, pojava i procesa u svetu u kome živimo. Učenike treba podsticati da samostalno prikupljaju podatke i da ih kritički razmatraju.

Praćenje i vrednovanje treba obavljati kontinuirano, uvažavajući interesovanja i aktivnosti učenika u procesu učenja, a u skladu sa individualnim razvojnim sposobnostima. U procesu praćenja ostvarivanja postavljenih ciljeva i zadataka, kao i postizanju postavljenih standarda, poželjno je što manje koristiti klasične pismene provere znanja - kontrolne i pismene vežbe. Pored motivacionog značaja, ocena bi trebalo da predstavlja i odraz kvaliteta ispunjenosti postavljenih standarda (znanja, umenja, stavova i vrednosti) u okviru predmeta.

DODATNI SADRŽAJI PROGRAMU PRIRODA I DRUŠTVO U NASTAVI NA MAĐARSKOM JEZIKU

III NAŠE NASLEĐE

III. A MI ÖRÖKSÉGÜNK

Dolazak Mađara u Karpatski basen i poreklo Mađara;

A honfoglalás és a magyarok eredete;

Prva država Mađara i prvi kralj Mađara (Sveti) Istvan;

Az első magyar állam és I. (Szent) István, az első magyar király;

Događaji posle osnivanja države i prestanak vladavine Arpada;

Az államalapítás utáni történések és az Árpád-ház kihalása;

Vreme turske imperije; senčanska bitka.

A török hódoltság ideje; A zentai csata.

Ujedinjavanje države.

Az ország egyesítése.

Istorijskih objekti:

Történelmi objektumok:

Srednjovekovna crkva Arač u Banatu i u Baču kraj Bačke Palanke; Petrovaradinska tvrđava.

Aracsi pusztatemplom, Bácsi vár, Pétervárad vára;

Lokalne crkve: Katedrala u Zrenjaninu, Crkva svete Terezije u Subotici, Svetište Marija u Doroslóvu (kod Sombora).

A helyi templomok: Nagybecskerek székesegyház, Szent Teréz templom Szabadkán, Doroszló- Szentkút.

Zgrade: Gradska kuća u Subotici, zgrada Osnovnog suda u Zrenjaninu, Narodno pozorište u Somboru, Dvorac Kaštel Ečka, Dvorac Fantast Bečej.

Épületek: Szabadka Városháza, Nagybecskerek a törvényszék épülete, zombori színház, Lázár-kastély Écskán, Dungyerszki-kastély Becsén.

Muzeji: Muzej Vojvodine u Novom Sadu, Gradski muzej u Subotici, Gradski muzej u Somboru, Narodni muzej Zrenjanin.

Múzeumok: Vajdasági Múzeum Újvidéken, Szabadkai Városi Múzeum, Zombori Városi Múzeum, Nagybecskerek Nemzeti Múzeum.

Etno kuće u Vojvodini: "Torontal" u Ruskom selu kod Kikinde, u Beždanu kod Sombora, u Budisavi kod Novog Sada.

Vajdasági tájházak: Torontál Tájház Kisoroszon, Nagyikindánál; Bezdáni Tájház Zombornál és Tiszaálmánfalvi Tájház Újvidékenél.

Nekad i sad

Egykor és ma

Istaknuti likovi iz istorije Mađara u predanjima: Predanje o belom konju, Arpad osnivač države, Krštenje Ištvana, Kralj Matija i čobanin.

A magyar történelem szereplői a mondákban: A fehér ló mondája, Árpád a honalapító, István megkeresztelése, Mátyás király meg a juhász.

Značajni mađarski stvaraoči iz Vojvodine: pisci - Roža Jodal, Istvan Nemet, Nandor Gion; pesnik - Ferenc Feher, kompozitor i sakupljač narodnih pesama - Erne Kiralj, slikari: Jožef Ač, Ferenc Mauriš.

Vajdasági magyar alkotók: írók - Jódal Rózsa, Németh István, Gion Nándor; költő - Fehér Ferenc, népdalgyűjtő és zeneszerző - Király Ernő, képzőművészek: Ács József, Maurits Ferenc.

Spomen kuća Nandor Gion u Srbobranu.

Gion Nándor Emlékház Szenttamáson.

DODATNI SADRŽAJI PROGRAMU PRIRODA I DRUŠTVO U NASTAVI NA HRVATSKOM JEZIKU

Tema: Naše nasleđe

- *Ovako je bilo nekada* (Izgled hrvatskih kuća, salaš, Stari zanati kod Hrvata, Život u obitelji, odjevanje, prehrana, dječje igre, škole i poslovi nekada, blagdani i običaji u Hrvata, Znameniti Hrvati moga zavičaja)

LIKOVNA KULTURA

Cilj i zadaci

Cilj vaspitno-obrazovnog rada u nastavi likovne kulture jeste da se podstiče i razvija učenikovo stvaralačko mišljenje i delovanje u skladu sa demokratskim opredeljenjem društva i karakterom ovog nastavnog predmeta.

Zadaci:

- nastava likovne kulture ima zadatak da razvija sposobnost učenika za opažanje oblika, veličina, svetlina, boja, položaja oblika u prirodi;
- da razvija pamćenje, povezivanje opaženih informacija, što čini osnovu za uvođenje u vizuelno mišljenje;
- stvaranje uslova za razumevanje prirodnih zakonitosti i društvenih pojava;
- stvarati uslove da učenici na svakom času u procesu realizacije sadržaja koriste tehnike i sredstva likovno-vizuelnog izražavanja;
- razvijanje sposobnosti za prepoznavanje tradicionalne, moderne, savremene umetnosti;
- razvijati učenikove potencijale u oblasti likovnosti i vizuelnosti, te mu pomagati u samostalnom izražavanju korišćenjem primerenih tehnika i sredstava;
- razvijati ljubav prema vrednostima izraženim u delima svih oblika umetnosti;
- da stvara interesovanje i potrebu za posećivanje izložbi, galerija, muzeja i čuvanje kulturnih dobara;
- da osetljivost za likovne i vizuelne vrednosti koju stiču u nastavi, učenici primenjuju u radu i životu;
- razvijati senzibilitet za lepo pisanje;
- razvijati motoričke sposobnosti učenika.

Treći razred

Operativni zadaci:

- likovno izražavanje učenika u funkciji razvijanja mišljenja i vizuelnog likovnog estetskog senzibiliteta za medijume, uz korišćenje raznih materijala za komponovanje, pokret u kompoziciji, ornamentiku, prostor, odabiranje slučajno dobijenih likovnih odnosa po ličnom izboru, plakat i likovne poruke kao mogućnost sporazumevanja;
- uvođenje učenika u različite mogućnosti komunikacija;
- stvaranje uslova za razvijanje svesti o potrebi čuvanja čovekove prirodne i kulturne okoline, te aktivnog učestvovanja u kvalitetnom estetskom i prostornom uređenju životne okoline.

Sadržaji programa

KORIŠĆENJE RAZNIH MATERIJALA ZA KOMPONOVANJE

(medijumi i prošireni medijumi)

Dorada i preoblikovanje započetih oblika.

Pojmovi: medijumi - prošireni medijumi.

KOMPOZICIJA I POKRET U KOMPOZICIJI

Kompozicija linija, kompozicija boja, kompozicija oblika, kompozicija svetlina i senki, kompozicija raznih materijala u skladu sa proširenim medijumima.

Pojmovi: kompozicija.

ORNAMENTIKA

Linearna ornamentika, površinska ornamentika, trodimenzionalna ornamentika.

Pojmovi: ornament.

PROSTOR (POVEZIVANJE RAZNIH OBLIKA U CELINU)

Automatski način crtanja, subjektivno osećanje prostora, iluzija prostora, linije, površine, oblici i boje u prostoru, šaljivi prostor...

Pojmovi: prostor, iluzija prostora...

ODABIRANJE SLUČAJNO DOBIJENIH LIKOVNIH ODNOSA PO LIČNOM IZBORU UČENIKA

Slika slučaj (izvođenje emotivno-afektivnih sadržaja prema uzrastu učenika).

Pojmovi: mašta.

PLAKAT, BILBORD, REKLAMA

Vizuelne informacije, poruke, preporuke...

Pojmovi: vizuelna poruka.

LIKOVNE PORUKE KAO MOGUĆNOST SPORAZUMEVANJA

Prepoznavanje karakteristika insekata, životinja, profesija kod ljudi...

Pojmovi: vizuelno sporazumevanje.

LIKOVNA DELA I SPOMENICI KULTURE;

DELA SAVREMENIH MEDIJUMA

Izbor dela i spomenika kulture u skladu sa zahtevima celina programa i uzrasnim mogućnostima učenika.

Način ostvarivanja programa

Program likovne kulture daje svakom nastavniku slobodu, mogućnosti da ispolji kreativnost, da pronalazi odgovarajuće oblike, metode i sredstva za realizaciju. Uputstvo će mu pomoći u procesu stvaranja sopstvenih ideja, nikako, dakle, šablona, odnosno očekuje se da i sam nastavnik bude kreativan u svom radu. To znači da je potrebno da za svaki zadatak i sam nastavnik načini vizuelnu pripremu (likovni rad) kako bi uočio karakter zadatka i načine rada u realizaciji takvog zadatka, što će biti neka vrsta opomene ili samokontrole u procesu postavljanja zahteva upućenog učenicima. Najvažnije je izvršiti identifikaciju sadržaja, polazeći od opažanja okoline (prirode i veštačkog čovekovog okruženja - objekti koje je čovek načinio). Najbolje je učenje od prirode, posmatranje, opažanje i uočavanje neponovljivosti prirode, iz čega će proizaći i potreba za očuvanjem prirode, a potom simboličan izraz karakterističnih elemenata koji će označiti i prirodu učenika. To će biti prilika da se odredi pojam u sadržaju dva do tri podpojma i nekoliko informacija što će imati obrazovno značenje. Treba voditi računa da zahtev bude sveden i prilagođen uzrasnim mogućnostima učenika (njegovim psihofizičkim karakteristikama), čime će biti zadovoljen elementarni zahtev da za predviđeno vreme od jednog, do dva časa, učenik završi svoj rad. Neprimereno je da učenik završava svoje radove kod kuće, da bi ga potom nastavnik naknadno ocenio. Učenik treba da zna kakav mu je zadatak postavljen, sam treba da pronalazi rešenja zadatka, po logici neposrednog estetskog doživljaja. Pored vizuelne pripreme nastavnik treba da ima i pismenu pripremu (pisanu) koja se oslanja na globalno i operativno planiranje za svaku godinu posebno i za svaki čas ponaosob. Nastavnik treba da priđe rešavanju zadatka samostalno. Ukoliko se desi da trenutno nema neku svoju ideju, ova kratka obrazloženja celina programa treba da mu posluže kao motivacija za pronalaženje svojih ideja. Nije preporučljivo da nastavnik nudi teme učenicima. Nastavnik treba da vodi razgovor sa učenicima kako bi svaki učenik pre početka rada došao do svoje ideje, a na osnovu ponuđenog likovnog sadržaja.

Prilikom planiranja treba voditi računa da se predvidi oko 60% obrade novog gradiva prema 40% vežbanja. Pod pojmom obrade novog gradiva podrazumeva se prvi rad predviđenog sadržaja u nekoj od predviđenih tehnika i korišćenja materijala. Vežbanjem su predviđeni isti sadržaji (ali realizovani u drugim tehnikama i drugim materijalima u odnosu na prvi rad). Svaki nastavnik bi trebalo da sačini po tim principima godišnji plan rada iz koga će kasnije sačiniti operativne planove rada za svaki mesec posebno. U procesu izrade godišnjih i operativnih planova rada, nastavnik treba da vodi računa o identifikaciji sadržaja, a najbolje bi bilo kada bi i sam nacrtao, naslikao i izvajao neki od predviđenih nastavnih jedinica - sadržaja programa, kako bi mu bile jasne predstave koliko je vremena potrebno za izradu jednog takvog rada. Isto je tako bitno da utvrdi nivo zahteva za učenike, jer ukoliko nastavnik nije u mogućnosti da realizuje takav zadatak, neprimereno je da tako nešto traži i od učenika. U procesu motivisanja učenika za rad, nastavnik će voditi razgovor o predviđenim sadržajima (likovni sadržaji), čime će stvoriti uslove, a oslanjajući se na znanja učenika stečena u drugim oblastima, da svaki učenik pronađe svoju temu za rad. Nastavnik nikad ne treba da kaže koju će temu učenici crtati, slikati ili vajati! Učenik sam treba da dođe do svoje teme, to naglašavamo prema planiranom sadržaju, kako se ne bi desilo da na svakom času nastavnik kaže "danas ćete crtati ili slikati slobodnu temu". Učenik treba da izvrši izbor teme na osnovu dobro vođenog razgovora o opažanju prirode i čovekovih tvorevina koje čine njegovo okruženje. Dobro bi bilo kada se učenici ne bi držali standardizovanih blokova za crtanje. Dobro bi bilo kada bi mogli i sami da izvrše izbor oblika i boje papira ili neke druge podloge za crtanje i slikanje. To su najčešće vrlo jeftini papiri, kao što je natron papir, pak papir, čak i novinska

hartija može da posluži kao podloga za slikanje. Treba vrlo često menjati format papira, ili podloge na kojoj se nešto radi, da li je to podloga za kolaž, dekolaž ili asamblaž. Takve podloge mogu i da se prepariraju sa razblaženim brašnom i vodom, ili razblaženim lepkom za drvo, ili možda nekim drugim materijalom sa nekim drugim vezivom, što može i sam nastavnik da učini. Na taj način će početi neka vrsta istraživačkog rada u ovoj oblasti. To će ujedno biti prilika da nastavnik uočava da li su neki učenici ušli u manir koristeći određeni materijal za rad. Ako se to desi kod nekih učenika, a dešava se da postaju "vešti", treba mu ponuditi da radi sa drugim materijalom, koji će mu pružiti "otpor", a on će se truditi da reši problem te će samim tim biti doveden u situaciju da ulažući "napor" bude i kreativan.

Za nastavnika bi bilo povoljno da svake godine sačinjava novi godišnji i operativne planove rada, čime će dokazati i svoju kreativnost u stvaranju uslova za učeničku kreativnost, jer svake godine sačinjava planove na osnovu prošlogodišnjeg iskustva, što će njegovu praksu kontinuirano unapređivati.

Preporuke za ostvarivanje programa u trećem razredu

Korišćenje raznih materijala za komponovanje. Kada se govori o doradi nečeg započetog, uvek se postavlja pitanje ko ga je započeo, zašto je nešto započeto i na koji način je nešto započeto kao linija, kao površina, kao oblik. Oslonice možemo pronaći i u psihologiji, polazeći od Roršahovih mrlja, u kojim svako od nas može, zavisno od svog trenutnog afektivnog stanja, a u skladu sa ličnim iskustvom, uobraziljom i maštom, da prepozna neki oblik. Često se dešava da su takvi oblici nedorečeni i da ih samo mi kao pojedinci prepoznavamo kao takve, pa sebi možemo da dajemo pravo da ih dogradimo u smislu komunikacije sa svojim socio-kulturnim miljeom. To može da ima karakter komunikacije, ali u svakom slučaju prepoznavamo afektivni iskaz svakog pojedinca koji nam saopštava tu vrstu poruke. U procesu učenja treba voditi računa da se dogradnja uradi uvek u nekom drugom materijalu, kako bi posmatrač imao uvid u stvaranje ličnih kodova. Ovakvi zadaci mogu da se rešavaju u već tradicionalnim tehnikama, koje u skladu sa konvencijama zovemo medijumima, ali isto tako možemo da primenjujemo i druge savremene materijale pa ćemo to nazvati proširenim medijumima. U procesu stvaranja uslova od strane voditelja nastavnog procesa, postoji sloboda započinjanja nekog oblika u tehnikama koje se često primenjuju u školi a koje su dostupne učenicima, njihovim roditeljima i nastavnicima.

Kompozicija i pokret u kompoziciji. Polazeći od objašnjavanja osnovnog pojma kompozicije, ulazimo i u podpojam *pokret u kompoziciji*, što na tom uzrastu sobom nosi i čitav niz složenijih pitanja, koja su započeta u drugom razredu, a vezana su za kretanje oblika u prostoru. Kada se uzme u obzir fizičko kretanje u neposrednom okruženju, pre svega mislimo na prirodu, kretanje lišća na drveću, grana, ali isto tako i kretanje ljudi u prostoru, sa svim sredstvima koje ljudi koriste za kretanje, učenike uvodimo u procese opažanja kretanja, samim tim i razumevanja uslovljenosti kretanja i da to sve može da čini neku kompoziciju po ličnom izboru. Treba dati učenicima priliku da načine taj izbor. Dakle, sve može da bude kompozicija. Ukoliko bismo primenili neke tehnike, na primer, Direrovo prozorče, a i sami smo u prilici da posvedočimo iskustveno da prozorsko okno, kao okvir, određuje segmente posmatrane prirode kao likovni prizor, naslovićemo to kao kompozicija. Ujedno, biće to prilika da upoznajemo učenike u onoj sferi kada imamo pravo da ih naučimo da postoje različiti materijali za crtanje, slikanje, vajanje, ali i proširene medijume. Kada smo pomenuli crtanje i crtačke tehnike, korisno je naučiti decu da postoje razni crtački materijali i da su najbolji olovke sa mekim grafitnim uloškom, sa oznakom B, prirodni ugljen, ali isto tako suvi i voštani pastel. Pastel može da bude i u sferi slikarskih tehnika, zavisno od načina korišćenja materijala. U školi se najčešće koristi tempera kao slikarska tehnika, ali se radi i akvarel. Neće smetati, međutim, ako govoreći o nekom umetničkom delu, kažemo učenicima i nešto o karakteristikama uljanog slikarstva ili nekog drugog načina slikanja. Govoreći o tehnikama, smatra se da decu treba da naučimo tehnikama slikanja, crtanja i vajanja, a da načine korišćenja tehnika ostavimo svakom učeniku kao izbor. Od vajarskih materijala u školama koristi se glina, vrlo često i plastelin. Glina se smatra najprimerenijim materijalom i učenike treba naučiti svojstvima gline i načinima pripremanja gline za sačinjavanje trodimenzionalnih oblika. Kada se govori o proširenim medijumima koji se mogu uraditi u vidu kolaža, dekolaža, asamblaža i kroz procese performansa, učenici mogu da shvate da zapravo sve što ima karakter otpadnih materijala, promenom značenja tih materijala, ulazi u sfere stvaralaštva. Da bi rad bio uspešan, u procesu motivisanja učenika ne treba zapostaviti povezivanje njihovih znanja i iskustava iz drugih oblasti.

Ornamentika. Objašnjavanje pojma ornament može početi razgovorom da bi ga učenici prepoznali u neposrednom okruženju. Ukoliko to ne uspe, može se pokazati neka reprodukcija vezana za umetničko i etnografsko nasleđe iz neposrednog socio-kulturnog miljea. Iz toga će proizaći i uviđanje da su ljudi imali

potrebu od praistorije do danas, da popunjavaju i ukrašavaju, uslovno govoreći, neke prazne prostore, koji su u konačnom ishodu označeni kao ornament. Ostaje pitanje kako će učenici sami sačiniti svoj ornament. Nepovoljno je da precrtavaju ornamente, ali mogu sami izgraditi neku ornamentalnu formu, koju će postavljati u odnosu na ravan, prema nekom samo njima znanom ritmu. Ne treba propustiti priliku da se ritam pojavljuje i u vidu rozete, i u vidu friza. Ornamentalne forme mogu da se rade u svim tehnikama.

Prostor, povezivanje raznih oblika u celinu. U ovoj celini se u velikoj meri možemo osloniti na emotivno-afektivne sadržaje, mada ne treba zapostaviti sadržaje koji nam se nude putem tehničke slike (iluzija prostora - televizijski i kompjuterski monitor, video bim i sl.). U savremenom okruženju tehnička slika je ne samo prisutna, nego i agresivna, a iluzija prostora koja se nudi vrlo često, posle dužeg gledanja u monitor, može i štetno da utiče na mentalni razvoj učenika. Stoga je više nego neophodno skretati pažnju učenicima na vreme koje provode ispred ekrana, uz kritički osvrt na sve vizuelne informacije koje se nude putem tehničke slike. Zbog toga je od izuzetnog značaja da stanje učenikove afektivnosti bude zabeleženo i predviđenim likovnim tehnikama, kao pitanje mere suštinske vrednosti i stvaranja uslova za viši nivo kreativnosti. Preporuka je da se načini rada umetnika moderne umetnosti koriste kao oslonci za akciono stvaranje.

Odabiranje slučajno dobijenih likovnih odnosa po ličnom izboru učenika. U ovoj celini se i dublje i šire mogu razvijati emotivno-afektivni sadržaji iz prethodne programske celine. U svim likovnim tehnikama mogu se stvarati šire likovne celine, koje naizgled nemaju nekog posebnog značaja, pogotovo ne mimetičkih sadržaja, da bi se svaki učenik opredelio za neki detalj kog će izmestiti iz celine (sečenjem, cepanjem), da bi se tako, u skladu sa njegovim kriterijuma, izvršio izbor nekog novog likovnog rada. Sam čin odabiranja može da ima karakter stvaranja.

Plakat, bilbord, reklama. Naše šire okruženje ispunjeno je informacijama koje se upućuju putem plakata, u poslednje vreme bilbordima, a posebno reklamama koje ne zaobilaze ni decu, iako su upućene odraslima. Takve reklame su i vizuelne komunikacije, vrlo agresivne, pa se postavlja pitanje i kritičkog odnosa prema njima, jer su zasnovane na profitu i marketingu pojedinih firmi koje su zainteresovane za komunikaciju sa potrošačima. Za učenike je vrlo složeno takvo ikoničko tumačenje bilbordova, ali isto tako je složena uopštena komunikacija putem plakata. Iz svih tih razloga, učenici treba da dođu do jednog nivoa informacija obrazovnog karaktera, ali ne sme da se propusti prilika da oni i sami pokušaju komunikaciju putem likovnih rešenja u vidu plakata. Takva rešenja, posle jedne ozbiljne pripreme u dijalogu sa učenicima, mogu da budu ostvarena u svim predviđenim likovnim tehnikama, a u skladu sa uzrasnim mogućnostima učenika.

Likovne poruke kao mogućnost sporazumevanja. Iz prethodnih celina programa proizilazi zahtev za razvijanje vizuelnog komuniciranja u smislu stvaranja kodova, ali i razvijanje kriterijuma u dekodiranju ponuđenih vizuelnih poruka. Povezujući znanja iz raznih oblasti, može da se razgovara sa učenicima o prepoznavanju karakteristika insekata, životinja, kao i profesija ljudi u odgovarajućem socio-kulturnom miljeu. Učenici sami, na primeru, mogu da kažu da su i, mimo škole, naučili kako mogu prepoznati poštara, lekara, milicionera ili možda neko drugo lice zavisno od uniforme koju nosi, ili predmeta kojim se bave. Zato će biti značajno da u nekoj od raspoloživih likovnih tehnika, simbolično izraze profesiju ili karakteristiku neke životinje, odnosno insekta, da bi na osnovu tih karakteristika svi oni koji gledaju određeni crtež ili sliku, mogli prepoznati poruku koju im šalje neki pojedinac.

Likovna dela i spomenici kulture kao i dela savremenih medijuma. Uz svaku od celina programa, u svim razredima osnovne škole, potrebno je pokazati neko od umetničkih dela ili spomenika kulture. Važno je naglasiti da ne moraju uvek da budu umetnička dela, nego i predmeti etno-kulture koja se odnose na sredinu u kojoj učenici žive. Povezivanjem sa iskustvima iz drugih oblasti, a sa idejom da se gradi iskustvo na iskustvo, smatra se da će i ova oblast doprineti ukupnom valjanom razvoju učenikove ličnosti.

DODATNI SADRŽAJI PROGRAMU LIKOVNE KULTURE U NASTAVI NA MAĐARSKOM JEZIKU

Zastava Mađara, grb, krunski nakiti (kruna);

A magyar zászló, címer, koronázási ékszerek (korona);

Kuća iz Holokea (Hollókő), Zadimljena kuhinja, Čista soba iz Maćoa (Matyó), Sirotište;

Hollókői ház, Füstös konyha, Matyói tisztaszoba, Árva ház;

Mihalj Polak: Narodni muzej;

Pollack Mihály: Nemzeti Múzeum;

Eržebet Šar: Izlog;

Schaár Erzsébet: Kirakat;

Beni Ferenci: Dečaci u igri;

Ferenczy Béni: Játzó fiúk;

Karolj Ferenci: Slikarka;

Ferenczy Károly: Festőnő;

Adolf Fenješ: Sestra i brat;

Fényes Adolf: Testvérek;

Mihalj Munkači: Sakupljačica granja;

Munkácsy Mihály: Rőzsehordó nő;

Freske Endrea Domanovskog;

Domanovszky Endre freskói;

Endre Balint: Mladić kreće na put, Akvamanil u obliku kentaura, Buteljka u obliku čoveka;

Bálint Endre: Vándorlegény útra kél, Kentaúr alakú aquamanile, Ember alakú butella;

Jožef Pehan: Stari šaljivdžija;

Pechán József: A vén kópé;

Šandor Olah: Subotički odlomak;

MUZIČKA KULTURA

Cilj i zadaci

Cilj

- razvijanje interesovanja, muzičke osetljivosti i kreativnosti;
- osposobljavanje za razumevanje mogućnosti muzičkog izražavanja;
- razvijanje osetljivosti za muzičke vrednosti upoznavanjem muzičke tradicije i kulture svoga i drugih naroda.

Zadaci

- negovanje sposobnosti izvođenja muzike (pevanje/sviranje);
- sticanje navike slušanja muzike, podsticanje doživljaja i osposobljavanje za razumevanje muzičkih poruka;
- podsticanje stvaralačkog angažovanja u svim muzičkim aktivnostima (izvođenje, slušanje, istraživanje i stvaranje muzike);
- upoznavanje tradicionalne i umetničke muzike svoga i drugih naroda;
- razvijanje kritičkog mišljenja;
- upoznavanje osnova muzičke pismenosti i izražajnih sredstava muzičke umetnosti.

Treći razred

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- pevaju pesme po sluhu;
- slušaju vredna dela umetničke i narodne muzike;
- izvode dečje, narodne i umetničke igre;
- sviraju na dečjim muzičkim instrumentima;
- usvajaju osnove muzičke pismenosti.

Sadržaji programa

Izvođenje muzike

a) Pevanje

- Pevanje pesama (učenje po sluhu i učenje pesme sa notnog teksta) različitog sadržaja i raspoloženja, tradicionalne i umetničke muzike koje su primerene glasovnim mogućnostima i uzrastu učenika. Poželjno je povezivanje sadržaja pesama sa sadržajima ostalih nastavnih predmeta ukoliko je moguće (učenici i škola, godišnja doba, praznici i običaji, zavičaj i domovina, priroda i okolina, životinje...).
- Pevanje i izvođenje muzičkih igara (igre uz pokret, didaktičke igre).
- Pevanje modela i namenskih pesama kao zvučna priprema za postavku muzičke pismenosti.

b) Sviranje

- Sviranje pratnje za brojalice, pesme, igre na ritmičkim dečjim instrumentima.
- Sviranje jednostavnijih pesama na melodijskim instrumentima Orfovog instrumentarija.
- Na osnovu iskustva u izvođenju muzike, prepoznati i svirati delove pesama.

Slušanje muzike

- Slušanje vokalno-instrumentalnih kompozicija za decu i kratkih instrumentalnih kompozicija različitog sadržaja, oblika i raspoloženja, kao i muzičkih priča.
- Slušanje narodnih pesama i igara.

U slušanim primerima prepoznati različite tonske boje (glasove i instrumente), različita tempa, dinamičke razlike, različita raspoloženja na osnovu izražajnih elemenata, kao i kompoziciju koju su slušali, a na osnovu karakterističnog odlomka. Osposobljavati učenike da navedu primere prisustva muzike u svakodnevnom životu.

Stvaranje muzike

- Ritmičkim i zvučnim efektima kreirati jednostavne pratnje za brojalice, pesme, priče, stihove, muzičke igre, koristeći pritom različite izvore zvuka (glas, telo, Orfov instrumentarijum).
- Kreiranje pokreta uz muziku koju pevaju ili slušaju učenici.

- Smišljanje muzičkih pitanja i odgovora, ritmička dopunjaljka, melodijska dopunjaljka sa potpisanim tekstom, melodijska dopunjaljka.
- Improvizovanje dijaloga na melodijskim instrumentima Orfovog instrumentarija.

Način ostvarivanja programa

Nastava muzičke kulture u osnovnoj školi svojim sadržajima i aktivnostima značajno doprinosi celokupnom razvoju učenika. Kod učenika se razvija ljubav prema muzičkoj umetnosti i smisao za lepo i uzvišeno, potpomaže njegov svestrani razvoj, oplemenjuje ga i ulepšava mu život.

Tokom nastave, u vidu osmišljenih aktivnosti, omogućuje se razvijanje sposobnosti izražavanja zvučnim sredstvima (glasom ili instrumentom), upoznavanje vrednih dela muzičke umetnosti i sticanje potrebe da samostalno upoznaju muzička dela iz oblasti narodnog i umetničkog stvaralaštva.

Savladavanjem muzičke pismenosti i razvijanjem ukusa osposobljavaju se učenici da aktivno učestvuju u muzičkom životu svoje okoline.

Nastava muzičke kulture ostvaruje se međusobnim prožimanjem sledećih muzičkih aktivnosti:

- **pevanje i sviranje**, uz postupno upoznavanje i usvajanje ritmičkih struktura, muzičkog pisma i intonacije;
- **slušanje muzike** i usvajanje osnovnih pojmova iz opšte muzičke kulture;
- aktivnosti u **muzičkom stvaralaštvu**.

U trećem razredu pevanje i sviranje ostvaruje se po sluhu i sa notnog teksta, oponašanjem demonstracije učitelja, ili uz pomoć različitih zvučnih pomagala. Započinje se sa upoznavanjem muzičkog pisma i nastavlja do kraja osnovnog školovanja. Usvajanje najosnovnije veštine čitanja nota omogućava učenicima lakše i tačnije pevanje jednostavnih melodija, kao i aktivno sticanje informacija o sviranju na pojedinim instrumentima. Poželjno je povezivanje muzičkih sadržaja sa sadržajima ostalih nastavnih predmeta ukoliko je to moguće ostvariti.

Preporuke za ostvarivanje programa u trećem razredu

Pevanje pesama po sluhu i sa notnog teksta, igre sa pevanjem, opismenjavanje učenika.

- Dečje pesme.
- Igre sa pevanjem.
- Usvajanje muzičkog rečnika u vezi sa pevanjem/sviranjem: p (piano) za tiho pevanje-sviranje, mf (meccoforte) srednje jako, polujako, f (forte) za jako pevanje-sviranje.
- Savlađivanje tonske visine i solmizacije u obimu cl-gl.
- Usvajanje muzičkog pisma: linijski sistem, violinski ključ, trajanje tonova (polovina note, četvrtina note, osmina note i odgovarajuće pauze) u taktu 2/4.

Sviranje

- Sviranje i pevanje modela i namenskih pesama kao zvučna priprema za postavku muzičke pismenosti.
- Izvođenje jednostavnijih pesama na melodijskim instrumentima Orfovog instrumentarija.
- Ponavljanje kraćeg zadatog melodijskog motiva (vežba pamćenja, razvijanje motoričnosti).

Slušanje muzike

- Sticanje iskustva u slušnom razlikovanju zvučnih boja (ljudski glasovi, muzički instrumenti);
- Navikavati učenike na pažljivo slušanje muzike;
- Upoznavati muzička dela umetničkog i narodnog stvaralaštva.

Muzičko stvaralaštvo

- Stalno podsticanje učenika na što izražajnije pevanje naučenih pesmica;
- Izmišljanje malih ritmičkih celina ostvarenih spontano izgovorenim ili otpevanim grupama glasova.
- Slobodno improvizovani dijalozi pomoću dečjih instrumenata (deca biraju iste ili različite instrumente).
- Improvizacija dečje melodije na vlastiti ili od strane učitelja predloženi stih.
- Slobodno izmišljanje pokreta uz muziku.

Didaktičko-metodička uputstva

Preporučeni sadržaji ovog nastavnog predmeta treba da pruže znanja i informacije učenicima kako bi mogli da s razumevanjem i radošću prate, razlikuju, doživljavaju i procenjuju muzičke vrednosti.

Da bi bili realizovani ciljevi prvog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja, kao i zadaci programa obrazovanja i vaspitanja, potrebno je obezbediti nastavna sredstva u skladu sa važećim normativima.

Saznajni proces u nastavi muzičke kulture zasniva se na doživljavanju muzike kroz pesmu i slušanje muzike. Učenicima se prenose neophodni elementi, koji čine osnovu muzičke pismenosti i znanja, a u funkciji su boljeg razumevanja muzike.

Osnovni princip u ostvarivanju ciljeva i zadataka treba da bude aktivno učešće učenika na času, a čas muzičke kulture treba da bude doživljaj za učenike. Usvajanje znanja učenika zavisi od dobre organizacije časa, koji mora biti dobro planiran, osmišljen i zanimljiv. Nastava treba da se odvija u vedroj i radnoj atmosferi. Raznim oblicima rada, tehnikama i očiglednim sredstvima učenicima se prenose znanja i kombinuju razne metode u nastavi. U prvoj etapi nastava se svodi na forme rada koje najviše odgovaraju psihofizičkom razvoju učenika. To su: brojalice, pesme, muzičke igre, slušanje muzike i sviranje na Orfovim instrumentima.

Domaće pismene zadatke ili pisane testove, kontrolne zadatke, referate ne treba zadavati u okviru ovog predmeta ni u jednom razredu.

Nastavu treba uvek povezivati sa muzičkim životom društvene sredine uz učestvovanje na takmičenjima i muzičkim priredbama.

Sadržaj *Muzičke kulture* čine aktivnosti:

- izvođenje muzike;
- slušanje muzike;
- stvaranje muzike;
- horsko i orkestarsko muziciranje.

Zahtevi programa po aktivnostima

Izvođenje muzike

Pevanje u trećem razredu jeste pevanje po sluhu i pevanje sa notnog teksta. Potrebno je da učenici saznaju kako se uči pesma i pomoću nota, to jest da nauče čitanje i pisanje nota i ostalih muzičkih znakova pomoću kojih će sami doći do melodije.

Pevanje dečjih pesama u školi treba da bude osnovni sadržaj rada u nastavi muzičke kulture. Nastava ima zadatak da kod učenika razvija ljubav prema muzičkoj umetnosti i smisao za lepo i uzvišeno, potpomaže njegov svestrani razvoj, oplemenjuje ga i ulepšava mu život.

Nastavnik je slobodan u izboru predloženih pesama, ali mora voditi računa da u njegovom radu budu zastupljene narodne, prigodne, pesme savremenih dečjih kompozitora kao i kompozicije sa festivala dečjeg muzičkog stvaralaštava, koje su stvarala deca. Radi aktualizacije programa, nastavnik takođe, može naučiti učenike da pevaju i poneku pesmu koja se ne nalazi među predloženim kompozicijama, ako to odgovara cilju i zadacima predmeta i ako odgovara kriterijumu vaspitne i umetničke vrednosti. Izborom kompozicija pruža se mogućnost i proširivanja znanja iz drugih oblasti. Učenjem pesama deca mogu lakše da savladaju pravilnu dikciju, kako našeg tako i stranog jezika.

Pre obrade pesme, poželjno je ispričati priču čiji je sadržaj u vezi sa tekstom kako bi se probudilo interesovanje za pesmu, a samim tim i razvila učenikova mašta.

Stvaranje pogodne atmosfere za učenje nove pesme potrebno je da bi dete svaku pesmu maksimalno pozitivno doživelo, da u sebi prepozna emocije koje su podstakle kompozitora i nadahnule ga da stvori kompoziciju. Nastavnik treba da peva iz srca, izražajno. Potrebno je, takođe, da vodi računa i ispravlja nepravilno disanje učenika pri pevanju ili loše držanje tela prilikom sedenja.

U trenucima kada učenici pokazuju zamor i dekoncentraciju na bilo kom času, nekoliko minuta pevanja veselih dečjih pesama, uz pokret, razvedriće premorena lica i omogućiti im da ponovo krenu na usvajanje novih znanja iz različitih predmeta. Poželjno je svaki radni dan početi i završiti pevanjem pesama.

Sviranje

Sviranje je dogradnja pevanju i postoje opravdani razlozi za postojanje te aktivnosti. U svakom odeljenju postoji jedan broj učenika koji ima manje ili veće poteškoće u pevanju. Da dete ne bi postalo malodušno, izbegavalo učestvovanje u muzici, pružiti mu i druge mogućnosti afirmacije na muzičkom području, a to je upravo sviranje.

Sviranje na instrumentima Orfovog instrumentarija razvija kod učenika svest o sopstvenim mogućnostima. Učenik postaje svestan potrebe savlađivanja muzičke pismenosti, jer mu ona pomaže da se bavi muzikom.

Sa sviranjem na Orfovom instrumentariju započeli smo u I i II razredu. Tu su se uglavnom koristili ritmički instrumenti: zvečke, daire, triangel, doboš, štapići itd. Ako su se učenici tada, eksperimentalno, upoznali i sa melodijskim instrumentima (metalofon, ksilofon), onda će sviranje u trećem razredu biti lakše.

Na prvim časovima, u kojima je planirano sviranje, mogu se obnoviti ranije obrađene brojalice i pesme. Isto tako, za sviranje na melodijskim instrumentima mogu se koristiti i notni primeri pojedinih pesama koje su učenici solmizacijom obradili.

Osnovni oblici sviranja na dečjim instrumentima:

- sviranje takta,
- sviranje ritma,
- sviranje melodije,
- sviranje pauza.

Muzičke igre

Muzičkim igrama dete izražava svoje muzičke sposobnosti. Za razvijanje veštine pokreta izvoditi igre laganijeg tempa. U situacijama kada su pravila igre složenija i zahtevaju veći napor dece, nastavnik ih može podeliti u dve grupe, od kojih jedna peva, a druga izvodi pokret. Igre se izvode, uglavnom, kolektivno sa različitim rasporedom uloga. Posle stvorene atmosfere za novu igru, igra se uči prvo sa manjom grupom sposobnijih učenika, kako bi ostali od njih mogli da nauče. Igra se savlađuje u celini, a pevanje mora da počne tačnim intoniranjem početnog tona. Nove pokrete treba uvežbati pre savlađivanja čitave igre.

Muzičke igre mogu da budu: didaktičke, igre sa pevanjem, igre uz instrumentalnu pratnju, male muzičke dramatizacije.

Slušanje muzike

Organizacija časa slušanja muzike treba da bude sasvim jasna, sa pripremljenim očiglednim sredstvima. Od prvog dana dete treba da bude u kontaktu sa dobrom muzikom koja odgovara njegovom uzrastu, i treba nastojati da učenici dođu do muzičkog doživljaja vlastitom reprodukcijom (pretežno pevanjem, manje sviranjem).

Budući da je slušanje muzike aktivnost usmerena na estetsko vaspitanje učenika, potrebna je odgovarajuća muzička interpretacija; ako muzika nije živa, potrebna je kvalitetna reprodukcija.

Treba slušati muziku napisanu za decu, ali tome se mogu dodati i kratke, jednostavne kompozicije koje, iako nisu posebno komponovane za njih, mogu poslužiti za slušanje. Dimenzije, struktura i sadržaj kompozicija treba da budu takvi da ih deca mogu prihvatiti kao svoj muzički doživljaj.

Učenike inspirisati da opažaju i uočavaju sve važnije elemente slušane kompozicije. Poželjno je da učenici sami objašnjavaju svoja osećanja i zapažanja posle odslušane kompozicije, a da nastavnik usmerava i sređuje njihove utiske. Kroz različit odnos prema umetničkom delu, učenici će razvijati svoju kritičnost, individualni odnos prema umetnosti, što je od posebnog značaja za njihova dalja iskustva.

Slušanje muzičke priče i dalje je vrlo omiljen oblik slušanja muzike kod učenika mlađih razreda. Zbog dužine trajanja ovog književno-muzičkog oblika, slušanje treba raščlaniti na dve ili tri manje celine. Dobro je posle svake takve celine prekinuti slušanje i proveriti da li su učenici shvatili sadržaj priče do tog trenutka. Slušanje samostalnih muzičkih celina iz priče može se ponoviti i drugom prilikom, kao podsećanje na priču. Svako novo slušanje će dovesti do novih saznanja. Slušanje nekih kompozicija iz programa za prethodni razred može se ponoviti i u sledećem razredu.

Dečje stvaralaštvo

Nastava muzike treba učeniku da pruži što više prilika za oslobađanje i razvijanje njegovog muzičkog izražavanja. Stvaralački rad podstiče učenika da pronade onaj način izražavanja koji mu najviše odgovara.

Dečja mašta je nepredvidiva, nemoguće je unapred obuhvatiti sve oblike ritmičko-zvučnih muzičkih celina koje mogu nastati u razredu. Učenici svakog razreda će pronaći sopstveni način muzičkog izražavanja.

Ako su učenici naviknuti da uz pesmu koju pevaju izvode njen metar i ritam, oni će ta znanja koristiti u svojim improvizacijama. U III razredu neće im biti teško da samostalno sastave ritmičko-metričku pratnju uz odabranu pesmu.

Nastavnik može podsticati učenike da:

- smišljaju novi tekst uz poznate brojalice,
- smišljaju umetke unutar brojalice,
- sastavljaju brojalice gde svaki učesnik mora dodati novu reč ili stih,

- sastavljaju ritmičke celine po određenom modelu (ponovi moje, dodaj svoje),
- stvaraju pesme s tekstom (nastavnik peva prvi deo pesme, odgovara jedan od učenika).

Razni pokušaji stvaralaštva uz primenu dečjih instrumenata, kod učenika izaziva posebno interesovanje, jer se kod njih, u ulozi "izvođača", više razvija mašta i inspiracija za oblikovanje ritma i melodije. Time se sistematično i kontinuirano podstiče ueničko stvaralaštvo.

Praćenje i vrednovanje učenika

U trećem razredu osnovnog obrazovanja i vaspitanja ocenjivanje je brojčano. Ono je u funkciji praćenja napredovanja učenika.

Da bi se pratilo napredovanje učenika, važno je da nastavnik upozna muzičke sposobnosti svakog učenika. Nekada se muzičke sposobnosti pojedinca mogu uočiti vrlo rano, ili je polagan rast nekih sposobnosti takav da ih često smatramo potpunim izostankom. Kroz nastavu muzičke kulture postavlja se zahtev da se kod učenika razvija estetski doživljaj, mašta, veštine, navike i stvaralački impuls.

Svakom učeniku treba omogućiti najbolji mogući razvoj u okviru vaspitno-obrazovnog rada, bez pogrešnih reagovanja tipa: *Ti nemaš sluha*. Osnovni zadatak nastavnika jeste da hrabri i podstiče učenika.

Ocenjivanje je sastavni deo procesa učenja i nastave, a treba da podrži učenje i doprinese njegovoj uspešnosti. Ono zahteva maksimalno realne i objektivne kriterijume u ocenjivanju svakog učenika pojedinačno. Procene o tome koliko je koji učenik lepo i muzikalno interpretirao pesmu više su u domenu estetskog procenjivanja. Nastavnik razredne nastave treba da sagleda opšte angažovanje i rad učenika i prema tome da donese adekvatnu i realnu ocenu.

Celokupno gradivo ostvaruje se samo u školi.

Preporučene kompozicije za pevanje u trećem razredu

Himne

1. Državna himna
2. Svetosavska himna
3. Školska himna

Narodne pesme

1. Dođel Mara - crnogorska narodna pesma
2. Falila mi se prošena moma
3. S one strane Dunava - iz Srbije
4. Savila se bela loza vinova - naroda iz Srbije
5. Sadila sam bosiljak
6. Božićna pesma - narodna (Bijelo Polje)
7. Oj, javore, javore
8. Ja posadih

Dečje pesme

1. Avanture maloga Juju
2. Rođendanska
3. Lovac Joca - Srđan Barić
4. Nestašni dečaci - J. Marinković
5. Sneg - Stefanović
6. Šaputanje - Nikola Hercigonja
7. Vuče, vuče, bubo lenja
8. Poslednji cvet - B. Stančić
9. Na slovo - pesma iz Engleske
10. Kukavica - B. Stančić
11. Zvono - B. Stančić
12. Vejavica - B. Stančić
13. Ide jesen - B. Stančić
14. Volim da se kupam - M.

Muzičko-didaktičke igre

1. Mamino kolo - L. Prelaz
2. Kukavica - Tomerlin
3. Baka Mara - S. Korunović

Modeli

1. Farba Mića vrata
2. Lazara majka karala

Sviranje na Orfovim instrumentima

1. Idu, idu mravi
2. Polazak u školu - B. Stančić
3. Na selu - P. Stoković
4. Do vrha je stigao - Stančić/Dragić
5. Ersko kolo
6. Pod onom - crnogorska narodna pesma
7. Moj deda - M. Petrov
8. Blistaj, blistaj, zvezdo mala

Pesme čiji su stvaraoci deca

1. Zima - Milica Etinski, Novi Sad
2. Zevak - Bojana Dimovski, Glogonj
3. Kokoška - Stevan Ćirić, Sokobanja
4. Šuma - Andrijana Ristić, Sokobanja

Preporučene kompozicije za rad horova

1. Državna himna
2. Himna sv. Savi
3. Školska himna
4. Pada kiša - Dejan Despić
5. Vivak - Stevan Mokranjac
6. Svitac - Petar Ozgijan
7. Kolariću paniću - Vojislav Ilić
8. Majka - Aleksandar Korać
9. Solmizacija - R. Rodžers (pesma iz filma "Moje pesme, moji snovi")
10. Zdravo vojsko - M. Ilić Beli
11. Lepo ti je rano uraniti
12. Dunje ranke
13. Vivak - Josif Ce
14. Al je lep ovaj svet - Stevan Mokranjac
15. Na Avinjonskom mostu - pesma iz Francuske
16. Vuče, vuče, bubo lenja - R. Graić
17. Kanon - pesma iz Francuske
18. Novogodišnji praznik - M. Dragutinović
19. Dođi, vrapče mali - Merima Dragutinović
20. Kad si srećan - pesma iz Švedske

Preporučene kompozicije za slušanje u trećem razredu

Himne

1. Državna himna
2. Svetosavska himna
3. Školska himna

Narodne pesme i kola

1. Rasti, rasti moj zeleni bore
2. Domaćice od kuće
3. Niški vez - narodno kolo
4. Izgubljeno stado
5. Nebo je tako vedro
6. Tiho noći
7. Čarobna frula (izbor) - Bora Dugić
8. Izgubljeno stado

Pesme za decu

1. Molimo za finu tišinu - Aleksandar Korać

2. Al je lep ovaj svet - Stevan Mokranjac
3. Drugarstvo - Minja Subota
4. Šaputanje - Nikola Hercigonja
5. Volim - Novak Radulović
6. Bumbari i pčele - Stanojlo Rajčić
7. Uspomena - Radonja Vučković

Domaći kompozitori

1. Marš na Drinu - Stanislav Binički
2. Srpski kinonik - Hvalite - nepoznati autor
3. Svita kroz svemir - Aleksandar Obradović
4. II rukovet - Stevan Mokranjac
5. Rastkova odluka - Slavica Stefanović
6. Ježeva kuća (dečja opera) - Zlatan Vauda

Strani kompozitori

1. Bumbarov let - Nikolaj Rimski Korsakov
2. Leptir - Gabrijel Fore
3. Igra šećerne vile - Petar Ilić Čajkovski
4. Poloneza A-dur - Frederik Šopen
5. Valcer a-moll - Frederik Šopen
6. Na drvenom konju - Robert Šuman
7. Arija - Johan Sebastijan Bah
8. Radecki marš - Johan Štraus
9. Godišnja doba - Petar Ilić Čajkovski
10. Valcer cveća - Petar Ilić Čajkovski
11. Karneval životinja - Kamij Sen-Sans
12. Delfini - Muzička grupa Eklips

Filmska muzika

1. Muzika iz filma "Snežana"

DODATNI SADRŽAJI PROGRAMU MUZIČKE KULTURE U NASTAVI NA MAĐARSKOM JEZIKU

PREPORUČENE KOMPOZICIJE ZA PEVANJE U TREĆEM RAZREDU
(dopuna)

Narodne pesme

1. Hej, tulipán, tulipán
2. Ettem szőlőt most érik /leánykérő, párosító/
3. Volt nekem egy kecském, tudod-e?
4. Gyertek lányok kender földre
5. Nád a házam teteje
6. Országúton nagy a hó
7. Négy vándor
8. Ég a gyertya ha meggyújtják
9. Kiöntött a Tisza a partjára
10. Serkenj fel, kegyes nép
11. Kinek van jókedve?
12. Elhozta az Isten piros pünkösdi napját
13. Erdő szélén áll a tábor

Dečje pesme

1. Kodály: Iskolaköszöntő
2. Bárdos - Szabó: Négy vándor jár körbe-körbe
3. Kodály - Gazdag: Árkot ugrott a szúnyog
4. Kodály - Csukás: Dirmeg-dörmög a mord medve

5. Kodály: Ezüst szánkót hajt a dér
6. Nepoznat autor: Fut a kicsi kordé
7. Nepoznat autor: Bidres-bodros bárány
8. Bárdos - Csukás: Öreg kutya vakk, vakk, vakk
9. Kodály - Weöres: Buba éneke

Muzičko-didaktičke igre

1. Én elmentem a vásárba fél pénzzel
2. Ég a gyertya, ha meggyújtják
3. Most viszük...
4. Cickom, cickom
5. Elvesztettem zsebkendőmet
6. Hopp, Juliska, hopp, Mariska /csárdás/

Brojalice

1. Görögdinnye, török tök
2. Gál Sándor: Kilenc rigó énekel
3. Kristálypille, puha hó
4. Jöttem karikán, kicsi taligán

PREPORUČENE KOMPOZICIJE ZA SLUŠANJE U TREĆEM RAZREDU

Narodne pesme

1. Mađarske narodne pesme po slobodnom izboru na različitim instrumentima
2. Szegény legény vagyok én
3. Ég a gyertya - népdal
4. Méz, méz, méz
5. Karácsonyi dalok felvételről

Pesme za decu

1. Esti mese dallama fagotton
2. Lakner - Csorba: Csörög a fagyos föld
3. Gryllus Vilmos: Cinkehívogató

Horske kompozicije:

1. Kodály Z.: Székelyfonó c. művéből a Kitrákotty mese
2. Kodály: Nagyszalontai köszöntő
3. Kodály: Túrót eszik a cigány c. kórusműből a Csipkefa bimbója

Oláh Sándor: Szabadkai részlet;

Zlata Baranji Markov: Starice.

Baranji Markov Zlata: Öregasszonyok.

Sakralne umetnine:

Szabadtéri szakrális emlékek:

Skulptura Majke mučenice (u parohiji u Kanjiži), Statua Svetog Jovana, Statua Device Marije iz Lurda, Hristos pored puta.

A Fájdalmas Anya szobra (a magyarkanizsai templomkertben), a Nepomuki Szent János szobra, a Lourdes-i Szűzanya szobra, út menti pléh Krisztus.

Muzeji, galerije: Muzej Vojvodine i Galerija Matice srpske (Novi Sad).

Múzeumok, galériák: Vajdasági Múzeum és a Szerb Matica Galériája (Újvidék).

Dečje pozorište - Subotica, Durindo.

Szabadkai Gyermekszínház, Durindó.

DODATNI SADRŽAJI PROGRAMU MUZIČKA KULTURA U NASTAVI NA HRVATSKOM JEZIKU

PREPORUČENE KOMPOZICIJE ZA PEVANJE U TREĆEM RAZREDU:

Himne

- Lijepa naša domovino - državna himna Republike Hrvatske

Narodne pesme

- Sadila sam bosiljak - iz Slavonije
- Svim na zemlji mir veselje - božićna pesma
- U to vrijeme godišta - božićna narodna

Dječje pesme

- Al' sam r'đav - M. Kiš
- Srce - pesma za Materice
- Bubamara
- Jutro na selu - D. D. Drenačić - A. Kokić
- Gdje je onaj cvjetak žuti - Pergolezi-Žganjer
- Zeko i potočić - B. Mihaljević
- Gle igre li krasne - V. A. Mocart

Muzičko-didaktičke igre

- Mi selu idemo - kraljička pisma
- Jastuk tanca
- Sirotica - bunjevačka igra
- Mali ples - narodna

PREPORUČENE KOMOZICIJE ZA SLUŠANJE U TREĆEM RAZREDU:

Himne

- Lijepa naša domovino - državna himna Republike Hrvatske

Narodna muzika

- Divojačko kolo

Domaći kompozitori

- Kolo igra, tamburica svira - S. Mukić-N. Kujundžić
- Šumska kraljica - dečja opera F. Štefanović

FIZIČKO VASPITANJE

Cilj i zadaci

Cilj fizičkog vaspitanja jeste da raznovrsnim i sistematskim motoričkim aktivnostima, u povezanosti sa ostalim vaspitno-obrazovnim područjima, doprinese integralnom razvoju ličnosti učenika (kognitivnom, afektivnom, motoričkom), razvoju motoričkih sposobnosti, sticanju, usavršavanju i primeni motoričkih umenja, navika i neophodnih teorijskih znanja u svakodnevnim i specifičnim uslovima života i rada.

Zadaci nastave fizičkog vaspitanja jesu:

- podsticanje rasta, razvoja i uticanje na pravilno držanje tela;
- sticanje motoričkih sposobnosti;
- razvoj i usavršavanje motoričkih sposobnosti;
- sticanje teorijskih znanja neophodnih za njihovo usvajanje radi razumevanja značaja i suštine fizičkog vaspitanja definisanog ciljem ovog vaspitno-obrazovnog područja;
- formiranje moralno-voljnih kvaliteta ličnosti;
- osposobljavanje učenika da stečena umenja, znanja i navike koriste u svakodnevnim uslovima života i rada;
- sticanje i razvijanje svesti o potrebi zdravlja, čuvanja zdravlja i zaštiti prirode i čovekove sredine.

Treći razred

Operativni zadaci:

- zadovoljavanje osnovnih dečjih potreba za kretanjem i igrom;
- razvijanje koordinacije, gipkosti, ravnoteže i eksplozivne snage;
- sticanje motoričkih umenja u svim prirodnim (filogenetskim) oblicima kretanja u različitim uslovima: elementarnim igrama, ritmici, plesnim vežbama i vežbama na tlu; upoznavanje sa kretnim mogućnostima i ograničenjima sopstvenog tela;
- stvaranje pretpostavki za pravilno držanje tela, jačanje zdravlja i razvijanje higijenskih navika;
- formiranje i ovladavanje elementarnim oblicima kretanja - "motoričko opismenjavanje";
- stvaranje uslova za socijalno prilagođavanje učenika na kolektivan život i rad.

Sadržaji programa

ATLETIKA

Tehnika trčanja: ponoviti vežbe iz prethodnih razreda; iz upora mešovito sa rukama na zidu, ribstolu ili nekoj spravi, telo koso opruženo: naizmenično podizanje pete (vrhovi prstiju opiru se o tlo) i spuštanja na celo stopalo, sa opružanjem kolena; podizanje prednožno pogrčene jedne noge (zamašne), opružanje kolena stajne noge (odrazne); isto, ali nekoliko puta ponoviti istom nogom, podizanje pete i drugom opružanje kolena i obrnuto; iste vežbe ponoviti u mestu i laganom kretanju, sa palicama ispod pogrčenih laktova i iza leđa. Deonicu od 40 metara podeliti na četiri dela, polazak iz uspravnog položaja sa malim nagibom u pravcu trčanja: prvih 10 metara lagano pretrčati sa podizanjem prednožno pogrčene (zamašne) noge i opružanje kolena odrazne; drugih 10 metara pretrčati preko poređanih prepreka i postavljanjem stopala na liniju; trećih 10 metara brzo trčanje, poslednjih 10 metara lagano trčanje i iza ciljne linije meko zaustavljanje. Brzo trčanje na 40 metara sa polaskom iz visokog položaja i čučnja.

Skokovi: ponoviti vežbe skakanja i preskakanja (u dubinu, preko prepreka, kratke i duge vijače) i kombinovati sa vežbama trčanja.

Skok uvis: prekoračnom tehnikom.

Skok udalj: zgrčnom tehnikom.

Bacanja

Bacanje loptice u cilj: ponoviti iz prethodnog razreda; bacanje levom i desnom rukom.

VEŽBE NA SPRAVAMA I TLU

Vežbe na tlu (za učenike i učenice): ponovite elemente iz prethodna dva razreda; povaljka na leđima sa obuhvatanjem kolena na ravnoj i kosoj površini. Za naprednije: kolut nazad na kosoj površini; kolut nazad iz čučnja ili seda (sa i bez pretklona) do upora; stav na lopaticama - sveća; mala vaga; priprema za stav o šakama: penjući korak uz zid ili ripstol (leđima okrenut); iz upora stojećeg zamah jednom do visokog zanoženja i odraz druge i sa promenom nogu. Predvežbe za premet strance. Obaveznu vežbu na tlu iz prethodnog razreda

dopuniti kolutom nazad i stavom na lopaticama diferencirano prema sposobnostima učenika. Za učenike dečje poskoke zameniti sa: tri trčeća koraka, sunožni doskok i skok uvito.

Preskok (za učenike i učenice). Priprema za preskok kozlića: ponoviti žablje skokove i vežbe skokova u dubinu (sa sprava, iz prednjih na krugovima, vratilu ili dvovisinskom razboju); sunožni skokovi iz suručnog hvata na ripstolu u visini grudi; sunožni odskok i doskok na povišenu površinu; sunožni uzastopni poskoci na dasku držeći se za ruke pomagača; sa nekoliko koraka zaleta, jednonožni odskok ispred daske, doskok sunožno na dasku, sunožni doskok na strunjaču; iz upora na kozliču, nekoliko uzastopnih odskoka podići kukove uz pomoć dva pomagača; iz čučnja, na početku švedskog sanduka, visine dva okvira: opružanjem zglobova nogu, žablji skok, doskok na kraj sanduka i sunožnim odskokom i opružanjem tela sunožni doskok na strunjaču.

Vratilo (za učenice i učenike): uzmak koracima uz kosu površinu do upora stražnjeg, premah odnožno do upora jašućeg, spust unazad do visa zavesom o potkoleno, provlakom do visa uznetog i kroz vis stražnji saskok.

Klupa, niska greda, (za učenice): ponoviti vežbu iz prethodnog razreda i dodati naskok: licem prema klupi, gredi - bočno, zalet i odrazom jedne noge naskok u stav na drugoj nozi, slobodnom zanožiti, odručiti; saskok pruženim telom.

Paralelni razboj do visine grudi (za učenike): naskok u upor pomicanje napred raznoručno, suručno, saskok; naskok, njih u potporu, saskok u zanjihu; na početku razboja, naskok u upor, njih u upor, saskok u zanjihu (za naprednije učenike).

Dohvatni krugovi (učenici): sunožnim odrazom vis uzneto, spust napred do sunožnog stava.

Organizovati međurazredno takmičenje u obaveznom sastavu na tlu i spravama prema programu stručnog aktiva.

RITMIČKA GIMNASTIKA I NARODNI PLESOVI

Ponavljjanje i utvrđivanje gradiva iz prethodnog razreda. Elastično i meko hodanje i trčanje.

Estetsko oblikovanje tela:

- vežbe za oblikovanje trupa (pretklon, zaklon, otklon);

Okreti (istoimeni na obe noge, za 90o i 180o) sa pokretima ruku;

Skokovi: makazice i mačji skok;

Vijača: galop i povezati sa elementima iz prethodnog razreda.

Lopta: bacanja i kotrljanja. Povezati u ritmički sastav sa loptom do 16 3/4 taktova.

Plesovi: Savila se bela loza vinova. Jedno kolo prema izboru.

OSNOVI TIMSKIH IGARA

Osnovni stavovi u mestu i kretanju - napred, nazad, levo desno, cik-cak, sa položajem ruku karakterističnim za pojedine sportske igre; okretanje oko jedne noge (pivotiranje).

Rukomet: držanje lopte (manje gumene, ili plastične), uz radni položaj tela, sa dve ruke i zamahom na gore, u visini ramena odvajanje lopte na jednoj šaci - naizmenično sa obe strane; dodavanje i hvatanje u paru jednom rukom u mestu; u trojkama, dva učenika, jedan iza drugog, sa jedne strane i jedan sa loptom na suprotnoj strani 3-4 metara udaljenosti: vežbač bez lopte se kreće sa nekoliko koraka u susret vežbaču sa loptom, zauzima osnovni stav, prima loptu i vraća vežbaču sa suprotne strane, posle čega se kreće unazad do polaznog položaja, iza saigrača, koji ponavlja istu vežbu; u trojkama sa dve lopte: dva učenika, svaki sa loptom bočno, jedan naspram drugog, sa 3-4 metara odstojanja, a treći je na suprotnoj strani bez lopte, na kraćem odstojanju, kreće se u osnovnom stavu ulevo ili udesno, i uvek kada se nalazi nasuprot vežbača sa loptom, zaustavlja se u osnovni stav, prima i vraća loptu, nakon čega nastavi kretanje bočno naspram drugog igrača sa loptom i ponavlja vežbu; šutiranje iz mesta; vođenje lopte u mestu i kretanju; igra sa korišćenjem naučenih elemenata 3:3.

Košarka: podizanje lopte sa poda, sa dve ruke, gornjim hvatanjem i zauzimanje radnog položaja tela; isto, posle nekoliko trčećih koraka prema lopti; prehvaćanje lopte iz ruke u ruku, posle kruženja lopte oko kukova; baciti loptu uvis i posle odbijanja od tla, uhvatiti loptu sa dve ruke i zauzeti osnovni stav (paralelni, dijagonalni); u paru, potiskivati loptu sa dve ruke, u visini grudi, naizmeničnim opružanjem i savijanjem ruku; dodavanje i hvatanje sa dve ruke, sa kraćeg odstojanja, u mestu i posle kretanja prema lopti i zaustavljanja u osnovni stav; dodavanje u trojkama, licem prema košu, s leva na desno i obrnuto, preko srednjeg vežbača; pivotiranje sa loptom; vođenje lopte u mestu i kretanju sa zaustavljanjem i pivotiranjem; šutiranje iz mesta, sa i bez korišćenja table, posle vođenja lopte u kretanju i zaustavljanja. Igra 3:3 uz korišćenje naučenih elemenata.

Odbojka: osnovni stav u mestu, sa položajem ruku za odbijanje, iznad glave i podlakticama; u kretanju (napred, nazad, bočno) i sa zaustavljanjem; u mestu: učenik podbaci sebi loptu (plastičnu) iznad glave, zauzme osnovi stav i primi loptu u "gnezdu", bez odbijanja; ista vežba, ali posle 2-3 koraka; ista vežba sa odbijanjem iznad glave; u paru: osnovni stav, učenik sebi podbaci loptu i odbija napred partneru, ovaj uhvati loptu i izvede istu vežbu; ista vežba, sa odbijanjem podlakticama; iste vežbe izvoditi preko lastiša; jedan učenik podbaci loptu visoko uvis, i posle odbijanja lopte od tla, drugi učenik je odbije iznad glave (podvlačenjem ispod lopte); donji čeon servis; igra 1:1 i 2:2, početi podbacivanjem ili serviranjem, sa različitim zadacima u igri.

Zdravstveno vaspitanje:

- tvoja fizička forma
- lična higijena i higijena zdravlja
- pravilna ishrana
- pravilan ritam rada i odmora
- prva pomoć.

Minimalni obrazovni zahtevi

Atletika: trčanje na 40 metara, na različite načine po deonicama od 10 metara; prekoračna tehnika skoka uvis, zgrčna tehnika skoka udalj.

Vežbe na spravama i tlu: obavezni sastav na tlu, niskoj gredi i vratilu; paralelni razboj: njih u potporu, saskok; preskok: posle nekoliko koraka zaleta, sunožnog odskoka sa daske, uz pomoć dva učenika (za naprednije bez pomoći) vertikalno usmeren skok, doskok na povišenu površinu, opružanjem tela, odskok i saskok na strunjaču.

Ritmická gimnastika: obavezni sastav sa loptom.

Osnovi timskih igara: osnovni stavovi u mestu i kretanju; držanje lopte u rukometu i košarci, dodavanje u paru, vođenje u mestu; odbojka: iz osnovnog stava u obruču: podbacivanje lopte iznad glave, odbijanje prstima, hvatanje, podbacivanje, (ponoviti, 6-8 puta uzastopno, naizmenične visine - nisko-visoko).

Zdravstveno vaspitanje: pravilno držanje tela, lična higijena i higijena zdravlja, pravilna ishrana, ritam rada i odmora.

SLOBODNE AKTIVNOSTI

Dodatni rad organizuje se za učenike koji ispoljavaju posebnu sklonost i interesovanje za sport.

Rad se odvija u sportskim sekcijama ili školskim ekipama koje se formiraju prema interesovanju, sposobnostima i polu učenika. Nastavnik sačinjava *poseban program*, uzimajući pri tom u obzir materijalne i prostorne uslove rada, uzrasne karakteristike i sposobnosti učenika, kao i takmičarski program za školsku populaciju.

AKTIVNOSTI U PRIRODI - OBAVEZNI PROGRAM

Iz fonda radnih dana, predviđenih zajedničkim planom, škola organizuje aktivnosti u prirodi: *Dva krosa* - jesenji i prolećni (dužinu staze određuje stručni aktiv).

KURSNI OBLICI I OBAVEZAN STRUČNO-PEDAGOŠKI RAD

Iz fonda časova za zajednički programski sadržaj i radnih dana, predviđenih zajedničkim planom, škola organizuje aktivnosti u časovnoj, školskoj i vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada, kao i obavezan stručno-instruktivni rad.

Plivanje

Učenici nižih razreda treba da imaju po jedan kurs plivanja u svakom razredu, a najmanje jedan u prvom i drugom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Kurs plivanja planira se za 12 časova od ukupnog fonda predviđenog za zajednički program. Nastavnik ili instruktor sprovodi obuku plivanja i usavršavanje obučene tehnike. Na kraju obuke, učenik treba da prepliva najmanje do 20 m izabranom tehnikom.

Sportska aktivnost od značaja za društvenu sredinu

Iz fonda časova za zajednički programski sadržaj škola može da planira 12 časova za onu sportsku aktivnost koja nije obuhvaćena ovim zajedničkim programom, a za koju sredina u kojoj je škola ima interesa (stoni

tenis, borilački sportovi, veslanje i kajakrenje...). Ova aktivnost planira se za učenike od trećeg do osmog razreda, a program priprema i sprovodi nastavnik ili instruktor.

Obavezan stručno-instruktivan rad

Ukoliko nije organizovana predmetna nastava u trećem i četvrtom razredu, programski sadržaj ciklusa iz vežbi na tlu i spravama sprovodi ili predmetni nastavnik, ili razredni učitelj, uz obaveznu stručnu pomoć predmetnog nastavnika.

ŠKOLSKA I DRUGA TAKMIČENJA

Škola organizuje i sprovodi sportska takmičenja kao integralni deo procesa fizičkog vaspitanja, prema planu stručnog aktiva u i to:

Obavezna unutarškolska (međuodeljenjska i međurazredna) u:

- gimnastici (u zimskom periodu)
- atletici (u prolećnom periodu)
- najmanje u jednoj timskoj igri (u toku godine).

Međuškolska takmičenja:

- opštinska, okružna, regionalna
- i republička.

Unutarškolska takmičenja organizuju se za učenike nižih i viših razreda, a program sačinjava i sprovodi stručni aktiv. Stručni aktiv i škola plan i program unutarškolskih takmičenja prilagođava, pored ostalog, i predloženom kalendaru školskih sportskih takmičenja od strane Saveza za školski sport i olimpijsko vaspitanje Srbije.

Način ostvarivanja programa

Osnovne karakteristike programa

1. Programska koncepcija fizičkog vaspitanja u osnovnoj školi zasniva se na jedinstvu nastavnih, vančasovnih i vanškolskih organizacionih oblika rada, kao osnovne pretpostavke za ostvarivanje cilja fizičkog vaspitanja.
2. Program fizičkog vaspitanja pretpostavlja da se kroz razvijanje fizičkih sposobnosti i sticanje mnoštva raznovrsnih znanja i umenja, učenici osposobljavaju za zadovoljavanje individualnih potreba i sklonosti, u krajnjem, za korišćenje fizičkog vežbanja u svakodnevnom životu. Iz tih razloga, u programu su precizirani operativni zadaci s obzirom na pol i uzrast učenika, a program se ostvaruje kroz sledeće etape: utvrđivanje stanja; određivanje radnih zadataka za pojedince i grupe učenika; utvrđivanje sredstava i metoda za ostvarivanje radnih zadataka; ostvarivanje vaspitnih zadataka; praćenje i vrednovanje efekata rada; ocenjivanje.
3. Programski zadaci ostvaruju se, osim na redovnim časovima, i kroz vančasovne i vanškolske organizacione oblike rada, kao što su izlet, kros, kursni oblici, slobodne aktivnosti, takmičenja, korektivno-pedagoški rad, dani sporta, priredbe i javni nastupi.
4. Da bi fizičko vaspitanje bilo primereno individualnim razlikama učenika, koji se uzimaju kao kriterij u diferenciranom pristupu, nastavnik će svakog učenika usmeravati na one programske sadržaje u časovnoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada koji odgovaraju njegovim individualnim interesovanjima i mogućnostima.
5. Program polazi od činjenice da se cilj fizičkog vaspitanja ne može ostvariti bez aktivnog i svesnog učešća učenika u nastavnim i drugim oblicima rada, te se predviđa sticanje određenih teorijskih znanja, koja omogućavaju učeniku da shvati zakonitosti procesa na kojima se zasniva fizičko vežbanje. Teorijsko obrazovanje treba da bude usklađeno sa nivoom intelektualne zrelosti i znanjima koje su učenici stekli u drugim nastavnim predmetima. Za obradu pojedinih tema ne predviđaju se posebni časovi, već se koriste razne mogućnosti da se u toku vežbanja učenicima pružaju potrebne informacije u vezi sa konkretnim zadatkom.
6. Učenicima, koji usled oslabljenog zdravlja, smanjenih fizičkih ili funkcionalnih sposobnosti, lošeg držanja tela i telesnih deformiteta ne mogu da prate obavezni program, obezbeđen je korektivno-pedagoški rad, koji se realizuje u saradnji sa odgovarajućom zdravstvenom ustanovom.
7. Programski sadržaji odnose se na one vežbe i motoričke aktivnosti koje čine osnov za sticanje trajnih navika za vežbanje i za koje škola ima najviše uslova da ih realizuje (prirodni oblici kretanja, vežbe oblikovanja, atletika, vežbe na tlu i spravama, ritmička gimnastika, igre). Kako su za ostvarivanje

postavljenog cilja pogodne i one motorne aktivnosti koje nisu obuhvaćene obaveznim programom, predviđaju se kursni oblici nastave. To su skijanje, plivanje, klizanje, veslanje, kao i one aktivnosti za koje je zainteresovana sredina u kojoj škola živi i radi.

8. Radi ostvarivanja postavljenih programskih zadataka, određenim zakonskim regulativima, precizira se obaveza škole da obezbedi sve prostorne i materijalne uslove rada za uspešno ostvarivanje vrlo složenih društvenih interesa u školskom fizičkom vaspitanju.

Organizacija obrazovno-vaspitnog rada

Proces fizičkog vaspitanja usmeren je na:

- razvijanje fizičkih sposobnosti,
- usvajanje motoričkih znanja, umenja i navika,
- teorijsko obrazovanje.

Ove komponente čine jedinstven i veoma složen proces fizičkog vaspitanja, a u praksi svi ti zadaci prožimaju se i povezuju sa situacijama koje nastaju u toku rada.

1. U cilju *razvijanja fizičkih sposobnosti* - snage, brzine, izdržljivosti, preciznosti, gibljivosti i pokretljivosti, na svim časovima, vančasovnim i vanškolskim oblicima rada, sprovodi se niz postupaka (metoda) i oblika rada putem kojih se postižu optimalne vrednosti ovih sposobnosti, kao osnov za uspešno sticanje motoričkih znanja, umenja, navika i formiranja pravilnog držanja tela.

Program za razvijanje fizičkih sposobnosti sačinjava nastavnik. Ovaj program se izvodi u pripremnom delu časa, kao vežbe oblikovanja, frontalno, sa svim učenicima istovremeno, koje utiču na opštu fiziološku i emocionalnu pripremu za vežbanje i, pre svega, na svojstvo pokretljivosti, kao jedne od funkcionalnih svojstava aparata za kretanje. U toku rada, nastavnik treba da postepeno usmerava učenike na samostalno izvođenje ovih vežbi kao naučenih, kako bi njegova pažnja bila usmerena na ispravljanje grešaka u izvođenju tih zadataka i kako bi ih uspešnije pripremao da vežbanje koriste i u slobodno vreme. Takođe, u ovom delu časa mogu se koristiti i vežbe, koje kao delovi biomehaničke strukture glavnog zadatka, služe za obuku i uvežbavanje konkretnog programskog zadatka. Učenicima, koji iz zdravstvenih razloga imaju specifične vežbe, potrebno je obezbediti posebno mesto za vežbanje u ovom delu časa. Kao najpogodnije metode za školsko fizičko vaspitanje, prilagođene iz sportskog treninga, jesu za trčanja (opterećenje u submaksimalnom intenzitetu) *metod trajnog rada*; za tehničke discipline iz atletike i sportsku gimnastiku *metod intervalno intenzivnog i ekstenzivnog rada*; za sportske igre kombinacija prethodno navedenih. Rad se organizuje frontalno ("kružni rad" sa velikim - dugim - krugom) ili grupno uz glavni zadatak ("kružni rad" kao "kratki krug") sa individualnim doziranjem. Pri izradi programa, koji sadrži do 10 vežbi, treba voditi računa da u redosledu vežbi ne budu neposredno jedna za drugom dve istorodne vežbe, odnosno vežbe koje angažuju iste mišićne grupe. Za svakog učenika nastavnik ispunjava *radni karton*. *Radni kartoni* su obavezan didaktički materijal kojeg koristi nastavnik. Nastavnik može da koristi i druge metode koje su poznate u teoriji i praksi.

2. *Programski sadržaji* dati su po razredima, a gde je to potrebno, odvojeno i prema polu. Akcenat se stavlja na one motoričke aktivnosti kojima se najuspešnije može suprotstaviti posledicama svakodnevnih hipokinezija i na one koji su u našoj sredini najrazvijeniji i za koje ima interesovanja u pojedinim sredinama.

Predmetna nastava organizuje se u trećem i četvrtom razredu. Ukoliko nije moguće da se nastava fizičkog vaspitanja u ova dva razreda izvodi kao predmetna, obezbeđuje se *stručno-instruktivan rad* za ciklus iz vežbi na tlu i spravama i plivanja.

U starijem razredu, u programu su dati samo ključni programski sadržaji, ali ne i veći izbor vežbi pomoću kojih one treba da se ostvare. To je učinjeno radi toga da bi nastavnik fizičkog vaspitanja, mogao slobodno i kreativno da iznalazi efikasna rešenja i bira vežbe pomoću kojih će tok fizičkog vežbanja da prilagođava specifičnostima učeničkih mogućnosti (diferencirani pristup), prostornim i materijalnim uslovima rada.

Programom se predviđa najmanje jedan *kurs za obuku plivanja* od prvog do četvrtog razreda i aktivnosti koja je od interesa za sredinu kojoj škola živi i radi.

Program kursnih oblika smatra se integralnim delom obaveznog nastavnog programa i, s obzirom na to da se za njegovu realizaciju traže specifični materijalni uslovi, to će se ova nastava organizovati na poseban način: na časovima u rasporedu redovne nastave, u drugim objektima u suprotnoj smeni od redovne nastave (plivanje) i na drugim objektima, a u za to planirane dane.

2.1. Od organizacionih oblika rada koji treba da doprinesu usvajanju onih umenja i navika koji su od značaja za svakodnevni život, program se realizuje u vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada i predviđa:

- upućivanje učenika na samostalno vežbanje;
- korektivno-pedagoški rad;
- izleti;
- krosevi;
- takmičenja;
- dani sporta;
- slobodne aktivnosti.

Razredni učitelj (ili predmetni nastavnik) treba da upućuje učenike da u slobodno vreme *samostalno vežbaju*, jer se sadržaji u najvećoj meri savladavaju samo na času fizičkog vaspitanja. Zbog toga bi se ova uputstva prvenstveno odnosila na one učenike čije fizičke i motoričke sposobnosti ne zadovoljavaju, ali i na ostale, kako bi stekli trajnu naviku za vežbanje. U tom smislu, tokom časova fizičkog vaspitanja, razredni učitelj i nastavnik treba da učenicima prikaže i objasni vežbe, koje za određeno vreme oni treba kod svojih kuća, samostalno, ili uz pomoć drugih, da savladaju. Posle izvesnog perioda, razredni učitelj ili nastavnik, na redovnim časovima kontrolisaće šta je učenik od postavljenih zadataka ostvario.

Korektivno-pedagoški rad organizuje se sa učenicima smanjenih fizičkih sposobnosti, oslabljenog zdravlja, sa telesnim deformitetima i lošim držanjem tela i to:

- sa učenicima smanjenih fizičkih sposobnosti radi se na savladavanju programskih sadržaja, koje učenici nisu uspjeli da savladaju na redovnoj nastavi, kao i na razvijanju fizičkih sposobnosti, uglavnom, snage, brzine i izdržljivosti;
- sa učenicima oslabljenog zdravlja rad se organizuje u saradnji sa lekarom-specijalistom, koji određuje vrstu vežbe i stepen opterećenja;
- sa učenicima koji imaju loše držanje tela, ili deformitete, rad sprovodi nastavnik u saradnji sa lekarom ili fizijatrom koji utvrđuje vrstu i stepen deformiteta i, s tim u vezi, vežbe koje treba primeniti. Teži slučajevi telesnih deformiteta tretiraju se u specijalizovanim zdravstvenim ustanovama.

Svi učenici, koji se upućuju i na korektivno-pedagoški rad, uz ograničenja, vežbaju na redovnim časovima i najmanje jednom nedeljno na časovima korektivno-pedagoškog rada. Program sačinjavaju nastavnik i lekar specijalista, i on treba da je primeren zdravstvenom stanju učenika. Na taj način, praktično nema učenika koji su oslobođeni nastave fizičkog vaspitanja, već se njihovo vežbanje prilagođava individualnim mogućnostima. *Izleti* se mogu organizovati po odeljenjima, ili sa više odeljenja, a njihove operativne zadatke, kao i lokaciju, utvrđuju zajedno stručni aktivisti nastavnika fizičkog vaspitanja, uz saradnju sa svim drugim aktivima koji kroz izlet treba da realizuju svoje zadatke. Izleti se organizuju u radne dane, ili subotom, kao poludnevni.

Krosevi se održavaju dva puta godišnje za sve učenike. Organizacija ovog zadatka zbog velikog broja učesnika, osim što pripada nastavniku fizičkog vaspitanja, zadatak je i svih nastavnika škole. Održavanje kroseva pretpostavlja blagovremene i dobre pripreme učenika. Kros se održava u okviru radnih dana, planiranih za ovu aktivnost. Aktiv nastavnika utvrđuje mesto održavanja i dužinu staze, kao i celokupnu organizaciju.

Takmičenja učenika čine integralnu komponentu procesa fizičkog vaspitanja na kojima učenik proverava rezultat svoga rada. Škola je obavezna da stvori materijalne, organizacione i druge uslove kako bi školska takmičenja bila dostupna svim učenicima. Aktiv nastavnika na početku školske godine sačinjava plan takmičenja (propozicije, vreme...), koja se organizuju posle redovne nastave, radnom subotom ili na Dan sporta. Obavezna su međuoodeljenjska, ili međurazredna takmičenja iz atletike, vežbi na tlu i spravama i jedne timske igre. Učenici učestvuju i na onim takmičenjima koja su u sistemu republičkih takmičenja za školsku populaciju.

Dani sporta, dva u toku školske godine, planiraju se godišnjim programom rada škole u okviru obaveznih radnih dana i mogu se koristiti za kros, finalna školska takmičenja, prijateljske sportske susrete i školske priredbe i nastupi sa programom iz fizičkog vaspitanja (javni čas).

Slobodne aktivnosti organizuju se najmanje jednom nedeljno prema planu rada kojeg sačinjava nastavnik fizičkog vaspitanja. Na početku školske godine, učenici se opredeljuju za jednu od aktivnosti za koje škola ima uslova da ih organizuje. Ukoliko u školi nastavu fizičkog vaspitanja izvodi samo jedan nastavnik, on može da u toku školske godine organizuje časove slobodnih aktivnosti za više sportskih grana, tako što će za

određeni vremenski period planirati i određenu sportsku granu (npr. u jesenjem, za atletiku, u zimskom, za košarku itd.). Na taj način zadovoljila bi se interesovanja učenika za različite sportske aktivnosti.

Zahtev da se cilj fizičkog vaspitanja ostvaruje i preko onih organizacionih oblika rada koji se ostvaruju u vančasovno i vanškolsko vreme, podrazumeva i prilagođavanje celokupne organizacije i režima rada škole, te će se u koncipiranju godišnjeg programa rada vaspitno-obrazovno delovanje proširiti i na ove organizacione oblike rada i za njihovu realizaciju obezbediti potreban broj dana i neophodni materijalni uslovi za rad. Na taj način, čitav proces fizičkog vaspitanja u časovnoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada biće jedinstven i pod kontrolnom ulogom škole, kao najodgovornijeg i najstručnijeg društveno-vaspitnog faktora, kako bi se sačuvala osnovna programska koncepcija nastave fizičkog vaspitanja.

3. *Teorijsko obrazovanje* podrazumeva sticanje određenih znanja putem kojih će učenici upoznati suštinu vežbaonog procesa i zakonitosti razvoja mladog organizma, kao i sticanje higijenskih navika, znanja o zdravlju, kako bi shvatili krajnji cilj koji fizičkim vaspitanjem treba da se ostvari. Sadržaji se realizuju na redovnim časovima, na vančasovnim i vanškolskim aktivnostima, uz praktičan rad i za to se ne predviđaju posebni časovi.

Iz oblasti *zdravstvenog vaspitanja* teorijski deo programskih sadržaja realizuju se u toku nastavne školske godine sa četiri časa (dva u prvom polugodištu i dva u drugom polugodištu) i na svakom praktičnom času. Nastavnik realizuje predložene teme određuje teme shodno uzrasnom i obrazovnom nivou učenika i integrisanim tematskim planiranjem kroz obavezne i izborne predmete. Prilikom donošenja godišnjeg plana i programa vaspitno obrazovnih zadataka škole, na nivou aktiva i nastavničkog veća usaglašavaju se tematska područja koja će se realizovati iz oblasti zdravstvenog vaspitanja.

Časovi fizičkog vaspitanja - organizacija i osnovni didaktičko-metodički elementi

Osnovne karakteristike časova fizičkog vaspitanja treba da budu: jasnoća nastavnog sadržaja; optimalno korišćenje raspoloživog prostora, sprava i rekvizita; izbor racionalnih oblika i metoda rada; izbor vežbi optimalne obrazovne vrednosti; funkcionalna povezanost svih delova časa - unutar jednog i više uzastopnih časova jedne nastavne teme; puna vedrina i aktivnost učenika tokom časa - motorička i misaona; vizualizacija pomoću savremenih tehničkih sredstava.

U III razredu časovi se moraju dobro organizovati, kako u pogledu jasnih i preciznih oblika i metoda rada, tako i u pogledu stvaranja radne i vedre atmosfere. U didaktičkoj četvorodelnoj podeli treba da preovladaju igre, ali i sadržaji koji zahtevaju preciznost izvođenja, a kojima prethode tačna uputstva učitelja ili predmetnog nastavnika. Zatim, učitelj ili predmetni nastavnik treba da prati tok rada i ukazuje na greške, kako bi sadržaji, pretežno prigodnog karaktera, dali dobru osnovu za usvajanje sadržaja sa konvencionalno složenijom biomehaničkom strukturom, koji se planiraju za naredne razrede. Od metoda preovladava metod žive reči, praktični prikazi zadatka od strane učitelja ili učenika starijih razreda, kao i prikazi prigodnih sadržaja putem slika, skica i video-tehnike. Na kraju časa, učitelj ili predmetni nastavnik, prigodnim rečima treba da da ocenu rada tokom proteklog časa i učenike upozna sa narednim sadržajem. Nikako ne treba da se dogodi situacija da deci nije jasno koje sadržaje su uvežbavali i u kojoj meri su ih savladali. U tom cilju će i pedagoške mere, kao što su pohvale i isticanje dobrih primera izvođenja, uticati na efikasniju saznavnu funkciju i motivisanost za usvajanje određenih znanja i sticanje navika, pošto deca u ovom uzrastu imaju velike potrebe za takmičenjem, što samo treba pozitivno usmeriti.

Prilikom izbora oblika rada, učitelj ili predmetni nastavnik treba da uzme u obzir prostorne uslove rada, broj učenika na času, količinu sprava i rekvizita, dinamiku obučavanja i uvežbavanja nastavnog zadatka, što znači da prednost ima onaj oblik rada (frontalni, grupni, individualni) koji se pravovremeno primenjuje. *Frontalni rad* se obično primenjuje u početnoj fazi obučavanja i kada je obezbeđen dovoljan prostor i količina rekvizita u odnosu na broj učenika (trčanja, vežbe na tlu, elementi timskih igara); *grupni rad* sa različitim zadacima primenjuje se u fazi uvežbavanja i to tako da su grupe stalne za jednu tematsku oblast, sastavljene prema individualnim sposobnostima učenika (homogenizirane), a koje i čine osnov u diferenciranom pristupu izboru sadržaja, u odnosu na te individualne sposobnosti, radna mesta u grupnom radu, osim glavnog zadatka, treba da sadrže i pomoćne sprave za uvežbavanje delova biomehaničke strukture glavne vežbe (predvežbe), kao i one vežbe koje se odnose na razvijanje one sposobnosti koja je relevantna za izvođenje glavne vežbe (najviše tri vežbe iz radnog kartona). Na taj način radno mesto je po sadržaju konzistentno u odnosu na glavni zadatak, što je u skladu sa principima intenzivno organizovane nastave. *Individualan rad* se, uglavnom, primenjuje za učenike manjih sposobnosti, kao i za učenike natprosečnih sposobnosti.

Prilikom izbora metodskih postupaka obučavanja i uvežbavanje motoričkih zadataka, nastavnik treba da odabere vežbe takve obrazovne vrednosti koje će za raspoloživ broj časova obezbediti optimalno usvajanje tog zadatka.

Demonstracija zadatka mora da bude jasna i precizna što podrazumeva korišćenje savremenih tehničkih mogućnosti (konturogrami i video-tehnika), kako bi nastavnik efikasnije upućivao učenike na zakonitosti koje vladaju kretanjem, čime se, tokom vežbanja, ostvaruje njihova motorna i misaona aktivnost.

Planiranje obrazovno-vaspitnog rada

Nastava fizičkog vaspitanja organizuje se sa po tri časa nedeljno. Nastavnik treba da izradi:

- *opšti globalni plan rada*, koji sadrži sve organizacione oblike rada u časovnoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada sa operativnim elementima za konkretnu školu;
- *opšti globalni plan po razredima*, koji sadrži organizacione oblike rada koji su predviđeni za konkretan razred i njihovu distribuciju po ciklusima. Zatim, ovaj plan rada sadrži distribuciju nastavnog sadržaja i broj časova po ciklusima i služi kao osnova za izradu operativnog plana rada po ciklusima;
- *plan rada po ciklusima* sadrži obrazovno-vaspitne zadatke, sve organizacione oblike rada koji se realizuju u konkretnom ciklusu, raspored nastavnog sadržaja sa vremenskom artikulacijom (mesec, broj časova i redni broj časova) i methodske napomene.

Nastavno gradivo podeljeno je u tri ciklusa ili četiri ukoliko se za taj razred predviđa kursni oblik. To su:

- jedan ciklus za atletiku;
- jedan ciklus za vežbe na tlu i spravama;
- jedan ciklus za timsku igru;
- jedan ciklus za kursni oblik (ukoliko je planiran za određeni razred u časovnoj organizaciji rada);
- teorijski deo (2+2) za realizaciju tema iz zdravstvenog vaspitanja.

Ukoliko se organizuje kursni oblik za aktivnost u časovnoj organizaciji rada, onda se planira četvrti ciklus, tako što se po četiri časa oduzima od prva tri ciklusa. Nastavno gradivo po ciklusima može da se ostvaruje u kontinuitetu za jedan vremenski period (npr. atletika u jesenjem, vežbe na tlu i spravama u zimskom i timska igra u prolećnom), ili u dva perioda (npr. trčanja i skokovi iz atletike u jesenjem, a bacanja u prolećnom periodu).

Praćenje i vrednovanje rada učenika

Praćenje napretka učenika obavlja se sukcesivno u toku cele školske godine, na osnovu jedinstvene metodologije koja predviđa sledeće tematske celine. U trećem razredu ocenjivanje se vrši brožčano, na osnovu ostvarivanja ciljeva operativnih zadataka i ostvarivanju minimalnih obrazovnih zahteva.

1. Stanje motoričkih sposobnosti;
2. Stanje zdravlja i higijenskih navika;
3. Dostignuti nivo savladanosti motornih znanja, umenja i navika;
4. Odnos prema radu.

1. Praćenje i vrednovanje motoričkih sposobnosti u prva dva razreda vrši se na osnovu savladanosti programskog sadržaja kojim se podstiče razvoj onih fizičkih sposobnosti za koje je ovaj uzrast kritičan period zbog njihove transformacije pod uticajem fizičkih aktivnosti - koordinacija, gipkost, ravnoteža i eksplozivna snaga.

2. Stanje zdravlja i higijenskih navika, prati se na osnovu utvrđivanja nivoa pravilnog držanja tela i održavanja lične i kolektivne higijene i usvojenosti i primeni znanja iz oblasti zdravlja.

3. Step savladanosti motornih znanja i umenja sprovodi se na osnovu minimalnih programskih zahteva, koji je utvrđen na kraju navođenja programskih sadržaja.

4. Odnos prema radu vrednuje se na osnovu redovnog i aktivnog učestvovanja u nastavnom procesu, takmičenjima i vanškolskim aktivnostima.

Ocenu odličan (5) dobija učenik koji je radom u toku školske godine poboljšao svoje fizičke sposobnosti i čiji rezultati znatno prevazilaze standarde uzrasta; koji u sportsko tehničkim dostignućima znatno prevazilazi postavljene zahteve po obimu i kvalitetu i koji ima veoma aktivan odnos prema fizičkoj kulturi. Učenik ima visok stepen razvijenosti fizičkih sposobnosti ako vežbe izvodi sa optimalnim amplitudama, eksplozivno i

koordinirani pokret. Vežbe oblikovanja, posebno za trbušnu i leđnu muskulaturu, kao i za rameni pojas, izvodi lako i može da ih ponovi u jednom ritmu više od većine.

Programske sadržaje je uspešno savladao i to više od minimalnih programskih zahteva, uključuje se u sportske sekcije i druge sportske aktivnosti izvan škole, pliva (ako je sprovedena obuka ili drugi način). Učenik ima osnovne higijenske navike, uredan je i redovan na časovima fizičkog vaspitanja.

Ocenu vrlo dobar (4) dobija učenik koji radom u toku školske godine poboljšava svoje fizičke sposobnosti i čiji rezultati prevazilaze standarde uzrasta; koji u sportsko tehničkim dostignućima prevazilazi postavljene zahteve po obimu i kvalitetu i koji ima aktivan odnos prema fizičkoj kulturi. Učenik ima dobro razvijene fizičke sposobnosti, ali neke vežbe izvodi uz manje poteškoće - u gipkosti, eksplozivnosti, koordinaciji i u ravnoteži. Vežbe za leđnu i trbušnu muskulaturu, kao i rameni pojas, izvodi lako i može da ih ponovi iznad proseka odeljenja.

Programske sadržaje savladava iznad minimalnih programskih zahteva uz izvesne manje poteškoće pojedinih i stalno ili povremeno se uključuje u rad sportskih sekcija.

Učenik ima osnovne higijenske navike, urednog je opšteg izgleda, redovan je i aktivan na časovima fizičkog vaspitanja.

Ocenu dobar (3) dobija učenik koji je radom poboljšao u toku školske godine fizičke sposobnosti u granicama standarda, čiji su rezultati u sportsko tehničkim dostignućima u granicama minimalnih obrazovnih zahteva i čiji je odnos prema fizičkoj kulturi zadovoljavajući. Učenik ima prosečno razvijene fizičke sposobnosti, ako vežbe izvodi bez dovoljnih amplituda, sa većim poteškoćama u koordinaciji pokreta, eksplozivnosti i gibljivosti. Vežbe za trbušnu i leđnu muskulaturu, kao i rameni pojas, izvodi uz poteškoće u ritmu i obimu vežbanja i ne pokazuje dovoljno interesovanja da to prevaziđe.

Programske sadržaje savlađuje u granicama minimalnih obrazovnih zahteva ili manje. Delimično je savladao osnovnu tehniku plivanja (ako je sprovedena obuka plivanja).

Učenik redovno prisustvuje časovima fizičkog vaspitanja, povremeno izbegava neke i ne uključuje se u vančasovne i vanškolske aktivnosti. Ima osnovne higijenske navike, ali ponekad ne donese (zaboravi) opremu za vežbanje.

Ocenu dovoljan (2) dobija učenik koji u toku godine nije poboljšao svoje fizičke sposobnosti, čiji su sportsko tehnički rezultati ispod utvrđenih standarda i koji ne pokazuje minimum interesovanja za fizičku kulturu. Učenik pokazuje mali napredak u razvoju fizičkih sposobnosti, posebno onih koji se redovnim i aktivnim vežbanjem mogu usavršiti - snagu, leđne i trbušne muskulature i ramenog pojasa.

Većinu programskih sadržaja iz minimalnih obrazovnih zahteva učenik nije savladao, ili ih izvodi sa većim greškama.

Učenik je stekao osnovne higijenske navike, ali ih se ne pridržava redovno. Na časovima je uglavnom redovan, ali ne pokazuje uvek interesovanje za vežbanje.

Ocenu nedovoljan (1) u principu ne bi trebalo da dobije ni jedan učenik. Učenik čije su fizičke sposobnosti opale, i koji ne ispunjava očekivane standarde, kao i koji ne pokazuje ni minimum interesovanja za održavanje svojih fizičkih i funkcionalnih sposobnosti, i koji je zdrav, upućuje se na korektivno-pedagoški rad.

Vrednovanje i ocenjivanje postignutih rezultata i dostignuća učenika vrši se tokom cele godine, u toku i nakon savladavanja planiranog programskog sadržaja, a prema navedenim elementima za četiri tematske celine. Nastavnik pažljivo prati učenika i ocenjuje tako da se dobija potpuna slika o psihofizičkom statusu svakog učenika. Nastavnik može da unese i još neka svoja zapažanja koja nisu predviđena ovim tematskim celinama, ako je to u interesu učenika. U celini, potreban je i pedagoški pristup vrednovanju dostignuća učenika, kako bi ocena, bilo da je opisna ili brojana, delovala stimulativno i ukazivala na napredak učenika, pogotovu što je za ovaj uzrast karakteristična velika zainteresovanost za pokret i igru.

U toku praćenja i ocenjivanja, treba učenike upoznavati sa ciljem postignuća, putem slika, postera i drugih očiglednih materijala i sredstava, kako bi oni postali aktivni učesnici u procesu nastave i osposobljavali se za samostalno vežbanje u slobodno vreme.

Na kraju svake ocene, učitelj ili predmetni nastavnik treba da navede koje su moguće preporuke za dalji napredak i uključi roditelje, pogotovu ako je psihofizičko stanje učenika nezadovoljavajuće.

Pedagoška dokumentacija i didaktički materijal

Obavezna pedagoška dokumentacija je:

1. *Dnevnik rada*, struktura i sadržaj utvrđuje se na republičkom nivou, i odobrava ga ministar, a nastavniku se ostavlja mogućnost da ga dopuni onim materijalom za koje ima još potrebe.
2. *Planovi rada*: godišnji, po razredima i ciklusima, plan stručnog aktiva, plan vančasovnih i vanškolskih aktivnosti i praćenje njihove realizacije.
3. *Pisane pripreme* nastavnik sačinjava za pojedine nastavne teme koje sadrže: vremensku artikulaciju ostvarivanja nastavne teme (ukupan i redni broj časova, vreme realizacije), konzistentnu didaktičku strukturu časova (oblike rada, metodičke postupke obučavanja i uvežbavanja).
4. *Radni karton*: treba da ima svaki učenik sa programom vežbaonog sadržaja kojeg sačinjava učitelj ili predmetni nastavnik, a koji su prilagođeni konkretnim uslovima rada.
5. *Formulari za obradu podataka za*: stanje fizičkih sposobnosti, realizaciju programskih sadržaja u časovnoj i vančasovnoj organizaciji rada.
6. *Očigledna sredstva*: crteži, konturogrami, video-trake aranžirane, tablice orijentacionih vrednosti motoričkih sposobnosti, raznovrsna obeležavanja radnih mesta i drugi pisani materijali koji upućuju učenike na lakše razumevanje radnih zadataka.

IZBORNI NASTAVNI PREDMETI

VERSKA NASTAVA

Cilj i zadaci

Ciljevi verske nastave jesu da se njome posvedoče sadržaj vere i duhovno iskustvo tradicionalnih crkava i religijskih zajednica koje žive i deluju na našem životnom prostoru, da se učenicima pruži celovit religijski pogled na svet i život i da im se omogući slobodno usvajanje duhovnih i životnih vrednosti Crkve ili zajednice kojoj istorijski pripadaju, odnosno čuvanje i negovanje sopstvenog verskog i kulturnog identiteta. Upoznavanje učenika sa verom i duhovnim iskustvima sopstvene, istorijski date Crkve ili verske zajednice treba da se ostvaruje u otvorenom i tolerantnom dijalogu, uz uvažavanje drugih religijskih iskustava i filozofskih pogleda, kao i naučnih saznanja i svih pozitivnih iskustava i dostignuća čovečanstva.

Zadaci verske nastave jesu da kod učenika:

- razvija otvorenost i odnos prema Bogu, drugačijem i savršenom u odnosu na nas, kao i otvorenost i odnos prema drugim ličnostima, prema ljudima kao bližnjima, a time se budi i razvija svest o zajednici sa Bogom i sa ljudima i posredno se suzbija ekstremni individualizam i egocentrizam;
- razvija sposobnost za postavljanje pitanja o celini i konačnom smislu postojanja čoveka i sveta, o ljudskoj slobodi, o životu u zajednici, o fenomenu smrti, o odnosu sa prirodom koja nas okružuje, kao i o sopstvenoj odgovornosti za druge, za svet kao tvorevinu Božju i za sebe;
- razvija težnju ka odgovornom oblikovanju zajedničkog života sa drugim ljudima iz sopstvenog naroda i sopstvene Crkve ili verske zajednice, kao i sa ljudima, narodima, verskim zajednicama i kulturama drugačijim od sopstvene, ka iznalaženju ravnoteže između zajednice i vlastite ličnosti i ka ostvarivanju susreta sa svetom, sa prirodom i pre i posle svega sa Bogom;
- izgradi sposobnost za dublje razumevanje i vrednovanje kulture i civilizacije u kojoj žive, istorije čovečanstva i ljudskog stvaralaštva u nauci i drugim oblastima;
- izgradi svest i uverenje da svet i život imaju večni smisao, kao i sposobnost za razumevanje i preispitivanje sopstvenog odnosa prema Bogu, ljudima i prirodi.

VERSKA NASTAVA - PRAVOSLAVNI KATIHIZIS

Naziv predmeta: **VERSKA NASTAVA - PRAVOSLAVNI KATIHIZIS**
Godišnji fond časova: **36**
Razred: **Treći**

TEMA (nastavne jedinice)	CILJ	ISHODI Po završetku teme učenik će:	PREPORUČENI SADRŽAJI PO TEMAMA	NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
I - UVOD 1. Svet je stvoren za tebe, čuvaj ga! - uvodni čas	• Upoznavanje učenika sa sadržajem predmeta, planom i programom i načinom realizacije nastave Pravoslavnog katihizisa; • Motivisanje učenika za pohađanje verske nastave	<i>Kognitivni aspekt:</i> • moći da sagleda sadržaje kojima će se baviti nastava Pravoslavnog katihizisa u toku 3. razreda osnovne škole; • moći da uoči kakvo je njegovo predznanje iz gradiva Pravoslavnog katihizisa obrađenog u prethodnom razredu školovanja. <i>Afektivni aspekt:</i> • učenik će biti motivisan da aktivno učestvuje na	• Upoznavanje sa sadržajem programa i načinom rada	Katihizacija kao liturgijska delatnost- zajedničko je delo katihe (veroučitelja) i njegovih učenika. Katiheta (veroučitelj) bi trebalo stalno da ima naumu da katiheza ne postoji radi gomilanja informacija ("znanja o veri"), već kao nastojanje da se učenje i iskustvo Crkve lično usvoje i sprovedu u život kroz slobodno učešće u bogoslužbenom životu Crkve. Na početku svake nastavne teme učenike bi trebalo upoznati sa ciljevima i ishodima nastave, sadržajima po temama, načinom ostvarivanja programa rada, kao i sa načinom vrednovanja njihovog rada.

		časovima verske nastave		Vrste nastave Nastava se realizuje kroz sledeće oblike nastave: • teorijska nastava (34 časa) • praktična nastava (2 časa) Mesto realizacije nastave • Teorijska nastava se realizuje u učionici; • Praktična nastava se realizuje u crkvi - učešćem u liturgijskom sabranju; Didaktičko metodička uputstva za realizaciju nastave • Uvodne časove trebalo bi osmisлити tako da doprinesu međusobnom upoznavanju učenika, upoznavanju učenika s ciljevima, ishodima, nastavnim sadržajima, ali i tako da nastavnik stekne početni uvid u to kakvim predznanjima i stavovima iz područja Pravoslavnog katihizisa, grupa raspolaže. • Realizacija programa trebalo bi da se odvija u skladu s principima savremene aktivne nastave, koja svojom dinamikom podstiče učenike na istraživački i problemski pristup sadržajima tema. U toku realizacije stavljati naglasak više na doživljajno i formativno, a manje na saznavno i informativno. • Kvalitet nastave se postiže kada se nastavni sadržaji realizuju u skladu sa savremenim pedagoškim zahtevima u pogledu upotrebe raznovrsnih metoda, oblika rada i nastavnih sredstava. • Imajući u vidu zahteve nastavnog programa i mogućnosti transponovanja nastavnog sadržaja u pedagoško didaktička rešenja, nastavnik bi trebalo da vodi računa i o psihološkim činiocima izvođenja nastave - uzrastu učenika, nivou psihofizičkog razvoja, interesovanjima, sklonostima, sposobnostima i motivaciji učenika. • U ostvarivanju savremene nastave nastave nastavnik je izvor znanja, kreator, organizator i koordinator učeničkih aktivnosti u nastavnom procesu. • Nastava je uspešno realizovana ako je učenik spreman da Crkvu shvati kao prostor za ostvarivanje svoje ličnosti kroz zajedničarenje sa bližnjima i Trojičnim Bogom koji postaje izvor i punoća njegovog života. Evaluacija nastave Evaluaciju nastave (procenjivanje uspešnosti realizacije nastave i
II - BOG STVARA SVET I ČOVEKA 2. Sveto Pismo nam svedoči o nastanku sveta 3. Sveta nekada uopšte nije bilo (1. i 2. dan stvaranja) 4. Sve je bilje stvoreno i Suncem obasjano (3. i 4. dan stvaranja) 5. Sve vrvi od života (5. i 6. dan stvaranja) 6. Stvoren sam da ličim na Boga	• pružiti učenicima osnovna znanja o učenju Crkve o stvaranju sveta; • omogućiti učenicima da razumeju da Bog stvara prirodu i čoveka, jer želi da ih voli i da bude sa njima zajedno; • Pružiti učenicima mogućnost da razumeju da je čovek u prirodnoj vezi sa svim onim što je Bog prethodno stvorio, ali da se razlikuje od svih stvorenih bića; • Objasniti učenicima da je čovek ikona Božja (sličan Bogu) zato što je stvoren kao slobodna ličnost i jedini pozvan da bude domaćin sveta; • Omogućiti učenicima da uvide razliku između Boga i stvorene prirode.	Kognitivni aspekt: • prepoznati neke elemente biblijske povesti o stvaranju sveta; • moći da prepozna i imenuje ikone na kojima su predstavljeni dani stvaranja sveta, na osnovu biblijske povesti; • moći da uvidi da je svet skup konkretnih vrsta živih bića koja su ujedinjena, jedna drugima potrebna i da ona čine veliku zajednicu ljubavi - Crkvu; • moći da objasni da je svet stvoren ljubavlju Božjom; • moći da razume da se prava sloboda izražava kao ljubav prema drugim ljudima, prirodi i Bogu; • uočiti da je čovek sličan Bogu. Afektivni aspekt: • biti podstaknut da razvija ljubav prema bližnjima, prirodi i Bogu; • razvijati želju i svest o važnosti brige prema bližnjima i prirodi.	• Pojam Svetoga Pisma kao knjige otkrivenja • Stvaranje nevidljivog sveta- duhovnih sila - anđela • Biblijsko kazivanje o stvaranju sveta po danima • Stvaranje čoveka • Pesma "Molitva" Branko Radičević (pesnik se divi Božjem stvaranju i moli blagoslov...) • Priča "Pače" A. Solženjicin	
III - BOG NAS VOLI 7. Bog stvara svet iz ljubavi 8. Bog, ljudi i priroda 9. Svet ne može bez Boga 10. Bog se brine o svetu 11. Božićni vesnici	• Omogućiti učeniku da uvidi da je Bog stvorio svet iz ljubavi; • Omogućiti učeniku da uvidi da se Bog brine o svetu; • Omogućiti učeniku da razume da je Bog iz brige prema svetu i čoveku poslao svoga Sina u svet.	Kognitivni aspekt: • znati da je Bog stvorio svet iz ljubavi i da objasni kako zna da Bog voli svet; • prepoznati da Bog brine o svetu i da navede primere Božjeg staranja o svetu; • uvideti kroz svoje kreativne sposobnosti da je čovek sličan Bogu; • uvideti da Bog želi da svet postoji večno; • uvideti da su Bog, ljudi i priroda različiti, ali da nisu potpuno razdeljeni; • uvideti različitost	• Priča "Šišarka" ili priča "Sebični džin" O. Vajld (sa pravim krajem, kad se pojavljuje Hristos...) • Priča Sv. Vladike Nikolaja o tome kako je Gospod sa Bogorodicom izbavio pastira Davida iz nevolje (kad je zaspao u pećini a zmija mu legla na grudi...) A kad je odrastao Car David je opisao Bogorodicu i Hrista u psalmu • "Ljubavna pesma", M. Danojlić (o maslačku i oblaku) • Javljanje anđela Bogorodici; • Javljanje anđela Josifu; • Susret Bogorodice i Jelisavete; • Javljanje anđela pastirima; • Javljanje anđela	

		koja postoji između Boga i stvorenog sveta; • znati da je Bog iz brige prema svetu i čoveku poslao svoga Sina u svet; • upoznati ulogu anđela kao saradnika Božjih u staranju o svetu; • uočiti da je svet smrtan van zajednice sa Bogom; • upoznati sadržaj molitve Anđelu čuvaru; • usvojiti tekst i melodiju pesme "Anđeli pevaju". <i>Afektivni aspekt:</i> • biti podstaknut da razvija svest o tome da je važan zato što ga voli Bog i njegovi bližnji; • biti podstaknut da se trudi da voli sve ljude (čak i one od kojih je veoma različit).	mudracima; • Anđeo javlja Josifu da skloni porodicu u Egipat; • Molitva Anđelu čuvaru; • Pesma: "Anđeli pevaju".	ostvarenosti zadataka i ishoda nastave) nastavnik će ostvariti na dva načina: • procenjivanjem reakcije učenika ili prikupljanjem komentara učenika putem anketnih evaluacionih listića; • proverom znanja koje učenici usvajaju na času i ispitivanjem stavova; Ocenjivanje Neposredno opisno ocenjivanje učenika može se vršiti kroz: • usmeno ispitivanje; • pismeno ispitivanje; • posmatranje ponašanja učenika; Okvirni broj časova po temama Uvod - 1 Bog stvara svet i čoveka - 7 Bog nas voli - 7 Zajednica Boga i sveta kroz čoveka - 6 Liturgija - preobraženi svet - 7 Čovek i priroda - 6 Evaluacija - 1+1
IV - ZAJEDNICA BOGA I SVETA KROZ ČOVEKA 12. Čovek domaćin i sveštenik u svetu 13. Sveti Sava 14. Sveti Sava brine o nama 15. Radost služenja	• Pružiti učenicima osnov za razumevanje da se lični odnos sa Bogom ostvaruje kroz služenje Bogu i bližnjima; • Pružiti učenicima osnov za razumevanje da prirodi i čoveku večno postojanje daruje Bog; • Omogućiti učeniku da uvidi da su svetitelji najbolji primer odnosa čoveka sa Bogom; • Pružiti učenicima osnovna znanja o Svetome Savi kao našem primeru služenja.	<i>Kognitivni aspekt:</i> • uočiti da je čovek posrednik između Boga i prirode i da Bog sa prirodom razgovara preko čoveka; • proširiti svoje znanje o služenju Svetoga Save Bogu i našem narodu; • uočiti da nema ljubavi bez služenja bližnjima; • upoznati biblijsku povest o Hristovom služenju Apostolima. <i>Afektivni aspekt:</i> • biti podstaknut da ljubav prepoznaje kao služenje; • znati da kroz činjenje dela ljubavi prema bližnjima, postaje sličan Hristu i svetiteljima Božjim.	• Priča "Tri drveta" (Ova priča je i Božićna i Vaskršnja) • Podizanje zadužbina - najznačajnije zadužbine Svetoga Save i Svetog Simeona Mirotočivog • Jevanđeljsko kazivanje o Hristovom služenju - pranje nogu apostolima i Tajna večera • Priča: Dobročinstvo - najlepši način da postojiš, iz knjige "Mali anđeo", N. Vitošević.	
V- LITURGIJA-PREOBRAŽENI SVET 16. Naši darovi blagodarnosti	• Učenicima pružiti osnov za razumevanje da hleb i vino - naši darovi -	<i>Kognitivni aspekt:</i> • prepoznati da je Liturgija zahvalnost Bogu; • uočiti da se	• Tvar u Liturgiji - hleb i vino • Pesma "Kako nastaje hleb" Lidija Popović • Tvar u Liturgiji -	

(opis n.j. - tvar u Liturgiji) 17. Liturgija - preobražaj sveta 18. Liturgija - molitva za spasenje čoveka i sveta 19. Vaskresenje Lazarevo 20. Vaskrsenje Hristovo	predstavljaju svet u malom; • Učenicima pružiti osnov za razumevanje razloga prinošenja Bogu hleba i vina na Liturgiji; • Pružiti osnov za razumevanje da se na Liturgiji molimo za spasenje celoga sveta; • Omogućiti učenicima da uvide da se na Liturgiji ostvaruje spasenje čoveka i sveta; • Učenicima pružiti osnov za razumevanje da nas Hristos toliko voli da je dao svoj život za nas i da je vaskrsao da pobedi smrt za nas.	zahvalnost Bogu pokazuje kroz naše darove; • uočiti da naši darovi hleb i vino predstavljaju svet u malom; • uviditi vezu Liturgije i spasenja čoveka i sveta; • proširiti svoja znanja o prazniku Vaskrsenja; • uviditi šta za stvorenu prirodu znači Hristovo Vaskrsenje; • usvojiti tekst i melodiju pesme "<i>Ljudi likujte</i>" <i>Afektivni aspekt:</i> • biti podstaknut da učestvuje na Liturgiji kako bi pokazao Bogu da želi da bude u zajednici sa Njim; • biti podstaknut da u sebi razvija osećaj zahvalnosti prema Bogu i svojim bližnjima.	tamjan, ulje, vosak, voda, vrba, badnjak, jaje, žito, grožđe... • Priča o udovičinoj lepti • Velika Jektenija • Priča "Mudri čobanin" Patrijarh srpski Irinej Gavrilović (priča o pričešću) • Biblijsko kazivanje o vaskrsenju Lazara • Kazivanje o ženama mironosicama na Hristovom grobu ("Zašto tražite živoga među mrtvima") • Vaskršnja priča "I žovotinje" Zinaida Hipijus
VI - ČOVEK I PRIRODA 21. Sve čeka na ljubav čoveka 22. Čuvamo darove Božije ljubavi 23. Stvaranje sveta u pravoslavnoj ikonografiji 24. Ikona sveta stvorenog za mene	• Učenicima pružiti neophodno znanje da razumeju da je čovek odgovoran za očuvanje prirode; • Omogućiti učenicima da uvide na koje sve načine ljudi danas uništavaju prirodu, tj. da uvide da zagađenje prirode potiče od čoveka; • Omogućiti učenicima da razumeju da je čovek pozvan od Boga da brine o prirodi; • Upoznati učenike sa primerima izražavanja ljubavi prema prirodi; • Razvijati kod	<i>Kognitivni aspekt:</i> • prepoznati ličnu odgovornost za tvorevinu; • uviditi da se zagađenjem naše okoline, zagađuje ceo svet; • uviditi da se na pravoslavnim ikonama stvaranja sveta i čoveka, prikazuje zavisnost prirode od čoveka; • prepoznati predstave koje prikazuju događaje vezane za stvaranje sveta; • uočiti u kojoj meri je napredovao i savladao gradivo Pravoslavnog katehizisa trećeg	Poučne priče: • "Sveti Vlasije blagosilja životinje" • "Iguman i medved" • "Neobična lađa" (Sveti Elije i krokodil) • "Sveti Serafim i medved" • Pesma "Raduj se" M. Odalović • Izrada ikone Izrada stripa

	učenika skromnost; • Ustanoviti obim i kvalitet znanja stečenih u toku školske godine iz Pravoslavnog katihizisa.	razreda osnovne škole. <i>Afektivni aspekt:</i> • biti podstaknut na očuvanje prirode i svoje životne sredine; • biti podstaknut da gleda na prirodu kao na Božju tvorevinu; • Učenici će biti podstaknuti da urede školski prostor izabranim radovima vezanim za stvaranje i očuvanje sveta		
--	--	---	--	--

KORELACIJA S DRUGIM PREDMETIMA / MODULIMA:

1. Srpski jezik i književnost
2. Matematika
3. Poznavanje prirode i društva
4. Muzička kultura
5. Likovna kultura
6. Građansko vaspitanje

ISLAMSKA VERONAUKA (ILMUDIN)

VJERSKA NASTAVA - KATOLIČKI VJERONAUKE

VERSKA NASTAVA - SLOVAČKE EVANGELIČKE CRKVE A. V.

VERSKO VASPITANJE REFORMATORSKE HRIŠĆANSKE CRKVE

VERONAUKA EVANGELIČKE HRIŠĆANSKE CRKVE

VERONAUKA - JUDAIZAM

GRADANSKO VASPITANJE - SAZNANJE O SEBI I DRUGIMA

Cilj i zadaci

Opšti cilj predmeta Saznanje o sebi i drugima je podsticanje razvoja ličnosti i socijalnog saznanja kod učenika trećeg razreda osnovne škole. Ovaj predmet treba da pruži mogućnost učenicima da postanu aktivni učesnici u procesu obrazovanja i vaspitanja, i da izgrade saznanja, umjenja, sposobnosti i vrednosti neophodne za formiranje autonomne, kompetentne, odgovorne i kreativne ličnosti, otvorene za dogovor i saradnju, koja poštuje i sebe i druge.

Zadaci:

- U obrazovno-vaspitnom radu na realizaciji ovog predmeta razlikujemo nekoliko osnovnih zadataka:
- podsticanje grupnog rada, dogovaranja i saradnje sa vršnjacima i odraslima;
- podsticanje razvoja samopouzdanja i lične odgovornosti;
- osposobljavanje učenika da prepoznaju i razumeju sopstvene potrebe i potrebe drugih, i da štite i ostvaruju svoje potrebe na način koji ne ugrožava druge;
- razvijanje svesti o potrebi uvažavanja različitosti i osobenosti; uočavanje i prevazilaženje stereotipa vezanih za pol, uzrast, izgled, ponašanje, poreklo;
- osposobljavanje učenika za nenasilno rešavanje sukoba;
- razvijanje pojma prijateljstva;
- osposobljavanje učenika da razumeju neophodnost pravila koja regulišu život u zajednici i da kroz dogovaranje aktivno doprinose poštovanju ili menjanju pravila saglasno sa potrebama;
- osposobljavanje učenika da upoznaju i uvažavaju dečja prava i da budu sposobni da aktivno učestvuju u njihovom ostvarivanju;
- razvijanje i negovanje ekološke svesti;
- razvijanje moralnog rasuđivanja i negovanje osnovnih ljudskih vrednosti;
- osposobljavanje učenika da aktivno doprinose razvoju škole po meri deteta.

Sadržaji programa

I Tema (2 časa) - Podsticanje grupnog rada, dogovaranja i saradnje sa vršnjacima i odraslima

- *Roditeljski sastanak*: susret roditelja, nastavnika i učenika. Razmena o uzajamnim očekivanjima, potrebama, zahtevima, teškoćama vezanim za ostvarivanje programa građanskog vaspitanja
- *Uvodni čas*: upoznavanje učenika sa sadržajem predmeta i načinom rada

II Tema (9 časova) - Uvažavanje različitosti i osobenosti; uočavanje i prevazilaženje stereotipa vezanih za pol, uzrast, izgled, ponašanje, poreklo

- *Sličnosti i razlike*: uočavanje osobenosti i različitosti koja im prija.
- *Polni stereotipi u igrama*: razmatranje stereotipa o muškim i ženskim igrama; razmena stavova o tome.
- *Posledice polnih stereotipa*: razmatranje posledica stereotipa o muškim i ženskim igrama, o poštovanju slobode izbora; prihvatanju različitosti.
- *Posledica uopštenih sudova*: stereotipi o dečacima i devojčicama, prevođenje na jezik činjenica.
- *Pojava isključivanja u grupi*: razmatranje različitosti koja im ne prija - razmena o iskustvima i razlozima isključivanja iz grupe.
- *Ponašanje koje odstupa od očekivanog*: sagledavanje posledica saosećajnog odnosno osuđivačkog stava prema ponašanju koje odstupa od očekivanog; sukob potreba i kako ga razrešiti.
- *Odnosi u odeljenju*: razmena o tome šta su preduzeli da bi iznenadili pažnjom vršnjake suprotnog pola u protekloj sedmici.
- *Odnosi mlađi - stariji*: razmena o odnosu mlađe i starije dece u porodici, o poštovanju slobode izbora i dogovaranju, o ličnoj odgovornosti.
- *Diskriminacija po uzrastu*: razmena o odnosu starije i mlađe dece, o diskriminaciji po uzrastu, o iskrenosti u druženju.

III Tema (5 časova) - Prijateljstvo i moralne dileme u vezi sa tim; razvijanje pojma prijateljstva i moralnog rasuđivanja (krađa, laž)

- *Prijateljstvo*: definisanje pojma prijateljstva; sukob i usaglašavanje stavova u vezi sa prijateljstvom.

- *Laž kao moralni prekršaj*: razmena mišljenja o tome da li treba razotkriti laž koju je izrekao prijatelj/ica; da li je ćutanje o tome isto laž; da li je laž oprostiva; da li se može biti prijatelj nekome ko laže; zašto je laž moralni prekršaj.
- *Pripadanje grupi*: razmena mišljenja o sukobu potreba i kako ga prevazići, moralna dilema - krađa kao uslov prihvaćenosti u grupi, poštovanje tuđeg vlasništva.
- *Krađa kao moralni prekršaj*: razmena o tome da li je krađa moralni prekršaj i kad je pokrenuta dobrim namerama.
- *Odnosi među prijateljima*: razmena o tome šta sve čini prijateljstvo i kakvi mogu biti odnosi među prijateljima.

IV Tema (9 časova) - Pojedinaac i zajednica; pravila koja regulišu život u zajednici; prava i odgovornosti; dogovaranje.

- *Obaveze u kući*: razmena mišljenja o pravima i odgovornostima ukućana; o podeli odgovornosti oko kućnih poslova, o slobodi izbora, pravima i obavezama dece.
- *Dogovaranje u porodici*: razmena mišljenja o tome kako prevazići sukob potreba dece i odraslih, o stereotipima u vezi sa polnim ulogama; o dečjim pravima i odgovornostima; o značaju dogovaranja.
- *Prava i odgovornosti u zajednici*: razmena mišljenja o tome kako prevazići sukob potreba dece i odraslih, o kućnom redu; o dečjim pravima i odgovornostima; o značaju dogovaranja.
- *Sloboda izbora*: razmena o slobodi izbora u odlučivanju kod kuće i u školi. O čemu deca mogu sama da odlučuju, o odgovornosti za posledice izbora, o tome kako lični izbor utiče na druge u okolini.
- *Kućni red škole*: razmena o tome čemu pravila; kako nastaju pravila; da li deca mogu da utiču na menjanje pravila koja regulišu život u školi, o posledicama kršenja pravila, o merama koje treba preduzeti kad dođe do kršenja pravila.
- *Ocenjivanje*: razmena o tome čemu služe ocene, šta znači loša ocena, čemu ona služi, da li deca imaju pravo da znaju zašto su dobili ocenu koju su dobili i šta je trebalo da odgovore, ako ocena nije zadovoljavajuća.
- *Demokratija u učionici*: razmena o tome šta je to demokratsko odlučivanje u razredu, kako to može da se postigne, šta sprečava da se to postigne.
- *Donošenje odluka na nivou odeljenja*: razmena o razlozima pobune u razredu, razlikama između naređivanja i dogovaranja, o odgovornosti za posledice ponašanja.
- *Planiranje akcije*: učenici se dogovaraju i planiraju akcije kojim će da poboljšaju prostor u kome borave (učionicu, školsko dvorište); uče kako da usaglasе ideje, podele odgovornosti, od koga da traže podršku i kako, kako da izvedu akcije.

V Tema (3 časa) - Zaštita od nasilja: nenasilno rešavanje sukoba

- *Sukobi i njihovo rešavanje*: razmena o sankcijama kršenja dogovora među decom, da li je osveta moralni prekršaj; šta je pravedno; kako se nenasilno može rešiti sukob potreba.
- *Kažnjavanje*: razmena o vrstama kazni koje dobijaju od roditelja, o postupcima koji su doveli do kazne, o osećanjima i nezadovoljenim potrebama u vezi sa kaznom, o alternativama kažnjavanju.
- *Nasilje u školi*: razmena o nasilju u školi - učenika prema učenicima, i kako da se zaštite od toga.

VI Tema (4 časa) - Razvijanje moralnog rasuđivanja

- *Lažna solidarnost*: razmena o moralnoj dilemi - sakrivanja počinioца iz solidarnosti sa drugom ili iskrenosti, o preuzimanju odgovornosti za posledice ponašanja, o opravdanosti kazne, o tome da li je prećutati isto što i lagati, zašto je laž moralni prekršaj.
- *Odgovornost za napravljenu štetu*: razmena o odgovornosti za nenamerno učinjenu štetu, o sankcijama, alternativama kažnjavanju.
- *Posledice laži*: razmena o moralnoj dilemi - laganju da bi se izbegla kazna, o posledicama laži.
- *Cilj opravdava sredstvo*: razmena o tome da li pozitivni cilj opravdava krađu; zašto je pogrešno krasti.

VII Tema (3 časa) - Razvijanje ekološke svesti; briga o životinjama i biljkama

- *Odnos prema životinjama*: razmena o razlozima dečjeg nasilja prema životinjama, o odgovornosti i brizi o životinjama.
- *Priroda i ja*: razmena o pravu na život, i međusobnoj povezanosti svih živih bića; o odgovornosti i brizi za biljni svet.

- *Briga o prirodi*: razmena o tome šta su preduzeli da bi iznenadili pažnjom životinje ili biljke u protekloj sedmici.

VIII Tema (1 čas) - Evaluacija

- *Evaluacija programa i prezentacija rezultata rada roditeljima*: učenici se podstiču da sami procene program koji su prošli i sopstveno napredovanje; prezentacija rezultata rada roditeljima.

Način ostvarivanja programa

Teorijski, predmet *Saznanje o sebi i drugima* utemeljen je na interakcionističkoj teoriji psihičkog razvoja po kojoj je socijalna interakcija osnovni konstruktivni činilac razvoja učenika. Odlučujuću ulogu u razvoju ima upravo saradnja između odraslog i dece u zoni narednog razvoja dece tj. u oblasti onih funkcija koje u vreme interakcije još nisu razvijene kod dece nego su u fazi nastajanja. Odrasli se pojavljuje kao organizator takvih razmena među decom koje će predstavljati podsticaj za razvoj njihovog socijalnog saznanja, samosvesti, moralnog i kritičkog mišljenja.

Metodsku okosnicu predmeta čine interaktivne radionice, strukturirane aktivnosti koje nastaju kao rezultat zahteva koji uvodi voditelj radionice, a objedinjene su oko glavne teme. Većina radionica u ovom programu započinje pričom koja je bliska iskustvu deteta, a sadrži moralnu dilemu ili sukob potreba ili vrednosti kao povod za diskusiju u paru ili manjoj grupi, a završava razmenom u celoj grupi. Cilj je da se pruži mogućnost svakom detetu da restrukturira svoje mišljenje i delovanje zbog pojave konflikta između njegove tačke gledišta i tačke gledišta koja je različita od njegove.

Bitne odrednice obrazovno-vaspitnog rada su:

- Iskustveno učenje, tj. uobličavanje i poimanje ličnih, autentičnih doživljaja i stavova učenika kroz razmenu u grupi, a ne prenošenje gotovih znanja, tuđih uvida. Nastavnik treba da naglasi da nema poželjnih, očekivanih ili tačnih odgovora, da je naglasak na procesu otkrivanja i saznavanja o sebi i drugima kroz razmenu.
- Igrovni kontekst koji pomaže učenicima da se opuste i oslobode da probaju različite vidove izražavanja i simbolizacije unutrašnjih iskustava, i da kroz igru istražuju raznovrsna, divergentna rešenja za probleme sa kojima se suočavaju.

Pri pravljenju pripreme za realizaciju vaspitnog rada sa grupom važno je voditi računa o nekoliko činioca koji su od suštinskog značaja za kvalitetnu i razvojno podsticajnu razmenu:

- Jasno artikulisanje cilja aktivnosti i dogovor o pravilima kojih treba da se pridržavaju svi učesnici razmene. Budući da se radi o učenju kroz razmenu, ključan činilac uspešnosti razmene je kvalitet uzajamnog slušanja. Važno je da deca uvide da slušanjem tuđih gledišta i stavova imaju priliku da sagledaju svoje polazište u novom svetlu, da ga dograde i obogate.
- Raspored sedenja (po mogućstvu krug) koji omogućuje svim učesnicima razmene da vide jedni druge, okrenuti licem u lice.
- Sled aktivnosti koji je tako koncipiran da podstiče i održava interesovanje i saznavnu motivaciju učenika. To se postiže dinamičnom smenom različitih vidova aktivnosti i razmene.
- Optimalan broj učenika je od 10 do 15. Može se raditi i sa grupom do dvadesetoro učenika, ali onda dolazi do slabljenja pažnje i motivisanosti za razmenu.
- Nastava se izvodi po redosledu nastavnih jedinica (radionica) onako kako su date **u priručniku Građansko vaspitanje - SAZNANJE O SEBI I DRUGIMA 3**.

Saglasno prirodi predmeta, njegovom cilju i zadacima nastave, učenici se ne ocenjuju klasičnim školskim ocenama, niti porede. Problem može biti to što učenici žele da znaju koliko su uspešni u određenoj aktivnosti, pokušavajući da pogode šta odrasli očekuju od njih. Zadatak nastavnika je da im jasno predoči da je svaka lična ekspresija podjednako dragocena, da ohrabri decu da iznose svoje mišljenje i kad je različito od ostalih, samo na način koje ne vređa druge. *Najvažniji zadatak odraslog u procesu vaspitanja jeste da pomogne učenicima da formiraju pozitivnu sliku o sebi, da steknu samopouzdanje, i da osete da kroz proces razmene sa drugima mogu da obogate svoju ličnost i saznanje.*

S tim u vezi, ovaj predmet traži da nastavnik bude spreman da podrži učenike kada im je teško da se izraze ili slušaju i otvoren da čuje i ono što nije u skladu sa njegovim vrednostima, bez kritikovanja i procenjivanja. Podsticajnim pitanjima može da navede decu da sagledaju situaciju iz druge perspektive, da kroz socio-kognitivni konflikt sami restrukturiraju svoje mišljenje i stavove.

Pošto je učenje po modelu važan oblik učenja socijalnog ponašanja, bitno je da nastavnik svojim ponašanjem, načinom rada i odnosom prema deci, demonstrira vrednosti koje želi da njegovi učenici usvoje.

Kriterijum i način ocenjivanja

Učenik se ocenjuje **opisno**.

Kriterijumi za ocenjivanje su: **redovnost** u pohađanju nastave, **zainteresovanost** i **aktivno uključivanje** u proces nastave.

Prostor, oprema i nastavna sredstva

Prostor i oprema koji dozvoljavaju raspored sedenja u krug.

Materijal potreban za realizaciju predmeta: 30 listova papira A4 formata po učeniku, 20 komada velikih pak papira svetle boje po grupi, flomasteri i bojice za svakog učenika, selotejp, makaze.

Izrađen je priručnik za nastavnike sa detaljno razrađenim načelima pristupa, predmetom i metodskim uputstvima za svaku jedinicu.

Priručnik za nastavnike za realizaciju ovog predmeta je: Grupa autora: "Građansko vaspitanje - Saznanje o sebi i drugima" 3, Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, 2003.

Preporučena literatura za nastavnike:

Ršumović Ljubivoje, *Bukvar dečjih prava*, UNICEF 1995.

Konvencija UN o pravima deteta, UNICEF.

Rozenberg M. *Jezik saosećanja*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2002.

Kolberg Lorens, Dete kao filozof morala, u Zborniku *Proces socijalizacije kod dece*, Zavod za udžbenike, 1986.

NARODNA TRADICIJA

Treći razred

Cilj i zadaci

Uvođenje najmlađih naraštaja kroz odgovarajuću nastavu usmerenu na revitalizaciju tradicije, jedan je od načina da se spreči ubrzano odumiranje mnogih važnih elemenata *tradicijske kulture* i njihov nestanak iz prakse, odnosno iz samog života. Pravilnim, odmerenim i pravovremenim plasiranjem informacija o narodnoj tradiciji postižu se i mnoga druga dobra, kao što su sticanje svesti o sebi samom i svom mestu u svetu sličnih i različitih, formiranje predstave o kontinuitetu i ukorenjenosti i sl.

Koncepcija nastave ovog izbornog predmeta poseban naglasak stavlja na lokalnu narodnu tradiciju, čime se u multinacionalnoj i multikonfesionalnoj sredini, kakva preteže u Srbiji, čuvaju prava i osobenosti manjina i njihov identitet.

Namera je da se učeniku ovaj izborni predmet ponudi tokom prvog ciklusa, ali se otvara mogućnost i za dalje opredeljenje, početkom narednog ciklusa, sve do kraja opšteg obrazovanja.

Opšti cilj:

Ostvariti direktno uvođenje učenika u aktivnosti revitalizacije tradicije kroz neposredno upoznavanje materijalne i duhovne tradicijske kulture svog naroda i naroda u užem i širem okruženju.

Zadaci:

Usvajanje elementarnih znanja o:

razlici između folklornog i aktuelnog okruženja, i to kroz:

- upoznavanje sa osnovnim folklornim tekstovima (bajke, legende, priče, pesme, poslovice);
 - upoznavanje sa dečjim folklorom (igre i kratke tekstualne forme kao što su zagonetke, uspavanke, razbrajalice itd.);
 - usvajanje elementarnih znanja o nosećim nastavnim motivima (različiti za svaki razred u prvom ciklusu);
- godišnjem ciklusu*, i to kroz poznavanje:

- osnovnih razlika između gradskog i seoskog načina života,
- osnovnih sezonskih radova,
- osnovnih običajno-obrednih radnji vezanih za te radove,
- osnovnih i opštih praznika,
- običajno-obrednih radnji vezanih za te praznike.

U trećem razredu u okviru ovog izbornog predmeta, nastavlja se razvijanje tema iz prva dva razreda (*Pitaj svoju baku, Radovi i praznici, Zimski hlebovi i prolećno bilje; Biljke i Kuća*) i dodaje im se nov noseći motiv u okviru teme **Tradicionalni zanati**.

Cilj i zadaci:

- razvijanje znanja o folklornim praznicima, biljkama, hlebovima i kući - domu,
- poznavanje razlika između otvorenog i zatvorenog prostora (livada - kuća),
- upoznavanje različitih tradicionalnih zanata u okruženju,
- sticanje elementarnih znanja o pojedinim tradicionalnim zanatima,
- upoznavanje sa folklornim verovanjima kao pratećim formama tradicionalnih zanata,
- upoznavanje karakterističnih običajno-obrednih oblika ponašanja vezanih za određene tradicionalne zanate,
- upoznavanje tipičnih tradicionalnih zanata urbanih i ruralnih sredina,
- shvatanje značaja o čuvanju i negovanju tradicionalnih zanata.

Sadržaji programa

U trećem razredu radi se i dalje na produbljivanju, proširivanju i sistematizovanju znanja koja su učenici poneli od kuće i/ili stekli u prethodna dva razreda kroz izučavanje ovog izbornog predmeta. Težište je zapravo na dodavanju novog nosećeg motiva Tradicionalni zanati, kao nekadašnjeg oblika proizvodne ljudske delatnosti, sa pratećim folklornim obeležjima prostora i vremena u kojima su nastali i kao takvi nadalje se razvijaju.

Preko izučavanja tradicionalnih zanata, učenici će upoznati mnoge, već zaboravljene, profesije i moći će da se upoznaju sa jednim sasvim drugačijim načinom života koji je, većini njih, danas nepoznat. Tradicionalnih

zanata ima mnogo, a odluku o izboru nastavnih sadržaja donosi učitelj/nastavnik u skladu sa mogućnostima koje nudi okruženje - ambijent. Zavisno od ambijenta, nastavni sadržaji mogu biti:

- pekar - pekara;
- poslastičar - poslastičarnica;
- vodeničar - vodenica; mlinar - mlinara;
- kovač - kovačnica; kolar, sarač;
- krojač - krojačnica;
- tkáč/tkalja, razboj, preslica i vreteno;
- jorgandžija i vunovlačar - vunovlačara;
- obućar, opančar;
- krznar - ćurčija,
- zanati nekad i sad,
- tradicionalni zanati sela i grada,
- tradicionalna zanatska proizvodnja nasuprot fabričkoj - industrijskoj proizvodnji.

Izbor sadržaja za ovaj predmet prepušta se učitelju uz preporuku da obavezno realizuje tri poslednje stavke sa ponuđene liste sadržaja. Istovremeno, preporučuje se učitelju da povede računa o direktnoj povezanosti noseće teme *Tradicionalni zanati* sa trećom, četvrtom i petom temom (*Naše nasleđe, Materijali i njihova upotreba i Ljudska delatnost*) u okviru obaveznog predmeta *Priroda i društvo*. Ova neposredna korelacija sadržaja obaveznog i izbornog predmeta može se iskoristiti kao prednost pri integrisanom tematskom planiranju u realizaciji razredne nastave. Pored integrisanog tematskog planiranja, poželjno je koristiti fenomenološki pristup pri izučavanju navedenih sadržaja u okviru ovog izbornog predmeta.

Način ostvarivanja programa

Kako god da se osmisli nastava ovog izbornog predmeta, komparativni metod ostaje nezaobilazan zbog stalne potrebe da se tradicija sopstvenog naroda stavlja u užu ili širi kontekst. Na mlađim uzrastima to su poređenja u rudimentarnim formama (primer: grad - selo, iz radnje - iz bašte, leto - zima...) da bi se kasnije sve više artikulisalo i kao takvo ostalo nezamenljivo u starijim razredima kada može da počne teorijska nastava o tipovima kulture i njihovim glavnim osobinama.

Ovaj izborni predmet može se, i treba ga tako shvatiti, kao interdisciplinarno sredstvo za lakše savlađivanje novih i nepoznatih činjenica (uz pomoć bliskih i poznatih). Preko savladavanja dekorativnih elemenata običaja i obreda vezanih za verske i sezonske folklorne praznike, preporučuje se pristup koji u okviru umetničkih predmeta ima razrađenu metodologiju za takav rad.

Kako je ovaj izborni predmet novina u našem školstvu, vrlo je važno držati se (bar u početku) preporuka i uputstava predstavljenih u ovom dokumentu.

Prvo i najvažnije takvo uputstvo je *izostanak teorijske nastave na mlađem uzrastu*, u šta spadaju i svi pokušaji potpune ili delimične rekonstrukcije lokalnih ili opštih običaja i obreda. Takvi zahvati se predviđaju tek u starijim razredima.

Druga važna preporuka tiče se sistema nastave u ovom predmetu. Očekuje se od nastavnika da se i sami usavršavaju tokom rada. Tako učenje postaje dvosmerno budući da i nastavnik angažuje na istraživačkom radu sa koncepcijom koja podrazumeva i treću komponentu - aktivno uključivanje i stalnu povratnu informaciju od strane porodice, odnosno njihovu reakciju na gradivo i način njegovog usvajanja.

Druga pitanja od značaja za ostvarivanje programa

Da bi se obezbedila kvalitetna nastava u okviru predmeta *Narodna tradicija*, neophodno je voditi računa o tri grupe osnovnih parametara, od kojih su prvi vezani za predmet, drugi za nastavu, a treći za nastavni ambijent.

Predmetni parametri

- Ono što se u okviru ovog predmeta proučava, zapravo je *tradicijaska kultura*. U načelu, ovim izrazom definiše se kultura koja se održava na tradiciji, usmenom prenošenju znanja i podataka sa kolena na koleno.
- U najopštijem vidu, tradicijsku (kao i svaku drugu) kulturu čine spomenici duhovne i materijalne prirode, te se analogno tome može govoriti o *materijalnoj i duhovnoj tradicijskoj kulturi*.

Nastavni parametri

- U saglasnosti sa predmetom u okviru kojeg se odvija, nastava takođe mora imati dva osnovna vida: *praktični i teorijski*.
- Praktični vid nastave u ovom predmetu podrazumeva aktivan dodir sa objektima koji čine materijalnu komponentu tradicijske kulture, bilo da se oni izrađuju prema postojećem modelu, bilo da se sa njima upoznaje u autentičnom ambijentu.
- Teorijska nastava daje tumačenje određene običajno-obredne prakse, postavlja je u jasno definisan kontekst i prikazuje njen istorijski razvoj (tamo gde je to moguće).
- Na mlađim uzrastima teorijska nastava se zamenjuje folklornim tekstovima koji na odgovarajući način prate sticanje prvih, elementarnih znanja o tradiciji i kulturi.

Ambijentalni parametri

- Pitanje od najvećeg značaja je gde se škola nalazi (u kom ambijentu), te od njega zavisi i kakav će program biti ponuđen.
- Ovim se otvara mogućnost najboljeg i najpotpunijeg plasiranja lokalnih prednosti i resursa.

RUKA U TESTU - OTKRIVANJE SVETA

Naziv predmeta ***Ruka u testu - otkrivanje sveta*** upućuje na neposrednu aktivnost dece pri izučavanju pojava u prirodi i otkrivanju sveta koji ih okružuje. Osnovna ideja uvođenja ovog izbornog predmeta jeste negovanje, podsticanje i razvijanje prirodne dečje radoznalosti i traženje odgovora na pitanja ŠTA, KAKO i ZAŠTO.

Razmatranje pitanja o prirodi na ranom školskom uzrastu pomaže detetu u njegovom razvoju i uspostavljanju odnosa sa materijalnim svetom u okruženju. Dete otkriva da je materijalni svet pogodan za istraživanje i postavljanje brojnih pitanja. Ono razvija svoju ličnost, inteligenciju, kritički duh i formira stav prema realnom svetu. Na taj način se menja njegova uloga, od pasivnog posmatrača ono postaje istraživač.

U okviru ovog izbornog predmeta predloženi su ogledi koji ne zahtevaju složenu i skupu opremu. Dovoljni su predmeti i materijali iz svakodnevnog života. Ogledi su jednostavni i može ih izvoditi svako dete.

Neki ciljevi i zadaci predmeta *Ruka u testu - otkrivanje sveta* oslanjaju se na ciljeve i zadatke predmeta Svet oko nas, čime se omogućuje kompleksnije dodatno razumevanje pojava u prirodi i razvijanje aktivnog istraživačkog odnosa prema okruženju. Polazeći od saznanja stečenih u okviru predmeta Svet oko nas, učenik će razvijati intelektualnu aktivnost i veštine u kontekstu prirodnih nauka.

Cilj i zadaci ovog izbornog predmeta su:

- razvijanje osnovnih pojmova iz prirodnih nauka i njihovo povezivanje;
- razvijanje radoznalosti i istraživačkih sposobnosti;
- razvijanje osnovnih elemenata logičkog i kritičkog mišljenja;
- podsticanje usmenog i pismenog izražavanja kroz diskusije i zapise o izvedenim ogledima.

Treći razred

Ciljevi i zadaci

- formiranje elementarnih naučnih pojmova iz prirodnih nauka;
- razvijanje dečijih interesovanja i intelektualne aktivnosti;
- razvijanje istraživačkih sposobnosti i kreativnosti kroz različite postavke eksperimenta;
- ispitivanje osnovnih karakteristika gasova, tečnosti i čvrstih tela i prepoznavanje kriterijuma za njihovu klasifikaciju;
- formulisanje pitanja, postavljanje hipoteza i iskazivanje pretpostavki za rešavanje problema;
- razvijanje kritičkog promišljanja kroz posmatranje i eksperiment;
- uočavanje uzročno-posledičnih veza između pojava i procesa u okruženju i izvedenim ogledima;
- rešavanje jednostavnih problem-situacija, samostalno i u timu;
- korišćenje naučnog rečnika, primerenog uzrastu, za opisivanje promena svojstava materijala, pojava i procesa;
- podsticanje usmenog i pismenog izražavanja kroz diskusije i vođenje eksperimentalne sveske;
- razvijanje kritičkog odnosa prema informacijama koje se dobijaju čulima;
- prepoznavanje opasnosti i uslova za bezbedan rad.

Sadržaji programa

Ispitajmo neka svojstva vazduha, vode i smeša (rastvora), ili onoga što udišemo, pijemo i jedemo.

Da li je boca prazna?

Vetrokaz.

Mali zamrzivač.

Kako sačuvati led.

Vodena turbina.

Potopi jedrenjak.

Pliva - tone jaje.

Napravi magnet.

Da li voda provodi električnu struju?

Da li će zajedno da padnu na zemlju (klikeri različitih veličina, jednake kocke od drveta, plastike i stiropora...)?

Šta najbrže pada: list, loptica ili avion - sve od hartije?

Kako nam pomaže Zemljina teža?

Merenje vremena. Peščani sat.

Način ostvarivanja programa

U okviru predmeta *Ruka u testu - otkrivanje sveta* učenicima treba pružiti priliku da:

- promišljaju i razvijaju intelektualnu aktivnost i veštine u procesu upoznavanja i razumevanja pojava u prirodi;
- zadovolje svoju radoznalost na različite načine: posmatranjem, istraživanjem, kroz samostalnu aktivnost i dobro osmišljen postupak, razmišljanjem, unošenjem malih promena i proveravanjem njihovih efekata.

Ovaj pristup karakteriše:

- partnerski odnos nastavnik - učenik, koji podrazumeva zajedničko formulisanje problema i pitanja;
- vođenje akcija od strane učenika i predviđanje njihovog ishoda, tj. postavljanje hipoteza;
- objašnjavanje i kontinuirano beleženje svojih zapažanja u eksperimentalnu svesku.

Opisani pristup predstavlja karakteristične korake naučnog metoda, a nastavnik vodi i usmerava učenike u radu. On ih ohrabruje da postavljaju pitanja, istražuju i diskutuju.

Treba posebno imati u vidu da se ciljevi i zadaci ovog predmeta postižu kroz neposrednu istraživačku aktivnost dece i nenametljiv podsticaj i podršku nastavnika.

Aktivnosti učenika

Za ostvarivanje ciljeva i zadataka ovog predmeta važno je da se omoguće nastavne situacije u kojima će aktivnosti učenika biti raznovrsne: posmatranje, sakupljanje materijala i podataka, upoređivanje, klasifikovanje, beleženje, zamišljanje i postavljanje ogleda (eksperimenata), objašnjavanje, korišćenje podataka, predstavljanje onog što je viđeno i urađeno, postavljanje jednostavnih modela, diskutovanje o rezultatima i davanje predloga novih eksperimenata, samostalno i grupno istraživanje.

Aktivnosti nastavnika

Nastavnik vodi i usmerava učenike u svim etapama "istraživačkog" rada: prilikom postavljanja pitanja i hipoteza, predlaganja ogleda, njihovog izvođenja i predstavljanja rezultata rada.

Priprema nastavnika za ovakve časove obuhvata razmatranje važnih pitanja o temi časa, izboru sadržaja, aktivnosti, ambijentu za realizaciju, korišćenjem različitih izvora informacija (udžbenici, popularna i stručna literatura, internet...). Pored toga, na časove mogu biti pozvani razni gosti - stručnjaci (nastavnici predmeta prirodnih nauka, naučnici - istraživači...) koji mogu preneti svoja iskustva deci i dati im uputstva kako da unaprede svoj način rada.

ČUVARI PRIRODE

Treći razred

Ciljevi i zadaci

- razumevanje pojava vezanih za neposrednu životnu sredinu;
- prepoznavanje negativnih pojava u čovekovom odnosu prema životnoj sredini (kvalitet vode, vazduha, zemljišta, hrane, biljnog i životinjskog sveta);
- uočavanje uzročno-posledičnih veza u životnoj sredini;
- uočavanje uzročno-posledičnih veza u životnoj sredini izvođenjem jednostavnih ogleda;
- vaspitavanje učenika da čuva i uređuje prostor u kome živi i uči;
- sticanje navika odgovornog ponašanja prema životinjama;
- razvijanje interesovanja i sposobnosti za aktivno upoznavanje i čuvanje životne sredine;
- rešavanje jednostavnih problem-situacija - samostalno i u timu;
- razvijanje pravilnog stava i kritičkog mišljenja.

Sadržaji programa

ŽIVOTNA SREDINA

- Povezivanje osnovnih elemenata životne sredine i njihov značaj.
- Uticaj čoveka na životnu sredinu (kvalitet vazduha, vode, zemljišta...).
- Pravila ponašanja u prirodi.

PRIRODNE POJAVE I PROMENE U ŽIVOTNOJ SREDINI

- Prirodne pojave i promene u neposrednoj životnoj sredini.
- Uočavanje (prirodnih) promena na živoj prirodi u neposrednoj okolini.
- Veze između životinja i biljaka, staništa i načina života; lanci ishrane.

ZAGAĐIVANJE ŽIVOTNE SREDINE

- Zagađivanje vode (izvori, posledice i zaštita).
- Zagađivanje vazduha (izvori, posledice i zaštita).
- Zagađivanje zemljišta (izvori, posledice i zaštita).
- Buka (izvori, posledice i zaštita).
- Posmatranje i istraživanje izvora zagađivanja životne sredine (aktivno istraživanje u neposrednoj okolini).
- Istraživanje promena u neposrednoj okolini (uzročno-posledične veze) preko jednostavnih ogleda.

ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE

- Aktivno upoznavanje i zaštita životne sredine (organizovanje aktivnosti Čuvara prirode van učionice).
- Najčešće ugrožene biljke i životinje i njihova zaštita.
- Odgovoran odnos prema životinjama (kućni ljubimci, psi lutalice...).
- Čuvanje i uređivanje životnog i radnog prostora (akcija).
- Sakupljanje i razdvajanje otpada (akcija).
- Pravilan odnos prema sebi i životnoj sredini.
- Pravo na zdravu životnu sredinu, kritički i otvoren stav (saradnja sa lokalnom sredinom, društvom za zaštitu životne sredine, društvom za zaštitu životinja...).

Način ostvarivanja programa

Program izbornog nastavnog predmeta *Čuvari prirode* učiteljima omogućava uspešnu realizaciju ciljeva i zadataka.

Navedeni sadržaji nemaju za cilj samo usvajanje znanja, već su u ovom uzrastu učenika usmereni na primenu i praktičnu realizaciju znanja stečenih u prvom i drugom razredu.

Programom su određeni samo opšti ciljevi i zadaci u celini, a dalja, operativna razrada ciljeva i zadataka, prepuštena je učiteljima koji sami kreiraju vreme, mesto izvođenja i broj časova za određene programske sadržaje.

Realizacija nastavnih sadržaja, pored nastavnog procesa na času (opisivanjem, crtanjem, igranjem, ogledom...), neophodna je i van školskog prostora, u neposrednom okruženju, školi u prirodi, izletima, rekreativnoj nastavi (posmatranjem, praćenjem, istraživanjem, sakupljanjem, i organizovanjem raznih akcija). Izborni nastavni predmet *Čuvari prirode* pruža mogućnosti za korelaciju sa svim drugim nastavnim predmetima jer su mu sadržaji multidisciplinarni.

Pored korišćenja zvanično odobrenih udžbenika od strane Ministarstva prosvete i sporta Republike Srbije, za realizaciju programa preporučuje se i šira literatura i ostali izvori informacija.

OD IGRAČKE DO RAČUNARA

Naziv predmeta: **OD IGRAČKE DO RAČUNARA**

Godišnji fond **36**

časova:

Razred: **treći**

Ciljevi predmeta:

- Osposobljavanje učenika za algoritamski način mišljenja
- Osposobljavanje učenika za kreiranje i uređivanje digitalnih fotografija
- Razvijanje kreativnosti kroz kreiranje video-zapisa od niza fotografija
- Razvijanje navika pravilnog korišćenja elektronske pošte i sistema za tekstualnu, audio i video komunikaciju, uz poštovanje digitalnog pravopisa
- Osposobljavanje učenika za odgovorno ponašanje i bezbednu i pravilnu komunikaciju na internetu

TEMA	CILJ	ISHODI Po završetku teme učenik će biti u stanju da:	OBAVEZNI I PREPORUČENI SADRŽAJI PO TEMAMA	NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
Algoritamski način mišljenja	Razvijanje algoritamskog i logičkog načina mišljenja Osposobljavanje za rešavanje logičkih zadataka, njihovu analizu i ispravljanje grešaka Osposobljavanje za rešavanje logičkih zadataka uz primenu određenih uslova Razvijanje samopouzdanja i sigurnosti prilikom rešavanja logičkih zadataka	• rešava jednostavne logičke zadatke • objasni redosled koraka u rešavanju logičkih zadataka • analizira i procenjuje tačnost postavljenih koraka u jednostavnim logičkim zadacima • prepoznaje i ispravlja greške u koracima jednostavnih logičkih zadataka • prepoznaje i rešava jednostavne logičke zadatke sa ponavljanjem/petljom uz zadavanje broja ponavljanja • prepoznaje i rešava jednostavne logičke zadatke uz korišćenje određenog uslova • rešava zadatke na papiru pomoću pseudokoda	• Edukativne igre za razvijanje algoritamskog načina mišljenja • Algoritamski način mišljenja kroz rad na zadacima • Algoritamski način mišljenja u situacijama iz svakodnevnog života	Na početku teme učenike upoznati sa ciljevima i ishodima nastave odnosno učenja, planom rada i načinima ocenjivanja. Oblici nastave Predmet se realizuje kroz sledeće oblike nastave: • teorijska nastava i praktičan rad Podela odeljenja na grupe • Odeljenje se može podeliti u grupe ne manje od 15 učenika Mesto realizacije nastave • Nastava se realizuje u učionici i digitalnoj učionici Preporuke za realizaciju nastave Prilikom realizacije časova nastave, teme se mogu prožimati, kombinovati, nadovezivati. Nastavnik treba da proceni kada će koje sadržaje realizovati i time doprineti potpunijem ostvarivanju planiranih ishoda. • Algoritamski način mišljenja: Temu započeti edukativnim igrama za razvijanje algoritamskog načina mišljenja. Rešenja logičkih zadataka analizirati, testirati i naglasiti značaj ispravljanja grešaka prilikom izrade zadatka. U logičkim zadacima primenjivati ponavljanje koraka u zadatom broju ponavljanja koristeći petlje, kao i rešavanje zadataka korišćenjem određenog uslova. Po potrebi, a radi boljeg razumevanja, preporučuje se da učenici na papiru reše zadatke pomoću pseudokoda. Logičke zadatke rešavati na računaru, sa tim da je potrebno prikazati i rešenja bez računara, povezati ih sa situacijama iz svakodnevnog života, što predstavlja primenu stečenog znanja u realnom životu. Preporučuje se korišćenje prirodnih sajtova.

IKT	• Osposobljavanje za kreiranje i čuvanje digitalnih fotografija i njihovo uređivanje pomoću odgovarajućeg softvera • Razvijanje kreativnosti kroz kreiranje foto-kolaža i interaktivnih slika • Osposobljavanje za kreiranje video-zapisa od niza slika (Stop Motion) • Upoznavanje sa namenom elektronske pošte i načinom korišćenja • Upoznavanje sa namenom i načinom korišćenja sistema za tekstualnu, audio i video komunikaciju	• preuzme sliku sa interneta u izvornoj veličini i sačuva je u odgovarajućoj fascikli • kreira digitalne fotografije i uredi ih u jednostavnom programu i/ili u programu/ aplikaciji za kreiranje foto-kolaža • kreira interaktivne slike za odgovarajuće nastavne sadržaje • kreira video-zapis od niza fotografija (Stop Motion) • napravi plan fotografisanja za izradu video-zapisa • objasni način funkcionisanja elektronske pošte • koristi elektronsku poštu (pošalje i pročita poruku, pridoda prilog poruci i preuzme prilog) • pravilno koristi sisteme za tekstualnu, audio i video komunikaciju	• Digitalna fotografija (preuzimanje, kreiranje i uređivanje) • Interaktivna slika kao pomoć u učenju • Video-zapis od niza fotografija (Stop Motion) • Elektronska pošta • Sistemi za tekstualnu, audio i video komunikaciju	• IKT: Tema se može realizovati uz pomoć računara, tableta, mobilnih telefona. Temu započeti upoznavanjem učenika sa načinom preuzimanja fotografije sa interneta i čuvanjem u odgovarajućem folderu. Zatim ih upoznati sa pravilima fotografisanja. Kreirane fotografije zatim obraditi u jednostavnom licenciranom ili open source softveru, a moguće je i koristiti odgovarajući softver ili aplikaciju za mobilni telefon za kreiranje foto-kolaža, što doprinosi kreativnosti učenika. U nastavku ove teme upoznati učenike sa načinom kreiranja interaktivnih slika za određene nastavne sadržaje, koje im mogu pomoći u procesu učenja. Može se koristiti softver po izboru. Ovde je važno da se učenici pravilno usmere na to šta sve treba da čini njihovu interaktivnu sliku (interaktivna slika se može sastojati od jedne fotografije, kolaža fotografija ili crteža učenika) i kako da opišu pojmove na slici (pomoću teksta, fotografije, video-zapisa, hiperlinka). Kroz realizaciju ovog sadržaja treba da se uspostavi korelacija sa sadržajima ostalih nastavnih predmeta, a sam sadržaj se može realizovati kada nastavnik proceni da je to najpogodnije. Nakon što su učenici stekli osnovna znanja o kreiranju i uređivanju fotografija, ta znanja treba iskoristiti za kreiranje video-zapisa od niza fotografija (Stop Motion). Ovde je važno da učenici naprave dobar plan onoga što žele da predstavljaju video-zapisom i da, u skladu sa tim, kreiraju odgovarajuće fotografije. Za realizaciju ovog nastavnog sadržaja može se koristiti odgovarajući licencirani ili open source softver za kreiranje video-zapisa ili odgovarajuća aplikacija za mobilni telefon. Poslednji sadržaji ove teme posvećeni su komunikaciji na internetu putem elektronske pošte i sistemima za tekstualnu, audio i video komunikaciju. Učenici treba da budu upoznati sa načinom funkcionisanja elektronske pošte (slanjem i primanjem poruka, dodavanjem priloga poruci i preuzimanjem priloga), uz poštovanje digitalnog pravopisa. Nakon upoznavanja sledi praktični rad učenika u vezi sa elektronskom poštom. Na sličan način obraditi i sadržaj posvećen sistemima za tekstualnu, audio i video komunikaciju - prvo teorijski objasniti, a nakon toga vežbati na praktičnim primerima. Realizaciju ovih sadržaja povezati sa odgovarajućim sadržajima o bezbednosti. • Bezbednost: Ovu temu započeti rekapitulacijom savladanih sadržaja iz
Bezbednost	• Upoznavanje učenika sa pravilima bezbednog ponašanja na internetu • Osposobljavanje učenika za poštovanje pravila komunikacije na internetu i poštovanje autorskih prava • Upoznavanje učenika sa merama zaštite na internetu	• objasni šta je "jaka" šifra i zašto je važno imati je • proceni kome sme da poveri svoju lozinku • proceni sa kim sme da komunicira kamerom • objasni šta je "spam" • objasni značaj odgovornog ponašanja na mreži • objasni važnost posedovanja i primene alternativnog i-mejla • prepozna elektronsko nasilje i prijavi ga roditelju ili nastavniku • objasni potrebu zaštite digitalnih uređaja • opiše zdravstvene rizike povezane sa korišćenjem tehnologije • opiše i poštuje pravila netikete • objasni posledice neovlašćenog preuzimanja fotografija sa interneta	• Lozinka i imejl • Spam • Bezbedna i pravilna komunikacija na internetu • Odgovorno ponašanje na mreži, uključujući i autorska prava • Zaštita digitalnih uređaja • Zdravstveni rizici	Učenici treba da budu upoznati sa načinom funkcionisanja elektronske pošte (slanjem i primanjem poruka, dodavanjem priloga poruci i preuzimanjem priloga), uz poštovanje digitalnog pravopisa. Nakon upoznavanja sledi praktični rad učenika u vezi sa elektronskom poštom. Na sličan način obraditi i sadržaj posvećen sistemima za tekstualnu, audio i video komunikaciju - prvo teorijski objasniti, a nakon toga vežbati na praktičnim primerima. Realizaciju ovih sadržaja povezati sa odgovarajućim sadržajima o bezbednosti. • Bezbednost: Ovu temu započeti rekapitulacijom savladanih sadržaja iz

				prethodnih razreda, proširiti je usvajanjem novih pojmova iz ove oblasti u skladu sa uzrastom. Za realizaciju ove teme koristiti edukativne veb lokacije. Preporuka je da tokom jednog časa učenici pogledaju snimak prigodne pozorišne predstave u trajanju od 45 minuta (dostupne na internetu). Objasniti učenicima zbog čega je važno imati "jaku" šifru i posedovati alternativnu imejl adresu. Zatim treba objasniti učenicima šta je to "spam" i kako se mogu zaštititi. Važno je upoznati učenike i sa odgovornim ponašanjem na internetu i pravilnom i bezbednom komunikacijom. Ne treba izostaviti ni potrebu zaštite digitalnih uređaja, kao i zdravstvene rizike koji su povezani sa korišćenjem tehnologije. Preporuka je da poslednjeg časa učenici učestvuju u kvizu kojim se proverava nivo usvojenog znanja (veoma je poželjno uključiti učenike iz starijih razreda kao vršnjačke edukatore). Kroz realizaciju teme podsticati učenike na odgovorno primenjivanje pravila o bezbednom korišćenju interneta, naučiti ih da primereno reaguju na svaku opasnost/neprijatnost u digitalnom okruženju, da štite svoje i tuđe lične podatke i poštuju autorska prava. Takođe, potrebno je ukazivati im na važnost uključenosti roditelja u njihov digitalni svet. Ocenjivanje Vrednovanje ostvarenosti ishoda vršiti kroz: • praćenje ostvarenosti ishoda • praćenje praktičnog rada učenika • aktivnost na času Okvirni broj časova po temama • Algoritamski način mišljenja (16) • IKT (16) • Bezbednost (4)
--	--	--	--	--

KORELACIJA SA DRUGIM PREDMETIMA:

- Obavezni predmeti
- Izborni predmeti
- Vannastavne aktivnosti

MATERNJI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

MAĐARSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

ROMSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

RUMUNSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

RUSINSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

SLOVAČKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

UKRAJINSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

HRVATSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

BOSANSKI (BOŠNJAČKI) JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

BUNJEVAČKI GOVOR SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

MAKEDONSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

ČEŠKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

VLAŠKI GOVOR SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

ŠAH

Treći razred (1 čas nedeljno, 36 časova godišnje)

Sadržaji programa

I tema: *Uvodni čas (1)*

1. Uvodni čas - upoznavanje sa ciljevima i zadacima programa i načinom rada.

II tema: *Otvaranje - otvorene igre (6)*

Italijanska partija:

- primeri dobre igre (mirna i oštra igra);
- kratke partije (minijature);
- praktična igra.

Španska partija:

- primeri dobre igre (varijanta izmene i glavna varijanta);
- kratke partije (minijature);
- praktična igra.

III tema: *Središnjica (5)*

1. Strategija u igri i njen značaj:
 - izmena figura kao metod realizacije materijalnih prednosti.
2. Taktika u igri i njen značaj:
 - žrtvovanje figura;
 - pojam kombinacije.

IV tema: *Završnice - figure protiv pešaka (6)*

1. Dama protiv pešaka:
 - dobitak damom protiv pešaka na pretposlednjem redu (opšti slučaj);
 - ivični pešak na pretposlednjem redu protiv dame (pat kao motiv za remi);
 - lovčev pešak na pretposlednjem redu protiv dame (pat kao motiv za remi).
2. Top protiv pešaka:
 - opšti slučaj;
 - ivični pešak.
3. Skakač protiv pešaka:
 - opšti slučaj;
 - ivični pešak.

V tema: *Kombinatorni motivi (10)*

Kombinatorni motivi:

- dvostruki napad i dvojni udar (složeniji primeri);
- vezivanje i odvezivanje figura (složeniji primeri);
- otkriveni i dvostruki šah (složeniji primeri);
- ugušeni mat (složeniji primeri);
- otkrivanje i prekrivanje linija, redova i dijagonala (osnovni primeri);
- odvlačenje i dirigovanje (osnovni primeri).

VI tema: *Odigravanje partija (8)*

1. Turnir učenika (4 školska časa).
2. Simultanka predmetnog nastavnika protiv učenika.
3. Podvrste šaha.
Podvrste šaha (igre) koje mogu da se koriste za treći razred:
 1. Igre sa manjom kvadratnom tablom i standardnim figurama.
 2. Igre sa manjom pravougaonom tablom i standardnim figurama.
 3. Igre sa nestandardnim asimetričnim položajem figura.

4. Igre sa nestandardnim simetričnim položajem figura.
5. Igre sa standardnom tablom i figurama - ali drugačijim ciljem.
6. Igre u kojima svako igra za sebe.
7. Partnerske i timske igre.

Način ostvarivanja programa

Da bi se organizovala kvalitetna nastava, primerena potrebama i mogućnostima učenika od prvog do četvrtog razreda osnovne škole, neophodno je voditi računa o tri grupe osnovnih parametara:

I. Predmetni parametri

Sadržaji koji se proučavaju u okviru ovog predmeta deo su opšte šahovske kulture, koja afirmiše ovu drevnu igru kao društveno prihvatljiv model za sagledavanje životnih zakonitosti kroz simboliku šahovskog nadmetanja dveju suprotstavljenih strana. Trinaesti svetski prvak i možda i najveći šampion svih vremena Gari Kasparov govorio je o tome da su "kreativnost, imaginacija i intuicija nezamenljivi, baš kao i čvrst karakter; ali, pobeda dolazi samo kroz borbu." Na taj način pregnuće i voljni momenat izbijaju u prvi plan, pružajući oslonac mladoj osobi koja se nalazi u delikatnoj životnoj fazi, u kojoj se od nje očekuje da odgovori zahtevima koje pred njega/nju postavlja školski sistem.

Kako se sedmogodišnjaci nalaze u ranoj fazi kognitivnog razvoja, u kojoj tek stiču osnovne predstave o nizovima, poretku i klasifikaciji, što između ostalog čini osnov za sveobuhvatno razumevanje pojma broja, šah im prirodno pomaže u usvajanju, a zatim i konsolidaciji ovih znanja. Na ovaj način deca se pripremaju za narednu fazu (oko 9–10 godina života) koju, prema Pijažeevoj klasifikaciji, karakterišu "konkretno logičke operacije", kao npr. obuhvatnije razumevanje matematičkih operacija. Kroz savladavanje šahovske notacije daje se značajan podsticaj razvoju veština čitanja i pisanja, ali se postiže i napredak u razumevanju prostorne organizacije, pre svega kroz koncepte horizontalnosti i vertikalnosti, kao preteča koordinatnih sistema. Proučavanje šaha trebalo bi da podstakne napredak logičkog mišljenja i sposobnosti generalizacije, a posebno je dragocena pouka legendarnog svetskog šampiona Emanuela Laskera, doktora filozofskih nauka, koji je naglašavao da putem šaha treba "podučavati o nezavisnom razmišljanju i prosuđivanju".

II. Nastavni parametri

Teorijska nastava iz šaha pruža minimalan skup fundamentalnih znanja koja su neophodna da bi se ovladalo svim pravilima i opštom kulturom šahovske igre. Na ovom aspektu nastave treba insistirati u onolikoj meri koliko je potrebno da se učenicima pruže najosnovnije informacije na osnovu kojih bi, pre svega kroz mnogobrojne praktične primere i životne analogije, mogli da samostalno otkrivaju ogromno bogatstvo sveta šaha. Stoga, kad god je to moguće, predmetni nastavnik u ulozi moderatora treba da izdvoji dovoljno vremena za praktičnu nastavu u vidu rešavanja primera na demonstracionoj tabli i kroz testove, ali i kroz proigravanje u parovima.

Šah se može shvatiti kao permanentno didaktičko sredstvo za lakše savlađivanje dragocenih životnih lekcija, pri čemu se simbolizam šahovske igre kao paradigme samog života stavlja u užu i širi kontekst. Kao primer možemo da navedemo situaciju u kojoj se učenik nalazi na pešačkom prelazu, a na semaforu za pešake je crveno svetlo. Za malog šahistu sve je jasno: na potezu je protivnik (u ovom slučaju, to su automobili), tako da treba biti strpljiv i sačekati svoj potez. Kada se pojavi zeleno svetlo za pešake, to je kao da je protivnik završio svoj potez i pritisnuo sat, tako da je sada red na njega da u predviđenom vremenu pređe ulicu, to jest "odigra svoj potez".

Tokom prve godine učenja, kroz upoznavanje kvadratne crno-bele table kao poprišta ove igre savršenog sklada, učenici usvajaju prostorne relacije kroz koncepte polja, linija, redova i dijagonala. Druženje sa šahovskim figurama i njihovim kretanjem približava ih znanjima iz geometrije, dok kroz odnos relativnih vrednosti figura (pešak = 1, skakač i lovac = 3, top = 5, dama = 9 ili 10) stiču i osnove iz aritmetike, ali i pouke o vođenju brige o vrednostima koje su im poverene na čuvanje. Postavljanje figura na početna polja primer je za organizaciju i urednost, čime se neuporedivo lakše usvajaju i neki "nepopularni" svakodnevni zahtevi, kao što je odlaganje stvari (npr. školskog pribora, odevnih predmeta, igraćaka, itd.) na odgovarajuća mesta. Upoznavanje sa šahovskom notacijom, gde se kao prelazni model koristi popularna igra "podmornica", i koncept zapisivanja poteza podsticajno deluje na usavršavanje veština čitanja i pisanja, sa kojima se sreću u okviru ostalih predmeta.

III. Parametri okruženja i ostali parametri

U zavisnosti od neposrednog okruženja u kojem se nalazi škola, poželjno je koristiti prednosti lokalnih resursa i negovati kontakte sa obližnjim šahovskim klubovima. Ukoliko postoje mogućnosti, prirodno je najmotivisanije uključiti u rad šahovske sekcije, organizovati gostovanja nekog od takmičarski aktivnih šahista iz neposrednog okruženja, uz mogućnost odigravanja simultanke protiv zainteresovanih učenika. Preporuka je da se na kraju školske godine, kao mogućnost da se sistematizuje i rekapitulira usvojeno znanje u ovom izbornom predmetu, organizuje takmičenje među učenicima istog razreda, gde bi oni u uslovima odigravanja šahovskih partija, uz poštovanje turnirskih pravila, pokazali koja su znanja stekli tokom nastavnog ciklusa.

A) ŠKOLSKI PROSTOR

Specijalizovana učionica za izborni nastavni predmet šah

Veličina učionice: 100 m²

B) ŠKOLSKA OPREMA

Red. br.	Vrste i naziv nastavnog sredstva	Jedinica mere	Količina
1.	Školska tabla		1
2.	Demonstraciona šahovska tabla		1
3.	Radni sto za nastavnika		1
4.	Stolica za nastavnika sa naslonom		1
5.	Stolovi za učenike		16
6.	Stolice za učenike		16
PRIBOR I MATERIJAL ZA RAD			
1.	Šahovska garnitura (tabla* + figure)	komplet	16
2.	Šahovski sat		8
3.	Listići za zapisivanje partije		500
VIZUELNA SREDSTVA			
1.	Zidne slike svetskih šahista		5
PREPORUČENA LITERATURA ZA NASTAVNIKA I UČENIKA			
1.	<i>Šahovska škola u 30 lekcija (knjiga i kompakt-disk)</i> , Aleksandar Matanović, Šahovski informator, Beograd, 2002.		1
2.	<i>Šah - Igra miliona (niži i viši kurs)</i> , Dragoslav Andrić, 6. izdanje, Sportska knjiga, Beograd, 1991.		1
3.	<i>Škola šaha I-IV</i> , Borislav Ivkov, Centar za unapređivanje šaha, Beograd, 1975-1978.		1
4.	<i>Metod početka šahovske partije</i> , Zoran J. Petrović, Šahovski informator, Beograd, 2006.		1
5.	<i>Šahovski udžbenik</i> , Budimir B. Lakićević, ITP Zmaj, Novi Sad, 2003.		1

*Minimalna propisana dimenzija polja šahovske table je 45 x 45 mm (odgovarajuća dimenzija cele table je 400 x 400 mm). Odnos između figura i dimenzija šahovske table je takav da je moguće smestiti četiri pešaka na površinu jednog šahovskog polja.

Grupa učenika za realizaciju sadržaja programa nastavnog predmeta šah broji od 10 do 16 učenika.

Obrazovno-vaspitni rad za sadržaje nastavnog programa šah može da izvodi nastavnik ili stručni saradnik:

- profesor razredne nastave;

- nastavnik razredne nastave;

- profesor predmetne nastave u osnovnoj školi;

- nastavnik predmetne nastave u osnovnoj školi,

koji je stekao najmanje I (prvu) kategoriju ili titulu ženskog majstorskog kandidata.**

****Provera stručne šahovske kvalifikacije vrši se uvidom u takmičarsku knjižicu predmetnog nastavnika, na osnovu koje se ustanovljava da li je zahtevani nivo registrovan i overen od strane nadležnog Šahovskog saveza.**

3. PREPORUČENE VRSTE AKTIVNOSTI U OBRAZOVNO-VASPITNOM RADU

Preporučene vrste aktivnosti u obrazovno-vaspitnom radu date su uz obavezne i preporučene sadržaje svakog obaveznog i izbornog nastavnog predmeta, u odeljku Način ostvarivanja programa.

4. NAČIN PRILAGODAVANJA PROGRAMA

4.1. Način prilagođavanja programa za muzičko i baletsko obrazovanje i vaspitanje

Muzičke i baletske škole donose svoje školske programe u skladu sa Nastavnim planom i programom, a specifičnosti se iskazuju posebnim nastavnim planovima i programima za ovu delatnost.

4.2. Način prilagođavanja programa za obrazovanje odraslih

Prilagođavanje programa za obrazovanje odraslih vrši se u pogledu organizacije, trajanja, ciljeva, zadataka i ocenjivanja, saglasno potrebama i mogućnostima odraslih u skladu sa zakonom.

4.3. Način prilagođavanja programa za obrazovanje i vaspitanje učenika sa smetnjama u razvoju

Školski programi donose se na osnovu Nastavnog plana i programa za treći razred osnovne škole, a specifičnosti se iskazuju posebnim programima u zavisnosti od vrste i stepena ometenosti.

4.4. Način prilagođavanja programa za obrazovanje i vaspitanje učenika sa posebnim sposobnostima

Prilagođavanje programa za učenike sa posebnim sposobnostima vrši se:

- individualizacijom nastavnih aktivnosti i prilagođavanjem nastavnih metoda i tehnika;
- izborom odgovarajućih nastavnih sredstava;
- formiranjem manjih grupa u okviru odeljenja za intenzivniji nastavni rad sa ovim učenicima, a u skladu sa potrebama;
- procenjivanjem napredovanja i uspeha standardima naprednih postignuća;
- ponudom odgovarajućih izbornih predmeta;
- ponudom fakultativnih nastavnih predmeta i slobodnih aktivnosti u fakultativnom delu školskog programa;
- uključivanjem stručnih saradnika u pripremu individualizovanih nastavnih aktivnosti za ove učenike, kao i za procenjivanje i praćenje njihove efikasnosti i uspešnosti.

4.5. Način prilagođavanja programa za obrazovanje i vaspitanje na jeziku nacionalne manjine

Prilagođavanje programa za obrazovanje i vaspitanje na jeziku nacionalne manjine vrši se tako što:

- maternji jezik nacionalne manjine ima status obaveznog nastavnog predmeta;
- nastava srpskog jezika, kao nematernjeg jezika, izvodi se kao nastava obaveznog predmeta;
- fond časova za nastavu obaveznih predmeta srpski jezik ili srpski jezik kao nematernji jezik i maternjeg jezika određuje se nastavnim planom;
- nastava maternjeg jezika prilagođava se potrebama, interesima i mogućnostima škole, učenika, roditelja i lokalne sredine, u skladu sa zakonom i nastavnim planom i programom;
- za pripadnike nacionalnih manjina program nastave prilagođava se u pogledu sadržaja koji se odnose na istoriju, umetnost i kulturu nacionalne manjine.

5. OPŠTI I POSEBNI STANDARDI ZNANJA

Standardi obrazovanja određuju nivo razvijenosti očekivanih znanja, sposobnosti i veština na opštem i posebnom nivou.

Očekivana znanja, sposobnosti, veštine identifikuju se u rezultatima pedagoškog procesa, čija su polazišta određena ciljevima i zadacima obrazovanja i vaspitanja.

Posebni standardi određuju nivo razvijenosti znanja, sposobnosti i veština koje učenik ostvaruje na kraju svakog razreda, nivoa obrazovanja i vaspitanja u okviru svakog nastavnog predmeta. Posebni standardi su dati u programima za pojedine nastavne predmete.

Standardi znanja su referentna osnova za prikupljanje pouzdanih i valjanih podataka o stepenu ostvarenosti očekivanih postignuća i, posredno, ciljeva i zadataka vaspitanja i obrazovanja.

Na osnovu rezultata nacionalnih ispitivanja i očekivanog, odnosno poželjnog nivoa postignuća - nacionalnih standarda, formuliše se republički plan razvoja kvaliteta obrazovanja. Ovim planom određuju se realistička očekivanja u okviru definisanih postignuća za pojedine nastavne oblasti i nastavne predmete za određeni vremenski period - za celu zemlju, na nacionalnom nivou.

Standardi ostvarenosti zadataka, odnosno postignuća propisanih na školskom nivou, određuje se takođe na osnovu:

- rezultata školskih ispitivanja i
- očekivanog i poželjnog nivoa postignuća - školskog standarda.

Na osnovu rezultata ispitivanja i očekivanog i poželjnog nivoa postignuća formuliše se školski plan razvoja kvaliteta obrazovanja, kojim se određuje stepen ostvarenosti postignuća koji se očekuje u određenom vremenskom periodu.

Standardi ostvarenosti zadataka, odnosno postignuća, određuju se tako da budu u određenoj meri iznad nivoa koji se u datom trenutku može utvrditi na osnovu ispitivanja učenika, kako bi se na taj način uticalo na razvoj kvaliteta obrazovanja. Na osnovu ispitivanja postignutog, standardi se menjaju i pomeraju naviše.

6. DRUGA PITANJA OD ZNAČAJA ZA OSTVARIVANJE NASTAVNIH PROGRAMA

ŠKOLSKI PROGRAM

Školski program sadrži obavezni, izborni i fakultativni deo.

Obavezni deo školskog programa sadrži nastavne predmete i sadržaje koji su obavezni za sve učenike određenog nivoa i vrste obrazovanja.

Izborni deo školskog programa obuhvata izborne nastavne predmete i sadržaje programa po nivoima i vrstama obrazovanja od kojih učenik obavezno bira jedan nastavni predmet prema svojim sklonostima. Jedan od obaveznih izbornih predmeta jeste verska nastava ili građansko vaspitanje.

Učenik se obavezno opredeljuje za versku nastavu ili građansko vaspitanje, i izabrani nastavni predmet zadržava do kraja započetog ciklusa osnovnog obrazovanja.

Škola je dužna da u trećem razredu učenicima ponudi, pored obaveznih izbornih nastavnih predmeta, verske nastave i građanskog vaspitanja, još tri izborna predmeta, od kojih učenik bira jedan.

Fakultativni deo školskog programa zadovoljava interese učenika u skladu sa mogućnostima škole kao i sadržaje i oblike slobodnih aktivnosti (hor, orkestar, ekskurzije, sekcije, kulturne i druge aktivnosti...).

Učenik razredne nastave ima do 20 časova nedeljno, odnosno 23 časa ako obrazovanje stiče na jeziku nacionalne manjine.

Navedeni broj časova može se uvećati do 5 časova ostalim aktivnostima (časovi izbornih nastavnih predmeta, slobodne aktivnosti).

Preporuke za ostvarivanje programa zdravstvenog vaspitanja

Zdravstveno vaspitanje je proces koji se planski i kontinuirano odvija. Nastavnik razredne nastave realizuje predložene teme iz oblasti zdravstvenog vaspitanja shodno uzrasnom i obrazovnom nivou učenika i integrisanim tematskim planiranjem kroz obavezne i izborne predmete. Naučna istraživanja su pokazala da 52% svih mogućih uticaja na zdravlje se odnose na svakodnevno ponašanje pojedinca. Veliki broj patoloških stanja mogao bi se izbeći pravilnim odnosom prema zdravlju i životu. Zdrav način života se uči u porodici, školi i široj društvenoj zajednici, te škola treba kod učenika da pokrene: pozitivne emocije, formiranje pravilnih stavova, sprovodi pozitivnu akciju za zdravlje, ugradi znanja u obliku navika u karakter učenika i trasira put ka veštinama zdravog življenja.

Za zdrav razvoj ličnosti učenicima je neophodno pomoći da sigurnost traže u sopstvenoj moći poimanja sveta, intelektualno, emocionalno i estetski. *Zdravo ponašanje je neposredno povezano sa zdravljem i predstavlja svaku aktivnost preduzetu u cilju očuvanja, unapređivanja i održavanja zdravlja. Suprotno ovom, "rizično ponašanje" je definisano kao specifičan oblik ponašanja koji povećava osetljivost za specifične poremećaje zdravlja.* Same informacije nisu dovoljne da učenici prihvate zdravo ponašanje. To je samo početna faza,

odnosno azbuka vaspitnog procesa koja se mora dopuniti savremenim zdravstveno-vaspitnim strategijama, sa dobro planiranim i kontrolisanim intervencijama koje utiču na postepeno dobrovoljno prihvatanje ponašanja koje vodi zdravlju.

Prilikom donošenja školskog programa, škola na nivou aktiva i nastavničkog veća, a u skladu sa potrebama lokalne zajednice, usaglašava, planira i realizuje tematska područja koja se realizuju iz oblasti zdravstvenog vaspitanja.

Na **času odeljenjskog starešine** neophodno je obraditi nastavne sadržaje koji nisu našli svoje mesto u programskim sadržajima obaveznih, izbornih predmeta i ostalih organizacionih formi rada na nivou škole. Stručni aktivni nastavnika planiraju programske sadržaje koji se realizuju u nastavi. Rad na realizaciji programa odvija se u okviru:

- redovne nastave, tj. integracije zdravstveno-vaspitnih sadržaja u programe drugih predmeta,
- vannastavnih aktivnosti - sportskih sekcija klubova zdravlja, akcija za unapređivanje školskog prostora, kao i prostora oko škole, akcija posvećenih zdravoj ishrani i svim ostalim aktivnostima planiranih kalendarom zdravlja,
- vanškolskih aktivnosti na uređivanju zelenih površina, saradnje sa zajednicom, na organizovanju kulturnih aktivnosti i drugih sadržaja za kreativno i rekreativno korišćenje slobodnog vremena.

Za određene teme neophodno je angažovati zdravstvene radnike koji se bave tom problematikom (bolesti zavisnosti, HIV-infekcije, zlostavljanje i zanemarivanje dece, ishrana, oralna higijena, roditelje, društveno-humanitarne, sportske, rekreativne, kulturne i druge organizacije i udruženja).

Predloženi programski sadržaji predstavljaju polaznu osnovu za kontinuiran rad i realizaciju zadatih ciljeva. Unutrašnju strukturu planiranih sadržaja fleksibilno prilagoditi postavljenim ciljevima obrazovanja i uslovima rada u školi. Efikasnim i podsticajnim metodama rada sa učenicima doći do načina koji omogućava usvajanje generativnih, transfernih i funkcionalnih osnovnih znanja i veština, koja predstavljaju osnovu za usvajanje pojmova i znanja u narednim fazama školovanja.

Nivo obrade nastavnih sadržaja, u zavisnosti od mogućnosti i interesovanja učenika, učitelj može organizovati tako da se svaki učenik upozna sa osnovnim pojmovima o zdravlju i postupno uvodi u zdrav način življenja. Primenom principa postupnosti - od lakšeg ka težem, u drugom i trećem razredu se proširuju znanja, kako po obimu, tako i po složenosti sadržaja. Podsticanjem misaone aktivnosti i primenom metoda analize i sinteze postiže se logičan način razmišljanja i viši saznavni nivo. U realizaciji programa pratiti razvojni put učenika vodeći računa o individualnim karakteristikama svakog ponaosob, kao i o socijalnom miljeu u kom učenik živi.

Podrška učitelja, kao i celog odeljenja, tokom rada bitan je preduslov uspešne realizacije programa. Potrebno je primeniti niz metodičkih radnji tokom svakog časa obrade sadržaja. Pored teorijskih informacija i njihove praktične primene, istih u cilju sagledavanja celovitosti materije, potrebno je dijaloškom metodom što više podsticajno aktivirati učenike u radu koristeći pri tom životno iskustvo, odnosno situacije u kojima su se oni nekada našli.

Za uspešnu realizaciju pojedinih nastavnih jedinica potrebno je angažovati roditelje jer su oni neophodan partner nastavnicima i istovremeno izvor ideja aktivnosti i dobre volje, vođeni iskrenom željom za stvaranje što humanijih i zdravijih uslova za školovanje svoje dece. Oblici saradnje sa roditeljima mogu biti različiti: preko dece, individualno, roditeljski sastanci, tribine, neposredno učešće roditelja u realizaciji nastavnih tema.

Deci je neophodno približiti činjenicu da je zdravlje pojedinca, ne samo lično, već i opšte dobro. **Ono se u velikoj meri uči te svako može značajno uticati na kvalitet svoga zdravlja ako prihvati zdrave stilove života.** Deca moraju dobiti blagovremenu i kvalitetnu informaciju koju će umeti da usvoje i ugrade u svakodnevno ponašanje. Postoje brojne mogućnosti kako se svaka tema može približiti učenicima. To sigurno ne treba da bude jednostavno iznošenje činjenica, već raznovrsne aktivnosti koje svestrano uključuju učenike kroz radionice, edukativne igre, imitacije... Neophodno je ostvariti interaktivno i dinamično učenje u odeljenju kako bi učenici sa lakoćom prihvatili i usvojili znanja, a da pri tome nemaju utisak napornog rada. Stvoriti

dinamičku i promenljivu sredinu za učenje, sa osmišljeno organizovanim materijalom koji odgovara razvojnom nivou i individualnim interesovanjima učenika.

Građenje tolerantne komunikacije ključno je da bi se svi učenici osećali prijatno, da bi aktivno i otvoreno učestvovali u zajedničkom radu.

Izuzetno je važno da učitelj vodi i usmerava rad. Neophodno je da svi učenici govore jedan po jedan, a ostali slušaju. Slušanje drugih može proširiti ili promeniti nečije stavove, pomoći da se razmene ideje, razjasne stavovi, vrednosti i ponašanje.

Nastavnik razredne nastave podstiče diskusiju pitanjima imajući u vidu individualne karakteristike učenika. Isticanje važnosti sagledavanja problema iz različitih uglova omogućava i razvijanje kritičkog mišljenja, jedne od osnovnih životnih veština. Na kraju diskusije, izvodi se zaključak u kom je poželjno izneti pozitivne komentare koje su učenici koristili tokom časa.

Nastavne aktivnosti potrebno je usmeriti na životnu praksu i time znanja i umenja staviti u funkciju primenljivosti. U radu sa učenicima neophodno je podsticati radoznalost, samostalnost i stvaralačke ideje, sa uvažavanjem razvojnih i individualnih karakteristika.

Za uspešnu realizaciju programa izuzetno je značajna podrška u vidu obuke nastavnika sa priručnikom kao pratećom literaturom i osnovnim osloncem u realizaciji programa zdravstvenog vaspitanja. Učenici kao izvor informacija koriste postojeće udžbenike i raspoloživu literaturu iz ostalih nastavnih predmeta na nivou uzrasta, kao i ostale izvore informacija (štampane, audiovizuelne, elektronske...).

Opšti cilj zdravstvenog vaspitanja jeste da učenici ovladaju osnovnim znanjima, veštinama, stavovima i vrednostima iz oblasti zdravstvenog vaspitanja, kroz učenje zasnovano na iskustvu.

Učenje sadržaja zdravstvenog vaspitanja podrazumeva prevođenje onoga što znamo o zdravlju u željeni način ponašanja, uz prepoznavanje pravih životnih vrednosti i podsticanje optimalnog razvoja ličnosti.

Ostali ciljevi i zadaci **zdravstvenog vaspitanja** su:

- sticanje znanja, formiranje stavova i ponašanja učenika u vezi sa zdravljem i zdravim načinom života i razvojem humanizacije među ljudima,
- unapređivanje higijenskih i radnih uslova u školi i eliminisanje uticaja koji štetno deluju na zdravlje,
- ostvarivanje aktivnog odnosa i uzajamne saradnje škole, porodice i zajednice na razvoju, zaštiti i unapređivanju zdravlja,
- podsticanje roditelja na aktivnosti za unapređenje zdravlja dece,
- razvijanje motivacije učenika u odnosu na zdravlje i zdrave stilove života,
- podsticanje vannastavnih aktivnosti osmišljenim akcijama za unapređivanje zdravlja na nivou lokalne zajednice,
- sticanje novih saznanja o rađanju, reprodukciji i polnim razlikama,
- motivisanje učenika za akciono delovanje u pravcu razvoja ponašanja koje čuva zdravlje,
- porast nivoa svesti o rizičnom ponašanju kao "uzročniku" niza zdravstvenih problema.

Sadržaji programa

I tema: Pubertet

Značenje razvoja, sazrevanja ličnosti u odnosu na fizički rast sa osvrtom na bogatstvo različitosti.

Kvalitativne promene u toku biološkog sazrevanja.

Psihoemotivni činioci - razvojne karakteristike u pubertetu.

Uloga roditelja u stvaranju atmosfere odrastanja i funkcionisanja.

Mentalna higijena i odnosi sa osobama iz neposredne okoline.

II tema: Seksualno vaspitanje - ciljevi seksualnog vaspitanja. Primarne i sekundarne seksualne karakteristike. Saznanje o polnosti - seksualni identitet. Odnosi među polovima. Kako sam došao na svet. Tradicija i zdravlje. Izgrađivanje humanih odnosa među polovima.

III tema: Higijena i zdravlje - higijena je zdravlje. "Moj zdravstveni profil". Određivanje sopstvenog ponašanja u oblasti zdravlja i stila života. Šta za tebe znači biti zdrav? Lična higijena, higijena prostora i okoline. Putevi prenošenja bolesti - kapljичne infekcije, bolesti prljavih ruku, hrana, insekti. Bolesti koje nastaju zbog lošeg održavanja higijene.

IV tema: Ishrana - Znanje i stavovi u vezi sa ishranom. Tvoje navike u ishrani. Bolesti nepravilne ishrane - gojaznost i mršavost, anoreksija. Uzimanje hrane u školi i oko škole. Nedelja zdrave ishrane.

V tema: Bolesti zavisnosti - Od radoznalosti do zavisnosti. Osnovni pojmovi o drogama. Faktori rizika za nastanak bolesti zavisnosti. Ponašanja u situaciji izloženosti riziku. Posledice zloupotrebe droga: zdravstvene, pravne, socijalne i finansijske. Prevencija zloupotrebe. Budi odlučan i siguran u sebe. Šta je HIV-infekcija? Deca, HIV i prava. Sve što znam o štetnosti nikotina i alkohola.

VI tema: Povrede i stanja u kojima je moguće ukazati prvu pomoć. Stres u funkciji zaštite mentalnog zdravlja. Upravljanje ljutnjom. Život bez straha i panike. Stres i psihološka prva pomoć. Moja duševna zadovoljstva.

Preporuke za ostvarivanje programa slobodnih aktivnosti (hor i orkestar)

Hor

Učešćem u horu mlada ličnost se socijalizira i sagledava vrednosti zajedničkog učestvovanja u postizanju određenog umetničkog izraza. Hor je najmasovniji vid kolektivnog muziciranja u osnovnoj školi i od njegovog rada zavisi i ugled škole. Jedino se kod hora traži jedinstven (pevani) odgovor od svih učenika.

Horsko pevanje može biti:

- odeljenjsko horsko pevanje,
- razredno horsko pevanje,
- horsko pevanje mlađih razreda.

Pevanje u odeljenjskom horu ima obrazovni i vaspitni cilj. Obrazovni cilj obuhvata razvijanje sluha i ritma, širenje glasovnih mogućnosti, učvršćivanje intonacije. Vaspitni cilj obuhvata razvijanje osećanja pripadnosti kolektivu, razvijanje estetskih osećanja, upoznavanje novih reči, odnosa u prirodi i među ljudima i sl.

Razredni hor obuhvata sva odeljenja istog uzrasta u školi.

Hor učenika mlađih razreda obuhvata uzrast učenika od I do IV razreda, sa nedeljnim fondom od 3 časa. Časovi hora ulaze u fond časova neposrednog rada sa učenicima.

Na repertoaru hora mlađih učenika treba da se nađu jednoglasne i dvoglasne kompozicije u izvođenju a capella ili uz instrumentalnu pratnju. Repertoar hora obuhvata dela domaćih i stranih kompozitora.

U toku školske godine potrebno je sa horom uraditi osam do deset kompozicija i nastupati na smotrama, takmičenjima i drugim muzičkim manifestacijama.

Orkestar

Orkestar koji najbolje odgovara mogućnostima i interesovanju učenika osnovne škole jeste Orfov instrumentarij. Kako se na ovim instrumentima lako savladava tehnika sviranja i svira od prvog razreda, velika je mogućnost da se odaberu najbolje uvežbani učenici za ovaj sastav.

Na početku rada sviranje na Orfovim instrumentima svodi se na praćenje ritma pevanje pesme, brojalice ili muzičke igre. Sviranje na melodijskim instrumentima uvodi se kasnije kada se učenici priviknu na zajedničko sviranje.

U školi se može formirati orkestar sastavljen i od neke druge kombinacije instrumenata (npr. harmonike, mandoline, tambure, blok flaute).

Časovi orkestra (3 časa sedmično) ulaze u fond časova neposrednog rada sa učenicima.

U toku školske godine potrebno je sa orkestrom uraditi najmanje pet kompozicija i nastupati na smotrama, takmičenjima i drugim muzičkim manifestacijama.

UPUTSTVO

ZA OSTVARIVANJE NASTAVE U PRIRODI U PRVOM CIKLUSU OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

Nastava u prirodi je oblik obrazovno-vaspitnog rada kojim se ostvaruju obavezni i izborni nastavni predmeti i vannastavne aktivnosti iz nastavnog plana i programa za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja - u klimatski pogodnom mestu iz zdravstveno-rekreativnih, obrazovno-vaspitnih i socijalnih razloga.

Za ukupan razvoj ličnosti učenika **nastava u prirodi** ima višestruki značaj - zdravstveni, pedagoški i socijalni. Uz povećani obim fizičke aktivnosti, u zdravoj životnoj sredini, ovaj oblik obrazovno-vaspitnog rada doprinosi očuvanju i unapređivanju ukupnog zdravlja učenika. Obrazovna-vaspitna vrednost **nastave u prirodi** je u tome što se neposrednim opažanjem prirodne i društvene sredine i potpunim doživljajem stvarnosti, koju treba proučavati, omogućuje utvrđivanje i proširivanje postojećih i sticanje potpunijih, dubljih i trajnijih znanja. Direktni kontakt i interakcija sa prirodnim okruženjem doprinosi boljem uočavanju zakonitosti koje važe u prirodi i shvatanju značaja njene zaštite i očuvanja. Boravak učenika u prirodi doprinosi i njihovoj socijalizaciji jer se kroz celodnevne zajedničke aktivnosti međusobno bolje upoznaju, sarađuju i zbližavaju. Podstiče se, takođe, njihova odgovornost i samostalnost u obavljanju lične higijene i brige o sebi.

Pri organizaciji **nastave u prirodi** potrebno je pridržavati se stručnih pedagoško-psiholoških i didaktičko-metodičkih uputstava kako bi se u što većoj meri ostvarili postavljeni ciljevi.

Nastava u prirodi organizuje se **za učenike od prvog do četvrtog razreda osnovnog obrazovanja i vaspitanja, u trajanju od 7 do 10 dana, uz pismenu saglasnost roditelja, za najmanje dve trećine učenika odeljenja.**

Za učenike koji ne odlaze na **nastavu u prirodi** škola je dužna da organizuje nastavu.

Nastava u prirodi može se izvoditi u objektima koji ispunjavaju uslove za izvođenje predviđenih nastavnih i vannastavnih sadržaja.

Pre polaska na **nastavu u prirodi** organizuje se lekarski pregled svih učenika.

Ciljevi nastave u prirodi su:

- očuvanje, podsticanje i unapređivanje ukupnog zdravstvenog stanja učenika, njihovog pravilnog psihofizičkog i socijalnog razvoja;
- stvaranje osnova za usvajanje aktivnog, zdravog i kreativnog načina života i organizovanja i korišćenja slobodnog vremena;
- proširivanje postojećih i sticanje novih znanja i iskustava o neposrednom prirodnom i društvenom okruženju;
- razvijanje ekološke svesti i podsticanje učenika na lični i kolektivni angažman u zaštiti prirode;
- socijalizacija učenika i sticanje iskustava u kolektivnom životu, uz razvijanje tolerancije i odgovornog odnosa prema sebi, drugima, okruženju i kulturnom nasleđu;
- razvijanje pozitivnih odnosa prema nacionalnim, kulturnim i estetskim vrednostima.

Zadaci i sadržaji nastave u prirodi ostvaruju se na osnovu nastavnog plana i programa obrazovno-vaspitnog rada i školskog programa i sastavni su deo godišnjeg programa rada škole.

Zadaci koji se ostvaruju realizacijom programa *nastave u prirodi* su:

- poboljšanje zdravlja i razvijanje fizičkih i motoričkih sposobnosti učenika;
- zadovoljavanje osnovnih dečijih potreba za kretanjem i igrom;
- očuvanje prirodne dečije radoznalosti za pojave u prirodi i podsticanje interesovanja i sposobnosti za njihovo upoznavanje kroz odgovarajuće aktivnosti;
- razvijanje sposobnosti zapažanja osnovnih svojstava objekata, pojava i procesa u okruženju i uočavanje njihove povezanosti u konkretnim prirodnim i društvenim uslovima;
- podsticanje samostalnosti u procesu sticanja znanja kroz neposredne istraživačke zadatke;
- razvijanje svesti o potrebi zaštite, negovanja, čuvanja i unapređivanja prirodne i životne sredine i izgrađivanje ekoloških navika;
- upoznavanje prirodno-geografskih, kulturno-istorijskih znamenitosti i lepote mesta i okoline;
- upoznavanje sa načinom života i rada ljudi pojedinih krajeva;
- upoznavanje raznovrsnosti biljnog i životinjskog sveta pojedinih krajeva, uočavanje njihove povezanosti i promenljivosti;
- upoznavanje sa karakteristikama godišnjih doba u prirodi i smenjivanje vremenskih prilika;
- razvijanje sposobnosti snalaženja tj. orijentisanja u prostoru i vremenu;
- osposobljavanje učenika za bezbedan i pravilan boravak u prirodi;
- razvijanje pravilnih higijensko-zdravstvenih navika i podsticanje samostalnosti u obavljanju lične higijene i brige o sebi;

- podsticanje i stvaranje navike za negovanje redovne fizičke aktivnosti i za što češći boravak u prirodi;
- formiranje navika redovne i pravilne ishrane;
- navikavanje na pravilno smenjivanje rada, odmora i sna;
- razumevanje i uvažavanje različitosti među pojedincima;
- podsticanje grupnog rada, dogovaranja i saradnje sa vršnjacima i odraslima kroz odgovarajuće aktivnosti.

Nastava u prirodi pruža mogućnosti interdisciplinarnog povezivanja sadržaja različitih nastavnih predmeta i drugih vannastavnih aktivnosti. Planiranje sadržaja ovog oblika rada vrši se na osnovu nastavnih programa obaveznih i izbornih nastavnih predmeta iz kojih se izdvajaju oni sadržaji koji su pogodni za ostvarivanje ciljeva i zadataka **nastave u prirodi**, a odgovaraju uslovima u kojima se ona realizuje. U samim nastavnim programima za pojedine predmete mogu se naći sadržaji koji eksplicitno ili implicitno upućuju na pogodnost ovog oblika obrazovno-vaspitnog rada (*svet oko nas, priroda i društvo, fizičko vaspitanje, likovna kultura, muzička kultura, čuvari prirode, narodna tradicija, građansko vaspitanje...*).

Jedan od bitnih uslova uspešne realizacije ovog oblika obrazovno-vaspitnog rada jeste priprema učenika, roditelja i nastavnika.

Odvajanje učenika od porodice u dužem vremenskom periodu i boravak u novim uslovima predstavlja ozbiljan zahtev za učenike tog uzrasta i zato je važno da budu dobro pripremljeni za ono što ih očekuje na *nastavi u prirodi*. Priprema podrazumeva da se učenici unapred upoznaju sa mestom u koje odlaze, uslovima života u kojima se organizuje **nastava u prirodi**, oblicima i sadržajima rada, načinom prevoza i ponašanjem u toku puta, potrebnim knjigama, priboru, odeći, obući, pojedinim sportsko-rekreativnim aktivnostima koje će se tamo realizovati. Učenicima treba pružiti priliku da pitaju i dobiju odgovor o svemu što ih zanima, a nastavnik treba da čuje i uvaži, u meri u kojoj je to moguće, njihove potrebe, želje i interesovanja. Posebnu pažnju treba posvetiti delu pripreme u kome se nastavnik sa učenicima dogovora oko pravila ponašanja tokom izvođenja **nastave u prirodi** - uz razumevanje zašto je važno njihovo poštovanje.

Priprema roditelja podrazumeva organizovanje roditeljskih sastanaka i pružanje informacija o osnovnim geografskim karakteristikama i klimatskim uslovima kraja u kome se organizuje **nastava u prirodi**, vremenu odlaska, dužini boravka, ceni, dokumentaciji koju treba pripremiti, uslovima smeštaja, ishrane, zdravstvene zaštite, uslovima života i rada učenika, mogućnostima komunikacije sa decom i sl. Istovremeno se roditeljima daju detaljna uputstva o pripremi dece, sa spiskom neophodnog pribora za ličnu higijenu, pisanje, potrebnom garderobom... Radi prikupljanja važnih informacija vezanih za zdravstveni i psihofizički status dece, njihove osobenosti, specifične navike i interesovanja, organizuju se sa roditeljima posebni razgovori.

Priprema nastavnika obuhvata individualnu i zajedničku pripremu. Zajednička priprema se odvija putem kraćih sastanaka na nivou škole. Na njima se razmatraju najvažnija organizaciona pitanja o mestu i uslovima boravka, ceni i sl. Individualna priprema obuhvata dobro informisanje nastavnika o geografskim i geološkim karakteristikama kraja, o flori i fauni, istorijskim podacima, značajnim kulturnim, privrednim i drugim objektima koji se mogu posetiti, običajima i etnografskim karakteristikama područja i mesta na kome će se odvijati **nastava u prirodi**. Na osnovu prikupljenih podataka i postavljenih ciljeva i zadataka **nastave u prirodi**, nastavnik sastavlja program koji će se realizovati (pored sadržaja nastave program poseduje i sportsko-rekreativne i kulturne aktivnosti, društvene igre, tipske večernje programe...), odabira metode i oblike rada, određuje dinamiku aktivnosti i priprema sve što će mu obezbediti efikasan i uspešan rad. Dobar program **nastave u prirodi** poseduje čvrstu strukturu, koja pre svega ukazuje šta treba postići. Kako je nemoguće predvideti sve faktore koji su od uticaja na njenu realizaciju neophodni su i operativni planovi koji poseduju fleksibilnost, odnosno prilagodljivost datim okolnostima npr. lošim vremenskim uslovima.

Realizacija postavljenih ciljeva **nastave u prirodi** u velikoj meri zavisi od sposobnosti nastavnika da sa učenicima uspešno radi i van učionice. Njegova uloga je sada složenija i zahtevnija jer, osim što organizuje i realizuje redovnu nastavu i predviđene aktivnosti, brine i o bezbednosti učenika. U svom radu on treba da uvažava individualne karakteristike učenika, razlike u njihovim potrebama i mogućnostima, da podstiče saradnju i timski rad, samostalnost i ličnu odgovornost.

Prilikom ostvarivanja programa **nastave u prirodi** treba što više nastavnih i vannastavnih aktivnosti realizovati u prirodnom okruženju - uz smenjivanje redovne nastave, samostalnih aktivnosti učenika, sportsko-rekreativnih i kulturnih aktivnosti, igre i zabave, pasivnog i aktivnog odmora.

Po povratku sa **nastave u prirodi**, stečena znanja i iskustva treba što više integrisati u nastavni proces i omogućiti učenicima da iskažu svoje utiske i osećanja o onome što su doživeli.